

LOODUSLIKUD MATERJALID VÄIKELASTE KÄELISES TEGEVUSES

Mai Sein-Garcia, Annika Tavasti, Seija Ulkuniemi

EUROPEAN UNION
EUROPEAN REGIONAL DEVELOPMENT FUND
INVESTING IN YOUR FUTURE

CENTRAL BALTIC
INTERREG IV A
PROGRAMME
2007–2013

ProNatMat

TALLINNA ÜLIKOOL

Looduslikud materjalid väikelaste käelises tegevuses (2012)

Autorid: Mai Sein-Garcia, Annika Tavasti, Seija Ulkuniemi

Tõlge: Annika Tavasti ja Seija Ulkuniemi teksti tõlkinud Titania Tõlked OÜ

Retsensendid: Eda Heinla, Sirje Külaviir, Sille Kägu

Fotod: Sandra Urvak,

Alberto Mateo (lk 55, 91, 92, 99, 103, 112, 114, 115, 144)

Fotodel: Grete Saviste (1 a), Marii Kõlamets (2 k) koos ema Jannega,

Mikk Laurimaa (1 a), Richard Kõlamets (2 a), Sander Saviste (5 a),

Susi Kūbarsepp (3 a), Tobias Turk (6 a), Uku-Laur Kūbarsepp (6 a),

Ursula Garcia (2 a)

Joonistused: Ursula Garcia

Toimetaja: Eva Mere

Keeletoimetaja: Signe Krikmann

Kujundaja: Einike Soosaar

Väljaandja: Tallinna Ülikool

Tootja: Kirjastus Menu

Trükk: Tallinna Raamatutrükikoda

Raamat valmis projekti Promoting Natural Material (ProNatMat) raames.

Projekti toetab osaliselt Euroopa territoriaalse koostöö programmi

Kesk-Läänemere INTERREG IV A programm 2007–2013.

Lisainfo: www.pronatmat.eu

See trükis väljendab autorite vaateid ja programmi korraldusasutus ei vastuta projektipartnerite poolt koostatud trükise sisu eest.

Raamatut jaotatakse beebide ja väikelaste õpetajatele ning teistele spetsialistidele tasuta.

ISBN 978-9949-495-04-7

LOODUSLIKUD MATERJALID VÄIKELASTE KÄELISES TEGEVUSES

Mai Sein-Garcia, Annika Tavasti, Seija Ulkuniemi

AUTORITEST

4

**Mai Sein-Garcia,
õpetaja ja õppejõud**

Mai Sein-Garcia on Tallinna Ülikooli visuaalkunsti-
teraapia õppejõud ja kasvatusteaduste
doktorant. 2003. aastast on ta töötanud
beebide ja väikelaste kunstiõpetajana Mudi-
laste Muusikakoolis Musamari. Nii õpetaja kui
õppejõuna kasutab ta oma töös palju looduslikke
materjale. Ta peab oluliseks hooliva suhtumise ku-
jundamist nii endasse kui ka ümbritsevasse, kõi-
kide meelte aktiveerimist ning oskust edastada
oma sõnumit läbi erinevate kanalite. Käeliste
tegevuste kaudu julgustab ta lapsi olema
uudishimulik ja avastama maailma
enda ümber.

**Annika Tavasti,
tekstiilikunstnik, õpetaja ja koolitaja**

Annika Tavasti
on töötanud aastaid õpetaja
ja koolitajana ning propageeri-
nud looduslike vahendite kasutamist.
Annika on üks ökoloogilist lastekul-
tuuri edendava lastekeskuse loojatest
Salos. Aastatel 2009–2011 tutvustas
ta paljudes Salo linna lasteaedades
ja koolides looduslike materjalide
kasutamise võimalusi laste
õpikeskkonnas.

5

**Seija Ulkuniemi,
õppejõud**

Kunstidoktor Seija
Ulkuniemi töötab Lapi Üli-
koolis kunstikasvatuse lektorina. Ta
on töötanud ka klassiõpetaja, kujutava
kunsti õpetaja ning uurijana. Igal sügisel viib
ta kunstikasvatust kõrvalainena õppijad metsa-
laagrisse, kus tutvutakse keskkonnakasvatusega.
Õpilased teevad looduslikest materjalidest
teoseid ja kavandavad lastele kunstikasvatus-
likke loodusradu. Koos õpilastega korral-
dab Seija lasteaias laste ja vanemate
ühiseid kunstiõhtuid.

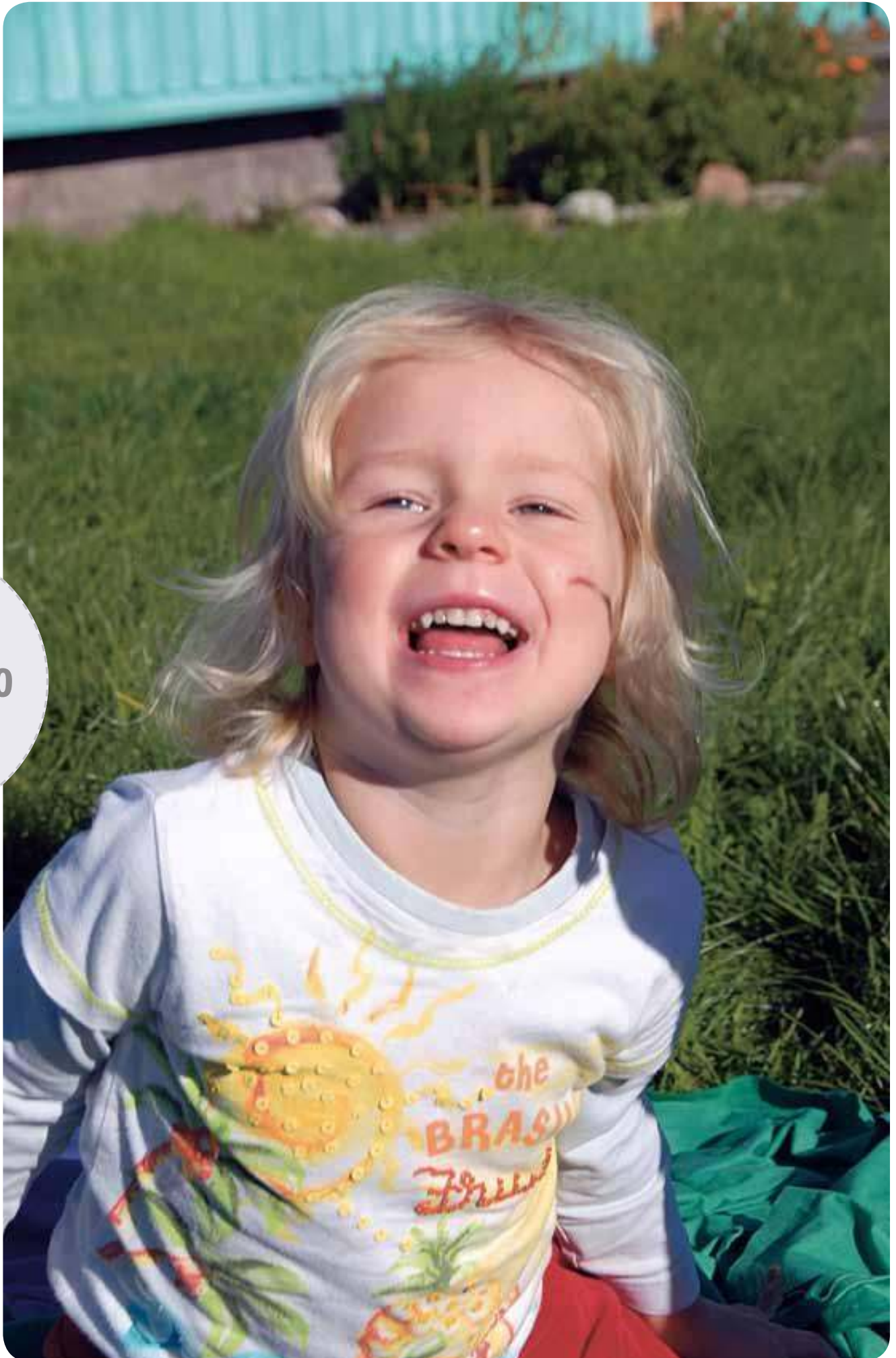

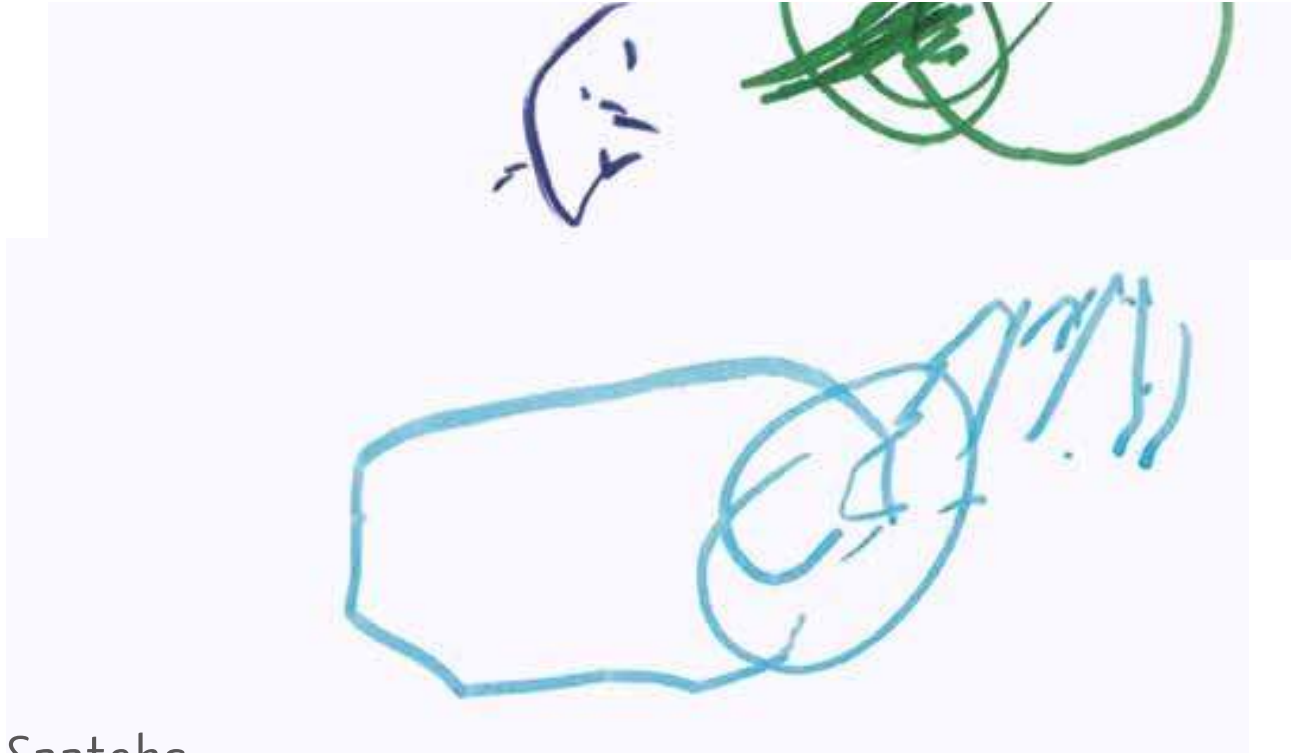

SISUKORD

Saateks. Mai Sein-Garcia	11
1. Lapse käeline tegevus, loovus ja areng	16
Käelise tegevuse olemus väikelapseas. Mai Sein-Garcia	16
Loovus kui arengumootor. Mai Sein-Garcia	22
Väikelapse areng ja selle raskuskeskmed esimesel kolmel eluaastal. Mai Sein-Garcia	26
2. Õpetaja roll ja ökoõpetuse olemus	32
Õpetaja roll käelise tegevuse juhendajana. Mai Sein-Garcia	32
Loodussõbralik kunstikasvatus ja õpetaja valikud. Seija Ulkuniemi	41
3. Käelises tegevuses kasutatavad materjalid	49
Looduslike vahendite ja materjalide tähtsus käelises tegevuses. Mai Sein-Garcia	49
Looduslikud materjalid aastaegade lõikes: mida, millal ja kuidas korjata. Anniika Tavasti	57
Looduslikud toiduvärvid. Mai Sein-Garcia	70
4. Ideede varamu. Teooria praktikasse. Mai Sein-Garcia	73
KEVAD – MAA	73
Sulisevad kevadveed, mudapildid	74
Pajutibud pesas	75
Putukad ja mutukad	76
Okstest luud	77
Kõrisevad pudelid	78
Võilillenukid	80
Rohuteater	81
Kepp-hobune	82
Minu taimeraamat	84
SUVI – VESI	86
Rannapildid	88
Aarete jaht	89
Mäng veega	90
Vihmapilt	91
Jalutuskäik paberil	92

Kehamaalingud muda või saviga	93
Mmm ... magusad marjad ja toormoos	94
Laevad	95
Lõnga värvimine taimedega	96
SÜGIS – ÕHK	98
Tuulemängud rätiga	100
Seemnekohterid	101
Lehepärj	102
Pintslid rannalt	103
Jõulukräss	105
Söödav portree	106
Hapud marjad pudelisse	107
Kastani- ja tõruloomad	108
Pihlakakee	109
TALV – TULI	110
Mäng taskulambiga	112
Kuum ja külm ehk kuhu kadus lumi?	113
Jääpildid	114
Lumepildid ja -skulptuurid	115
Üllatusmäng	116
Meelõhnaõnalised küünlad	117
Toidukäbid lindudele	118
Nukunurga toidud	119
Tipi – lapse oma telk	121
Pannkook	123
Järeõõna: Mai Sein-Garcia	124
Retseptid	126
Lisa 1. Õpetaja mõtisklusleht	130
Lisa 2. Materjalide tabelid	132
Lisa 3. Tekstis mainitud taimede nimekirj	137
Kasutatud kirjandus	139

Saateks

Lapsed on mind alati üllatanud oma suure õppimisvõimega ning sooviga uurida maailma. Olen õpetajana püüdnud pakkuda neile võimalusi loovalt tegutseda ja oma uudishimu rakendada, et soov õppida saaks üha enam tuult tiibadesse. Olen püüdnud lapsi innustada ja julgustada, olen kasutanud uusi impulsse nende uudishimu ergutamiseks, rituaale turvatunde tekitamiseks ja mängu rõõmsa atmosfääri loomiseks.

Uudishimu on parim, mida vanemad saavad oma lapsele eluks kaasa anda. See mõte on mind saatnud kogu minu õpetajaks olemise aja. Parim, mida me õpetajana teha võime, on tagada mõtlemist, loovust ja unistamist soodustav keskkond.

Palju on räägitud lapse arenguks vajalikust sotsiaalsest keskkonnast, kuid samavõrd oluline on ka lapse füüsiline ümbrus. Oma elu varasematest hetkedest peale on laps teadlik mitte ainult inimpuudutusest, vaid ka tuuleõhust, mis paitab tema nahka, valgusest, temperatuurist, materjalidest ja helidest (Barrow 1995). Kuigi meie elukeskkond on sajandite jooksul muutunud drastiliselt, ei ole viimase 10 000 aasta jooksul inimese geenid muutunud rohkem kui 0,005% (Williams & Nesse 1991). Me oleme endiselt konstrueeritud elama muutuvast ja mitmekesisest keskkonnast ning kasutama oma loovust ja mõtlemist, et eluga toime tulla. Paraku on kaasaegne linnakeskkond paljuski staatiline, üksluine ja piiriderohke. Tänapäevane elukorraldus tekitab palju tõsisemaid konflikte meie sisemise vajaduse – olla seotud loodusega – ning reaalse eraldatuse vahel. Inimese side loodusega on muutunud kunstlikuks, loodust tajutakse sageli isegi hirmutavana. Need konfliktid võivad väljenduda psüühiliste, füüsiliste või käitumisprobleemidena, aga ka lihtsalt õnnetu olemisena (Louv 2005).

Mitu põlve tagasi olid talulaste män-
guasjad tehtud eelkõige looduslikest
materjalidest: puidust, pilliroost, puu-
koorest, põhust jne. Väikesed lapsed
tunnevad suurt huvi käbide, kivikes-
te, puupulkade, lehtede ja kõige muu
vastu, mida loodus meile pakub. Nad
võivad kaua-kaua paigal istuda ja kivi-
kesi ritta laduda, samas kaob neil plast-
massist lelude vastu huvi üsna kiiresti
(Moore & Wong 1997). Siit tulenevad
põhjused, miks tasuks laste tegelustes
kasutada enam just looduslikke vahen-
deid: käbisid, kive, sulgi, taimi, mulda,
liiva jne. Taimede puhul on hea, kui
kasutatakse nii juuri, varsi, lehti, õisi
kui ka vilju, sest kasvamise ja arenemi-
se käigus on iga üksik taimeosa kok-
kupuutes erineva keskkonnateguriga:
mulla, vee, õhu, valguse ja soojusega.
Looduslike materjalide alla kuuluvad
ka toiduaineid ning isetehtud värvid ja
massid. Toiduainete puhul on aga täht-
tis, et neisse suhtutaks austusega ning
neid kasutatakse ainult eesmärgipära-
selt, niisama raiskamata.

Käeliste tegevuste mõiste seondub
loovtegevuste ja kunstiliste tegevuste-
ga. Neist kõige laiem mõiste on loov-
tegevused, mille eesmärgiks on toetada
lapse loovuse arengut aktiivses õppes
läbi käeliste ja muusikaliste tegevuste,
liikumise või draama. Käeliste tegevus-
te puhul rakendab laps igakülgselt oma
teadmisi ja käelisi oskusi.

Kunstilised tegevused on kõige kitsam
mõiste. Kunstitegemise eesmärgid või-

vad sõltuda tegevuse iseloomust: maalimisest, voolimisest ja meisterdamisest ning nendega seotud oskustest.

Käeliste tegevuste eesmärk on pakkuda lastele eelkõige positiivset eneseväljenduse kogemust, rõõmu ja mängulusti ning uusi impulsse arenguks. Protsessi käigus omandatavad teadmised, tehnilised võtted, oskused ja vilumused pakuvad lapsele võimalust iseseisvaks tegutsemiseks. Tegevus, mis haarab last terviklikuna, mõjutab teda kehaliselt, vaimselt, eetiliselt ja esteetiliselt; areneb lapse eneseväljendusoskus (materjalide kasutamine oma mõtete edasiandmiseks, loovus ja kujutlusvõime) ja peenmotoorika (täpsus, sõrmede osavus, jõud, kiirus). Lapse liigutused muutuvad täpseks, sujuvaks ja koordineerituks. Kuna väikelaps tegutseb terve oma kehaga, siis arenevad kõik lihased. Mänguga kaasnev rõõmus meeleolu soodustab positiivseid füsioloogilisi muutusi organismis. Käeliste tegevuste kaudu saavad lapsed teadmisi ümbritsevast elust, areneb kõne, rütmitunne, värvide ja kujundite tundmine jne. Tegevuste käigus esile kerkivate probleemide lahendamise tulemusena muutub laps julgemaks, otsustus- ja vastutusvõimelisemaks, aktiivsemaks, iseseisvamaks jne.

Selle raamatu keskmes on beebid ja väikelapsed, seega lapsed esimesel kolmel eluaastal. Väikelapse puhul ei ole niivõrd oluline tulemus kui protsess ise. Paljusid tegevusi saab laps teha koos vanemaga. Ühine tegutsemine aitab vanemal parandada kontakti lapsega, jälgida tema arengut ja vajadusi ning veeta koos sisukalt aega. Lapsele annab vanema osalemine kindlustunde, et vanem soovib temaga koos olla ning väärtustab teda, samas edastab see signaali, et ise millegi tegemine on vahva. Lapse enesehinnangu ja enesekindluse arenguks on vanema tunnustus ja kiitus väga oluline.

Raamatus on neli suuremat teemat: lapse käeline tegevus, loovus ja areng, ökoõpetuse olemus ja õpetaja roll, materjalide tähendus käelises tegevuses ning ideede varamu. Need teemad jaotuvad omakorda peatükkideks.

Peatükis käelise tegevuse olemusest peatutakse pikemalt põhjustel, miks on beebidele ja väikelastele vaja selliseid tegevusi. Järgmises kahes peatükis vaadeldakse loovuse rolli lapse arengus ning lapse arengut esimesel kolmel eluaastal koos olulisemate pöördepunktidega. Analüüsitakse ka aspekte, mida õpetaja võiks silmas pidada käeliste tegevuste juhendamisel. Seija Ulkuniemi kirjeldab õpetaja valikuid loodussõbralikus kunstiõpetuses. Seejärel räägime materjalidest ja nende valiku tähtsusest käelistes tegevustes. Annika Tavasti kirjutab üksikasjalikumalt, mida neljal aastaajal loodusest korjata.

Ideede varamu pakub ideid õpetajatele ja lapsevanematele. Tegevuste valikul on lähtutud põhimõttest, et need aktiveeriksid ja stimuleeriksid lapse kõiki meeli ning õhutaksid nii täiskasvanut kui ka last tegema teadlikke valikuid.

Tegevuste puhul on oluline, et need oleksid tehtud lihtsate ja kättesaadavate materjalidega ning toetaksid lapse loovuse ja enesekindluse arengut.

Tegevused on jaotatud aastaaegade lõikes, iga aastaaja keskmes on teatav element: kevadel maa, suvel vesi, sügisel õhk, talvel tuli. Lapse harmooniliseks arenguks on tal vaja puutuda kokku kõigi nende elementidega. Elementid on valitud selle järgi, mis on looduses sel perioodil oluline: kevadel sulab lumi ja ärkab maa; suvel on meil, Põhjamaal, ainus võimalus lastega looduslikes veekogudes ujuda ja rannas tegutseda; sügisel on Eestis aga tugevad tuuled ning õhk on täis rändlindude hääli; talv on aeg, mil hing vajab soojust (tuld) – väljas on külm, toas aga soe.

Raamatu lisades on abimaterjal õpetajale: mõtisklusleht, materjalide tabelid, retseptid ja raamatus tutvustatavate taimede nimekiri.

Raamat valmib projekti Promoting Natural Material (ProNatMat) raames. Suur tänu Soome projektipartneritele Outi Toumelale ja Päivi Simile toetuse eest. Suur tänu Seija Ulkuniemile ja Annika Tavastile, kes olid nõus koos raamatut kirjutama ning oma tarkust ja kogemust jagama. Suur tänu Eda Heinlale, Sirje Külaviirule ja Sille Kägule asjalike kommentaaride eest. Südamlik tänu fotograaf Sandra Urvakule laste oskusliku pildistamise eest. Suur tänu peredele ning lastele, kes olid nõus pildistamisel osalema. Suur tänu minu abikaasale suure toetuse ja raamatus olevate selgitavate jooniste eest. Suur tänu Ursulale, kes kannatlikult kõik järele proovis ja näitas, millised tegevused on väikelapsele huvitavad ja millised mitte.

Loodan, et leiate raamatust huvitavat lugemist ning ideid lastega koos tegutsemiseks!

Mai Sein-Garcia

Tallinn, veebruar 2012. aasta.

1. Lapse käeline tegevus, loovus ja areng

Käelise tegevuse olemus väikelapseeas

Mai Sein-Garcia

Käelised tegevused sisaldavad joonistamist, meisterdamist, maalimist ja kõike muud, mis arendab lapse silma-käe koostööd, peenmotoorikat ja eneseväljendust. Lapsed joonistavad ja maalivad meeleldi juba väga varajases eas. Näiteks jalgadega maalimist võib alustada juba 3–4 kuu vanuste lastega. Tavaliselt naudingavad lapsed jalgade panemist sooja värvi sisse ja sellele järgnevat värvimängu. Mõne aja pärast tekivad seosed oma tegevuse ja nähtavate märkide vahel ning laps hakkab värvidega teadlikumalt mängima. Aja möödudes tekivad lapsel isiklikud eelistused materjalide ja tehnikate osas: kellele meeldib määrda end üle kere värvidega kokku, kes armastab lõigata kääridega. Paljus on eelistused seotud just lapse konkreetse arenguvajadusega.

16

Käeline tegevus kui loomulik osa arengust
ja oluline protsess *mina* kujunemisel

Lapse arengu uurimine näitab, et umbes samal ajal, kui laps hakkab rääkima, hakkab ta kritseldama ja sodima. See on spontaanne tegevus. Lapsepõlves pakub rahuldust joonistamine kui tegevus, pildil kujutatu identifitseeritakse alles pärast seda, kui laps on joonistamise lõpetanud (kui üldse identifitseeritakse). Mõistagi viitavad lapse joonistatud kujud asjadele, kuid alguses tunneb ta tegevusest rõõmu ja rahulolu ka ilma selgelt väljendunud seosteta (Danesi & Perron 2005: 200). Laps joonistab lihtsalt joonistamise enese pärast. Joonistamine ja maalimine aitab kaasa lapse *mina* ja *mina*-teadlikkuse kujunemisele ning omab psüühika kujunemisel olulist rolli (Foks-Appelman 2007: 3).

Käeline tegevus kui kontakti loomine (suhtlemine)
ja maailma tundmaõppimine

Joonistatud märkidel ja sümbolitel võib olla tähendus mitte ainult joonistajale enesele, vaid ka teistele inimestele. See võib olla suhtlemisviisiks nende inimestega, kes hetkel ei viibi kohal. Lapse kasvades ja arenedes muutuvad joonistatavad märgid, sümbolid ja sõnumid keerukamaks, samuti areneb oskus oma sõnumit teistele edastada (Foks-Appelman 2007: 3). Joonis-

tades saame väljendada seda, mida sõnadega on raske või ka võimatu väljendada. Joonistus võib anda märku meie teadvustamata soovidest, tunnetest ja mõtetest, sest pilt kõnetab meid teisiti kui sõnad. Joonistamine on sümboolne kommunikatsioon, mis nõuab teatud vorme ja eneseteadlikkust. Pooleteise- kuni kolmeaastased lapsed hakkavad teravalt teadvustama ennast ja teisi. Tänapäeval, mil palju informatsiooni edastatakse piltidena ja ikoonidena, muutub üha olulisemaks oskus visuaalset informatsiooni töödelda ja mõista (Bruner 1986).

Käeline tegevus kui mälu

Mälu on kompleksne intellektuaalne süsteem. Beebidel on veel raske mõelda objektist teises kontekstis. Psühholoogiline areng tähendab ka seda, et laps õpib objekte identifitseerima. Juba beebi saab aru, et objekt jääb maailma alles ka siis, kui tema seda hetkel ei näe (Foks-Appelman 2007: 3). Tavaliselt märgivad kujundid laste joonistustes neid objekte, mida laps on näinud, mida ta teab ning mille kohta tal on olemas isiklik kogemus. Lapse joonistus võib kujutada mõnda minevikusündmust.

Käeline tegevus kui sümbolite keel ja elumuutustega toimetuleku vorm

Laste joonistustel ja kunstitöödel on sageli sümboolne tähendus. Sümbolid kannavad endas sõnumit, mis on suurem nende reaalsest esitlusest. Need on pildid, mida kõik mõistavad. Neil on silmaga äratuntav vorm, kuid palju laiem mentaalne tähendus. Näiteks päike võib pildil olla nii päikse tähenduses kui ka märkida isa kohalolekut. Selleks, et mõista sümboli tähendust, tuleb vaadata kujutatud objekti reaalses kontekstis (nt päike kui täht, soojuse ja valguse allikas päiksesüsteemis), kultuurilises kontekstis (nt päikse kujutamine religioossetel maalidel) ja isiklikus kontekstis (mida päike tähendab joonistajale) (Foks-Appelman 2007: 5). Igal juhul on tegemist tugeva teadvustatud või teadvustamata sõnumiga. Joonistades (ning tehes muid loovtegevusi) anname välise kuju oma sisemistele psüühilistele protsessidele: tunnetele, mõtetele, soovidele ja vajadustele (Foks-Appelman 2007: 9). Laste piltidel võivad

kajastuda keerulised ja raskestimõistetavad elusündmused ning piltide kaudu saame aidata lastel neid sündmusi mõista ja nendega toime tulla.

Käeline tegevus kui kehaliste ja vaimsete võimete arendaja

Joonistamisse on haaratud nii lapse keha kui ka vaim. Kehal on oluline roll selles, kuidas me joonistame. Meie arusaamad ruumist ja oma kohast selles, näiteks polaarsuste mõistmine – ülal-all, ees-taga, vasakul-paremal – lähtuvad meie keha eripäradest. Alla aastastel lastel on joonistamise ja maalimise juures eelkõige oluline liikumine – keha töö. Kõneoskuse arenedes ning mõistete tekkides muutuvad oluliseks ka piltide juurde räägitavad lood. Kujutis pildil stimuleerib mõtletegevust ja sellest omakorda võib tekkida uus kujutis.

Käelised tegevused ja loovtegevused üldiselt võimaldavad väljendada end füüsiliselt ning see mõjutab meie psühholoogilisi protsesse. Mõjutamine toimib ka teistpidi: psühholoogilised protsessid avaldavad mõju meie kehalisele eneseväljendusele (Foks-Appelman 2007: 47).

Käeline tegevus kui lapse igakülgse arengu toetaja

Käelise tegevuse kaudu arenevad lapse väikesed lihased, paraneb silmade ja käte koostöö, areneb osavus ja rütmitaju. Kunstilisi vahendeid kasutavad lapsed mitteverbaalseks eneseväljenduseks, oma tööst rääkimine arendab lapse oskust väljendada end verbaalselt. Joonistamine aitab kaasa kirjutamisoskuse arengule, grupis joonistamine aga sotsiaalsele arengule, sest lapsed õpivad koos tegutsema. Nii omandab laps oskuse anda individuaalne panus grupidöösse, areneb meie-tunne. Paraneb arusaam mõistetest „üks“ ja „mitu“, arusaam osa ja terviku suhtest, järgnevusest, seostest, reeglitest, sümbolitest, ruumilistest suhetest, eri dimensioonidest (tasanditest), arvudest ja kogustest, topoloogilistest suhetest. Areneb oskus klassifitseerida, tähendusi luua ja neid mõtestada.

Käeline tegevus pakub võimalust ennast avastada ja loovalt väljendada, tõsta enesehinnangut, toetada minapildi arengut ning aidata kaasa eneseteostusele (Robinson 2006).

Käelise tegevuse vanuseline areng

Oskust teha mitmesuguseid käelisi tegevusi saab kirjeldada etapiti, kuid areng ei toimu lineaarselt ühest etapist teise. Teadmine arenguetappidest aitab õpetajal mõista, mida võib lapselt teatavas vanuses oodata ja mida mitte. Tähtis on ka teada, kuidas areneb lapse joonistamisoskus ja oskus käsitseda kolmemõõtmelisi materjale.

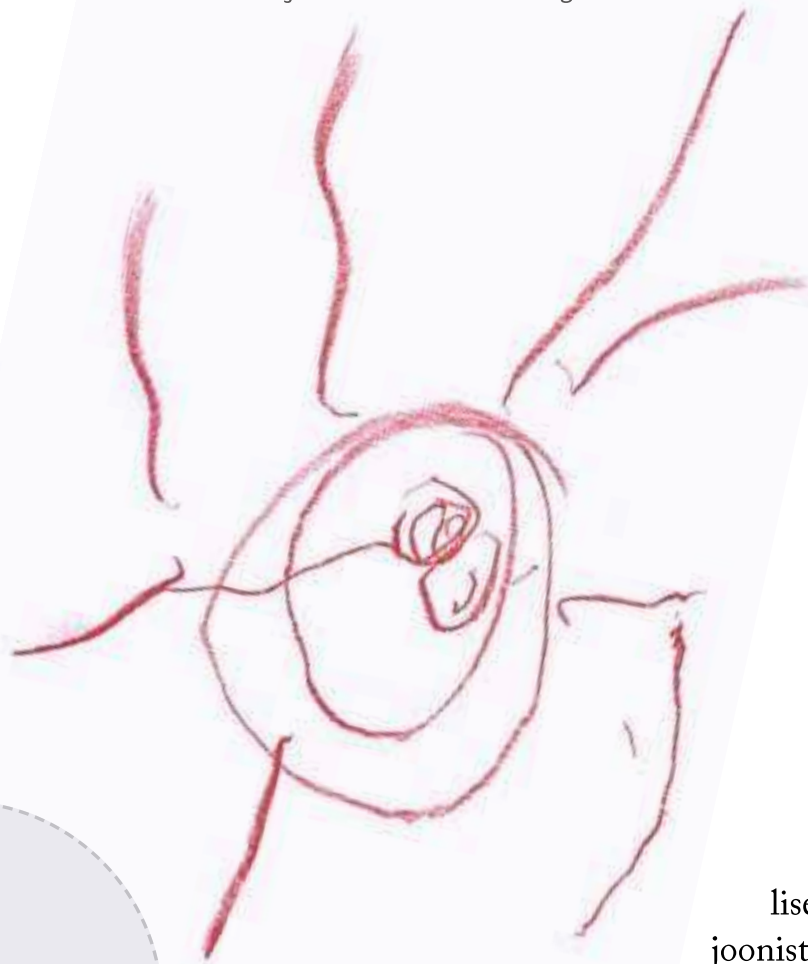
Lapsel on alguses lihtsam joonistada ja maalida kui massiga manipuleerida, seetõttu on järgnevalt ära toodud joonistamisoskuse areng. Joonistused võimaldavad heita pilku lapse psühholoogilisele arengule. Esimesed joonistused, mida lapsed teevad, on maailma eri kultuurides samasugused. Foks-Appelman (2007) eristab väikelapse joonistamisoskuse arengus kolme etappi. Vanuseline jaotuvus on siinkohal tinglik, sest iga laps areneb oma keskkonnas ning oma kiirusega.

Esimene etapp, manipuleerimine, hõlmab esimest eluaastat (0–1), mil lapsed manipuleerivad materjalidega. See on kritselduste eelne etapp. Oluline on mitmesuguste materjalide puudutamine ja nende tundmaõppimine. Laps tegutseb käte ja jalgadega ning saab teadlikuks sellest, et tema tegevuse tagajärjel juhtub midagi, näiteks tekib paberile täpp. Samas on tulemusest olulisem protsess ise. Laps võib pärast töö valmimist üsna kiiresti kaotada huvi selle vastu.

Teine etapp, kritseldamine, hõlmab teist eluaastat (1–2). Paljud lapsed hakkavad aktiivselt kritseldama pooleteiseaastaselt. See on puhas eneseväljendus ja kätkeb kõiki loomingulisi aspekte. Seetõttu on just selles eas laste loomeväljendus väga oluline. Kritseldamine on sama, mis lalisemine verbaalses eneseväljenduses (Barnes 2006: 38). Esimesed joonistused on piirideta kritseldused. Laps joonistab paberile ning juhul, kui paber lõpeb, jätkab ta põrandal või laual, kuhu paber on kinnitatud. Siin ei ole kohta polaarsustele ülal-all, paremal-vasakul jne, ei ole ruumi ega aega (Foks-Appelman 2007: 38–43).

Kolmas etapp, vormimine, hõlmab kolmandat eluaastat (2–3). Lapsed muutuvad teadlikumaks sellest, mida nad joonistavad, kuid peamiselt nad ikka kritseldavad. Selles vanuses suureneb kontroll liigutuste üle ning lapsed hakkavad teadlikumalt materjale katsetama. Lapsed loovad kujundeid ja eraldi objekte, joont alustatakse ja see lõpetatakse samas kohas. Kolmeaastane laps mõtleb enne, kui teeb, ning tema joonistused muutuvad skemaatiliseks (Rubin 2005: 34–56). Järgmisena ilmuvad joonistustele ussilaadsed kujundid ja elementaarsed vormid, mida nimetatakse karakulideks. Viimaste puhul saame rääkida nende seosest lapse kasvamisega ja liikumisega. Psühholoogiliselt ei ole lapse *mina* veel välja kujunenud, kuid laps on teadlik enda olemasolust ning on valmis tegelema eesmärgipäraselt.

Pärast ussilaadseid kujundeid tulevad spiraalsed vormid. Spiraal on esimene vorm, mis kannab endas ka aja ja ruumiga seostuvaid mõisteid: algus ja lõpp, distants eri punktide vahel, liikumine (Juske 2004: 17; Foks-Appelman 2007: 43–46).

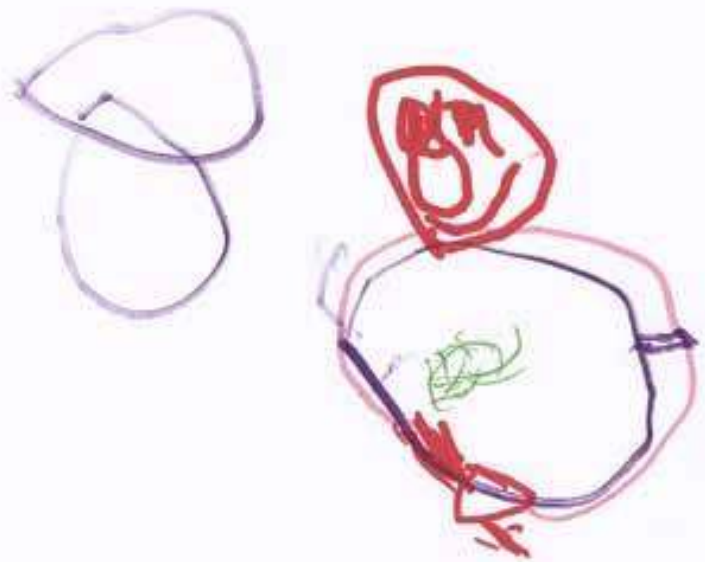
Kolmeaastased muutuvad üha teadlikumaks iseendast ning nende joonistustesse tekivad ringid.

Laps, kes on iseseisvalt avastanud ringi, on psühholoogiliselt avastanud ka iseenda. Ringi joonistamine eeldab, et lapse käsi on arenenud nii palju, et ta on võimeline hoidma pliiatsit kindlalt käes, et ta saaks alustada ja lõpetada joont ühes punktis. Kognitiivses arengus peab laps selleks, et ta oleks võimeline ringi moodustama, aru saama ruumi mõistest. Laps avastab tahte, selle mida tema tahab ja mida ei taha ning ka selle, mida keegi teine tahab või ei taha. Oma *mina* otsing on paljude muinasjuttude teema, mistõttu kolmeaastased lapsed kuulavad meeleldi ka muinasjutte.

Lapsed muutuvad teadlikumaks oma kehast, mis on esimene samm oma sisemise keskmee (*mina*) leidmisel. Lapsed, kes tunnetavad paremini oma keha, on enesekindlamad (Lindenfield 2003).

Ringi tekkides hakkavad lapsed joonistama sellele mõne aja pärast kiiri ning moodustub päike. Ring ja päike võivad tekkida laste joonistustesse ka ühel ajal. Kolmeaastase lapse jaoks võib see joonistus tähendada ka midagi muud, sest objekti identiteet muutub ja see ei ole seotud loodu kvaliteediga (nt koer võib olla pusa, kriips või täpp). Loodu identiteet seondub lapse hetke assotsiatsioonidega. Päikse kujutis annab tunnistust sellest, et lapsel on kujunenud teadlikkus oma *minast* ning ta on valmis ümbritsevaga rohkem kontakte looma (Foks-Appelman 2007).

Lisaks eespool nimetatud kujunditele võime laste joonistustest leida täppe. Laps muutub teadlikuks rütmilistest protsessidest ning need võivad kajastuda

joonistustes täppidena. Rütmide leidmine aitab lapsel leida kaosest korda, korrapära tunnetamine aitab kaasa enesekindluse kujunemisele.

Risti jooksvad jooned annavad tunnistust sellest, et laps on võimeline tegema valikuid ja joonistama kas horisontaalselt või vertikaalselt. Muinasjuttudes peavad tegelased ristteel tihti valima, kuhu minna. Laps muutub teadlikumaks oma eesmärkidest. Ta on nüüd iseseisvam ja psühholoogiliselt tugevam.

Veel võib laste piltidelt leida õhupalli kujutisi. Psühholoogiliselt viitavad need kujutised vajadusele eralduda ja avastada ümbritsevat. Laps on valmis aktiivselt oma ümbruskonda uurima, kuid vajab tuge kelleltki, keda ta tunneb. Sel perioodil meeldib lastele mängida peitusemänge (Foks-Appelman 2007: 53–63).

Kokkuvõte

Käeline tegevus rikastab ja avardab lapse tunnetuslikku teadlikkust ning meelelist maailmataju. Läbi käelise tegevuse muutub laps teadlikumaks teda ümbritsevast loomulikust ja tehnilisest keskkonnast.

Käeline tegevus võimaldab:

- laiendada oma füüsilisi võimeid ja taju ning saada kontakti oma tunnetega mitteverbaalsel ja verbaalsel viisil,
- parandada mõtlemisvõimet ning eneseväljendusoskust (oluline on õppida eristama oma tundeid ja mõtteid),
- mõtestada maailma enda ümber ning väljendada oma mõtteid, vastata väljast tulevatele infodele,
- toita oma tundeelu ja tundlikkust ning kogeda ilu ja jäävaid väärtusi,
- mõista ja kogeda enda ja teiste kultuuri ning kultuuriväärtusi,
- avastada uusi väärtusi ning mõelda välja ja luua uusi tähendusi,
- lahendada probleeme ja saavutada mõnes valdkonna vilumus,
- väärtustada ennast, luues oma identiteeti ning arendada enda kui inimese potentsiaali (Duffy 2005: 5, 8).

Loovus kui arengumootor

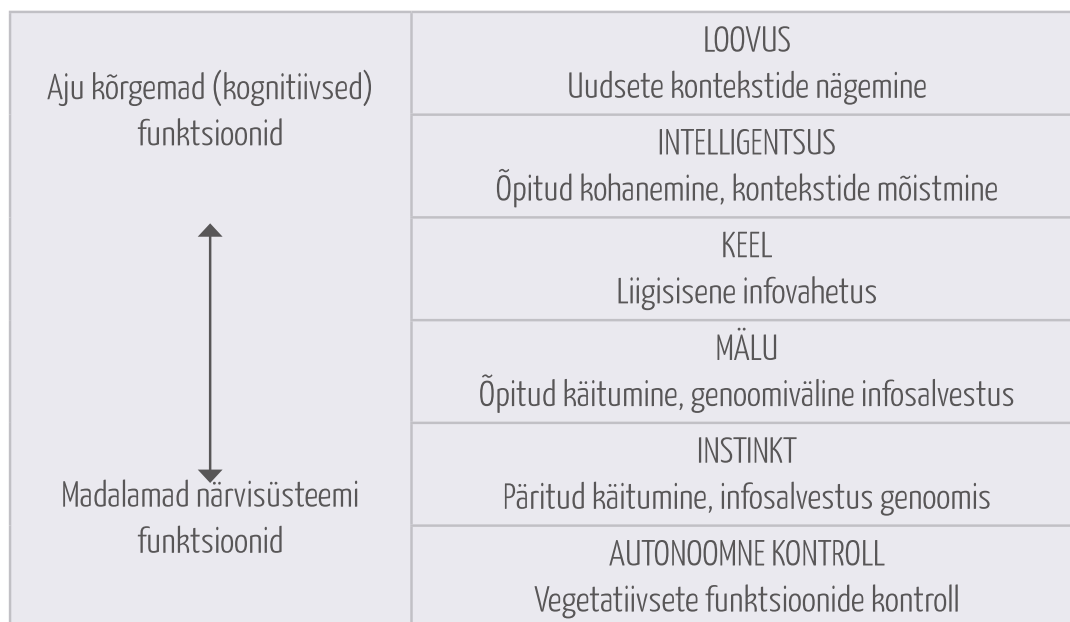
Mai Sein-Garcia

Loovus ehk kreatiivsus on isiksuse omaduste kogum, mis annab eeldused inimtegevuse igas valdkonnas lahendada probleeme uut viisi. See on üks olulisemaid omadusi, mis aitab inimesel muutuvates tingimustes toime tulla (Malmstein 1998: 49). Loovus areneb loova tegutsemise tagajärjel: õppides, probleeme püstitades ja neid lahendades. Cecil ja tema kolleegid (1985) leiavad, et loovuse esinemine varajases lapseas näitab head vaimset tervist. Aju-uurija Matti Bergström leiab, et lapse õpiedu sõltub suuresti just tema loovusest. Ajutüves asuvad meie ellujäämiseks vajalikud instinktid, refleksid ja ürgsed reaktsioonid (nt põgenemine, agressioon). Aju limbilises osas tekivad emotsioonid, aju peamine osa (ajukoor) on seotud mõtlemisega. Bergström väidab, et ajukoor vajab info salvestamiseks ja töötlemiseks ajutüves asuvaid impulsse. Ajutüvi võtab meie sisemusest vastu kaootilisi signaale, närvivõrgustikud on ajutüves korrastamata ja segamini. Ajukoor võtab aga väljastpoolt vastu korrastatud infot. Väline korrastatus ja sisemine kaootilisus saavad kokku aju keskmises osas – limbilises süsteemis. Viimases kujuneb ka inimese *mina* (Bergström 2006). Limbiline süsteem on seotud meie motivatsiooniga ning adaptatsioonivõimega. See süsteem organiseerib meie emotsioone, emotsionaalset käitumist ja mälu (siit ka arusaam, et emotsionaalsed asjad jäävad meelde). Bergström leiab, et ajutüve impulsid on kui liim, mis aitab väljast tulevat infot kinnitada ajukoorele. Esimesel seitsmel eluaastal, kui ajupoolkerad küpsevad, on ajutüvel eriti suur roll (Bergström 2006).

Närvisüsteemi funktsioneerimise tasandil võib loovust vaadelda kui hierarhia tipus olevat funktsiooni (vt joonist 1). Meie suhtlemis- ja eneseväljendusoskused sõltuvad infost, mida maailmast vastu võtame ja töötleme ning mida endast välja anname. Pfenninger leiab, et evolutsiooni käigus on meie aju funktsioonid muutunud keerukamaks ning loovus kui närvisüsteemi funktsioon on üks keerukamaid (Pfenninger, Shubik & Adolphe 2001: 91).

Loovus ja kujutlusvõime

Loovust seostatakse kujutlusvõimega, positiivsete isikuomaduste ja rikka siseeluga (Hoff 2003: 3). Loovuse peamine allikas ongi meie kujutlusvõime (Beetlestone 1998). Warnock (1976: 16, 34) defineerib kujutlusvõimet kui

Joonis 1.

Närvisüsteemi funktsioonide hierarhia (Pfenninger, Shubik & Adolphe 2001: 91).

kompleksset muljet, mis koosneb lihtsamatest eri aegadel saadud mälestustest ja kogemustest. Kujutluses kombineeruvad välismaailmast saadud teadmised ja meie sisemine tajus. Kujutlusvõime aitab meil siduda aistinguid mõtetega (Beetlestone 1998: 76–77). Loovuse ja kujutlusvõime olulisust on toonud välja ka Froebel, kes on leidnud, et need peegeldavad lapse siseelu (Duffy 2005: 4). Kujutlusvõimel on inimese arengus võtmeroll (Võgotski 1978). Võime midagi ette kujutada on see, mis teeb meist inimesed. Esimesel eluaastal on lapse kujutlusvõimest teada vähe. Kujutlusvõime võib kannustada loovust, kuid selleks on vaja ka positiivset suunda. Goldstein (1994) väidab, et laste nn düsfunktsionaalne käitumine on põhjustatud vähesest võimalusest mängida välja oma fantaasiaid ja pingeid (Beetlestone 1998: 79).

Loovus ja loominguline eneseväljendus

Inimese loov eneseväljendus kajastab seda, kuidas me tajume maailma oma meeltega. Visuaalselt saame väljendada seda, mida me oleme näinud. Kõnes saame väljendada seda, mida oleme kuulnud. Puudutades saame väljendada seda, mida oleme tundnud (Duffy 2006: 20). Loovus on seotud eneseväljendusega ja informatsiooni kasutamisega. Oluline on meie võime tegutseda teatavas vallas, et meil oleksid oskused, oskusteave, võimed ja valmisolek.

Loovus ja mäng

Mängides kasutatakse kujutlusvõimet ja loovuse allikaid, mängu on vahel vaadeldud ka kui osa loovprotsessist (Moyles 1989). Mäng võimaldab paindlikkust, õpetab lahendama probleeme ning annab oskusi, mida on vaja, et olla loov. Kunstnikud räägivad tihti mängust materjalidega, et avastada midagi uut. Loomise ja mängimise vahel on mitmeid seoseid ning neil on rida sarnaseid omadusi, nagu protsessikesksus, oskus tulla toime ootamatustega, suutlikkus genereerida uusi ideid. Mõlemat protsessi iseloomustab divergentne mõtlemine, mis sisaldab võimet läheneda probleemile mitmest vaatenurgast, ning vähesed piirangud, valikuvabadus, loomine ja taasloomine (Beetlestone 1998).

Loovuse arengule on väga oluline vabalt mängimise kogemus (Piirto 2004: 95). Amabile, Hennessey ja Grossman (1986) on leidnud, et lapsed löid rohkem loovaid kunstitöid vaba mängu õhkkonnas kui struktureeritud mängu situatsioonis (Piirto 2004: 95–98). Mäng võimaldab lastel õppida tundma oma emotsioone teatavas situatsioonis ja rollis. Ilma täiskasvanuta saavad lapsed mängus osaleda omal moel, mõtestada mängu isemoodi ja kasutada oma kujutlusvõimet ilma piirideta. Sellise mängu kaudu jõuavad lapsed iseenda mõistmiseni ning õpivad tundma maailma enda ümber (Beetlestone 1998: 78). Mängu abil kasvab lapse enesekindlus ja tugevneb positiivne minapilt, sest lapsed saavad tagasisidet oma mõtetele. Mängu kaudu saavad lapsed luua silla fantaasia ja reaalsuse vahel. Iga reaalsustaju muutev tegevus on nauditav. Kõigil neil on üks ühine joon: uue reaalsuse avastamine, mistõttu saab meie *mina* muutuda ka keerukamaks. Mina areng on aga loovuse aluseks (Csikszentmihalyi 2007: 89).

Kokkuvõte

Loovus on isiksuse omaduste kogum, mis annab eeldused mis tahes inimtegevuse valdkonnas lahendada probleeme uut viisi. Loovuse esinemine varajases lapseas näitab head vaimset tervist. Lapse õpiedu võib sõltuda suuresti just tema loovusest.

Närvisüsteemi funktsioneerimise tasandil võib loovust vaadelda kui hierarhia tipus olevat funktsiooni. Loovuse peamine allikas on meie kujutlusvõime, mis aitab meil siduda aistinguid mõtetega. Loovuse arenguks on väga oluline vabalt mängimise kogemus. Mängu ja loovtegevuste abil kasvab ka lapse enesekindlus ja tugevneb positiivne minapilt, sest lapsed saavad tagasisidet oma mõtetele.

Väikelapse areng ja selle raskuskeskmed esimesel kolmel eluaastal

Mai Sein-Garcia

Beebide ja väikelastega töötades on kõige olulisem tunnetada lapse arenguvajadusi ning luua lapsele huvitav ja mitmekülgne keskkond, mis stimuleeriks kõiki tema meeli: nägemist, kuulmist, puutetundlikkust, maitsmist, haistmist ja tasakaalumeelt.

Arenguredel

Arengut võib vaadelda redelina, mille iga pulk tähistab arengu pöördepunkti. Iga laps läbib redeli oma kiirusega. Juhul, kui mõni redelipulk jääb vahele, minnakse mõne aja möödudes selle juurde tagasi. Näiteks, kui laps hakkab liiga vara käima ning roomamise etapp jääb arengus vahele, siis hiljem teeb ta selle tasa.

Alla aastased lapsed õpivad kõigepealt pöörama pead, seejärel keerama end kõhuli. Seejärel õpivad nad roomama, istuma, seisma ja käima. Iseseisvalt liikuma õppimine on oluline sündmus.

Iga uue oskusega lapse maailm avardub. Teisel eluaastal õpivad lapsed rääkima, probleeme lahendama, teistega suhtlema jne. Selles vanuses last iseloomustavad mitmed muutused, sh emotsioonide muutlikkus, mõnikord ka negatiivsus. Neil on tugev tahe, kuid veel vähe oskusi. See on ka põhjuseks, miks lapsed võivad olla frustreeritud ja käituda võimatult.

Väikelapsed pakatavad ideedest ja energiast. Neil on vajadus uurida oma ümbrust ning määratleda end omaette isiksusena. Nad soovivad olla iseseisvad, kuid ometi nad sõltuvad väga palju teistest. Õpetaja jaoks on olulise tähtsusega oskus tasakaalustada väikelapse vajadust olla iseseisev, juurutades samal ajal üldisi reegleid.

Väikelapsed on keskendunud oma vajadustele ja ideedele, seetõttu me ei saa neilt oodata, et nad oma asju jagaksid. Tihti on neil raskusi eraldada end oma vanematest ja teistest inimestest, kes on nende jaoks olulised.

Kolmandaks eluaastaks on lastel arenenud verbaalsed oskused, nad iseseisuvad järjest rohkem ning uurivad aktiivselt keskkonda enda ümber.

„Mina ise“, tahtekasvatus ja enesekindlus

Lapse tahet saame arendada juba imikueas, kui laps kogeb esemetega mängimisel haaramise ja lahtilaskmise tunnet. Aastased lapsed on juba piisavalt iseseisvad, et liikuda ringi, ise süüa ning avastada maailma. Nad on innukad järgijad ja uurijad. Teisel-kolmandal eluaastal areneb lapse *mina*.

Loovtegevuste abil saame toetada lapse *mina* arengut ning positiivsete tahetomaduste ja enesekindluse kujunemist.

Väga oluline koht selles on enesekindluse kujunemisel. Gael Lindenfield (2003) jaotab enesekindluse sisemiseks ja välimiseks. Sisemisel enesekindlusel on neli põhilist tunnust: enesearmastus, enese tundmine, selged eesmärgid ja positiivne mõtlemine. Välimine enesekindlus väljendub suhtlemisoskuses, enesekehtestamises, eneseesitluses, oma tunnete kontrollimises. Samas peab mainima, et põnevuse, õnne ja edu õhkkonnas lööb enesekindlus iseenesest õitsele. Enesekindla lapse kujunemiseks on vaja rahuldada lapse baasvajadused.

Lindenfield toob välja laste kaheksa baasvajadust: tingimusteta armastus, turvatunne (hirm ja ärevus halvavad loomingulise tegevuse), eeskujude olemasolu, suhtlemisvõimalus erinevate inimestega (läbi suhete saavad lapsed teadlikumaks iseendast), hea tervis (nt heast toidust saame energiat), võimaluste olemasolu (põnevad võimalused õppida ja maailma uurida), toetus (aus ja abistav tagasiside) ja premeerimine (regulaarne positiivne tagasiside ja küllaldane tasu pingutuste eest) (Lindenfield 2003: 29–32).

Käelise tegevuse raskuspunktid esimesel kolmel eluaastal

Ameerika Ühendriikides tegutseb alates 1976. aastast väikelaste koolide võrk Gymboree, kus kuni 3aastased lapsed on jaotatud kuude arenguetappi:

0–6kuune (vaatleja) – laps avastab oma meeli;

6–10kuune (avastaja) – laps õpib põhjus-tagajärg seoseid. Oluline on lasta lapsel ronida ja roomata;

10–16kuune (suhtleja) – laps hakkab rohkem suhtlema kahepoolset (ka verbaalselt). On oluline, et mängukeskkond julgustaks avastamist, tasakaalu ja koordinatsiooni;

16–22kuune (abiline) – lapse oskus ennast verbaalselt väljendada ja suhelda üha avardub, talle meeldib lahendada probleeme läbi mängu, avastada korrapära ja korduvaid mustreid;

22–28kuune (looja) – oluline on toetada kujutlusvõime arengut loovmängu kaudu ning toetada sümboolse mõtlemise, keele ja sotsiaalse suhtlemise arengut;

28–36kuune (mõtleva) – laps mängib iseseisvalt ja paaris ning mängu kaudu õpib koostööd ja suhtlemist (Padre e hijo Juntos. Gymboree, lk 4).

Minu töökogemuste põhjal on esimese kolme eluaasta käeliste tegevuste rõhuasetused järgmised: esimesel eluaastal on oluline avardada lapse meeltemaailma (füüsiline laienemine), teisel eluaastal on oluline verbaalne areng (kontseptsioonid) ning kolmandal eluaastal loovmäng ja õppimine grupis.

Esimene elusaasta (0–1): uudishimulikud meeled (füüsiline laienemine)

Alla aastased lapsed õpivad maailma tundma kõiki oma meeli kasutades. Meie meeled on midagi rohkemat kui lihtsalt tundmine. Meelte kaudu oleme kontaktis maailmaga, keskkonnaga meie ümber. Lowenfeld ja Brittain (1987: 11) konstateerivad, et õppida saab ainult meelte kaudu. Tundlikkus keskkonna suhtes ei ole iseenesestmõistetav, vaid vajab pidevat koolitamist, et tajuda keskkonda kogu selle variatiivsuses. Pole mingit võimalust mõista maailma, ilma et oleksime seda kõigepealt oma meelte vahendusel kohanud. Me võime ühe või mitu meelt ajutiselt välja lülitada, kuid see vaid teravdab teisi (Ackerman 2005).

Juba enne sündi tunneb loode ema kõhus soojust ning tajub naha kaudu keskkonda, samuti kuuleb ta häält. Veel enne, kui hakkavad arenema loote teised meeled, tunnetab ta oma keskkonda ja ema soojust. Beebi tajub keskkonda terve oma kehaga.

Nahk on inimese suurim meeleorgan, mis on piiriks meie ja maailma vahel. Lapse nahk on väga õrn. Puudutamise puhul on väga oluline nii see, et lapsel oleks võimalus ise maailma katsuda, kui ka see, et maailm puudutaks teda. Seetõttu on hea beebisid ja väikelapsi masseerida ja silitada. See tõstab nende teadlikkust oma kehast ja aitab tekkida minatundel (Ackerman 2005).

Teine oluline meel beebidel on haistmismeel. Näiteks tunnevad beebid lõhna järgi ära oma ema. Lõhnad äratavad mälestusi, virgutavad uinuvaid meeli, aitavad määratleda minapilti, hoiatavad ohtude eest ja pakuvad nau-

dinguid. Paraku kasvades inimene küll tajub lõhnu, kuid ei reageeri neile enam automaatselt nagu enamik loomi (Ackerman 2005). Lapse kasvades ja arenedes muutuvad üha olulisemaks nägemismeel ja teised meeled.

Esimesel eluaastal on hea tegeleda beebiga individuaalselt. Tegevused olgu lõbusad, huvitavad ja sellised, mis suunaksid last end liigutama. Kui laps istub iseseisvalt, võib lasta tal joonistada istudes. Lapse meelte stimuleerimiseks on hea kasutada mitmesuguseid materjale. Laps õpib materjalide omadusi polaarsuste kaudu: külm-kuum, voolav-tahke, pehme-kõva jne. Kuna laps paneb sageli kõike suhu, siis tuleb hoolega valida materjale ning vaadata, et need oleksid ohutud. Samuti tuleb jälgida, et tükid ei oleks nii väikesed, et võiksid kogemata sattuda lapse hingamisteedesse või kõrva.

Teine eluaasta (1–2): kontseptsioonid (mõisteline areng)

Umbes aastavanusena hakkavad lapsed käima. See on oluline etapp arengus, sest nüüd on lapse liikumisvabadus ja -kiirus märgatavalt tõusnud, kuid lapse kõnd on veel ebakindel ja tasakaal puudulik. Olulisel kohal on liikumine (kinesteetiline kogemus) ning tegevused, kus laps saab haarata ja lahti lasta, võtta ja panna. Laste motoorset aktiivsust saab soodustada näiteks muusika taustal näppudega maalimise või loovmängude teel. Terve kehaga suurtele pindadele maalides tuleb olla ettevaatlik, et laps ei kukuks. Teisel eluaastal on oluline, et tegevused oleksid lõbusad ning vahelduksid liikumisega. Täiskasvanu lõbus suhtlemine lapsega, liikumine ja mitmesuguste materjalide kasutamine tõstavad lapse meeleolu ning ergutavad tema mõttetgevust. Peenmotoorika muutub tegevuste käigus üha kindlamaks. Tekib oskus liigutusi mängu käigus muuta. Hästi sobivad tegevused, kus laps peab täitma lühikesi korraldusi: liigutama asju ühest kohast teise, kandma ja korjama näiteks käbisid vms.

Lastele meeldivad väga liisu- ja rütmisalmid, mida saab siduda käelise tegevusega. Hea oleks tegevuste läbiviimisel kasutada riietust, mida laps ei karda määrada.

Optimaalne tegevustes osalevate laste arv teise eluaasta alguses on 2–6, hiljem 8–10 last. Suurema grupi puhul on hea, kui lapsi juhendab kaks täiskasvanut või kui laps tegutseb koos oma vanemaga. Laps jälgib meeleldi teiste laste tegevust ning tal tuleks lasta seda teha. Teisel eluaastal armastab laps probleeme lahendada ning õppida põhjus-tagajärg seoseid. Tähtis on pakkuda lapsele ülesandeid, mille lahendamiseks ta saab proovida erinevaid variante ning positiivse tulemuse korral kogeb rahuldustunnet. Nii kasvab lapse enesekindlus.

Kolmas eluaasta (2–3): *mina* areng, loovus ja kujutlusmäng

Kaheaastastel lastel muutub üha olulisemaks grupis tegutsemine ja loovmängude mängimine. Lapsed on võimelised mängima lihtsaid reeglitega mängu ning on suutelised hoidma üha kauem tähelepanu tegevusel. Reeglitega tegevused arendavad lapse tähelepanu ja oskust teha tegevusi järkjärgult, distsiplineerivad ja organiseerivad neid. Nad õpetavad ootama oma järjekorda, valitsema oma liigutusi ja arendama tahtejõudu. Lapsed õpivad kogema piire ja neid katsetama, aktsepteerima või mitte aktsepteerima ning ka ise piire seadma. Grupitegevused õpetavad lapsi üksteisega arvestama ja üksteist abistama, leidma oma kohta rühmas ning teadvustama seeläbi oma vajadusi.

Lapsed õpivad kääridega lõikama ja tegema ka keerulisemaid käelisi tegevusi. Mängus on võimalik matkida loomade ja lindude liikumist ja hääli ning väljendada seda paberil. Käelisi tegevusi valides tuleks arvestada, et need arendaksid last mitmekülgset. Tegevused peaksid vahelduma, et ergutada lapse uudishimu. Rahulikumat tegevused võiksid vahelduda elavamatega, puhkepausid pingemomentidega.

Suurt pinda nõudvaid töid võiks teha soojal ajal väljas. On oluline, et laps saaks iseseisvalt teha kõike, mida tema areng sel hetkel võimaldab. Aidata tuleks nii palju kui vajalik ja nii vähe kui võimalik. Loomulikult võtab sellisel juhul protsess palju-palju rohkem aega ning nõuab õpetajalt suurt kannatlikkust. Lapsele tuleb anda piisavalt aega loomisprotsessiks – alustamiseks, keskendumiseks ja lõpetamiseks.

Juhul, kui tegevuse sisu ei ole lapsele tuttav, on hea kasutada näiteid ja näidata ette, et laps saaks õppida uusi oskusi. Laps õpib palju jäljendamise teel, vaadates nii õpetajat kui ka teisi lapsi. Sõltuvalt grupi suurusest saab õpetaja kas osaleda tegevuses või mitte. Järjest olulisemaks muutub loovtegevustes kujutlusmäng, mille kaudu lapsel on võimalus avastada uusi rolle, suhteid, situatsioone, karaktereid, jutustusi ja lugusid (Duffy 2005: 39).

Umbes kaheaastaselt või natuke hiljem hakkavad lapsed huvi tundma värviraamatus piltide värvimise vastu. Need omavad olulist rolli lapse arengus. Lapse käsi peab olema valmis üsna kindlalt pliiatsit hoidma ning värvima kindla suunaga, et ta ei ületaks kujundite piire. Intellektuaalselt nõuab selline tegevus kujundi osade ja terviku tajumist. Samuti peab laps mõistma

reaalsust ja reegleid ning seda, kas ta soovib ja on suuteline neid järgima või mitte, sest ülesanne on ju struktureeritud nii, et teatav pildiosa peaks tulema teatavat värvi. Tasub meenutada, et 3. eluaasta lõpus on laps jõudnud arenguetaapi, kus üha olulisemaks muutuvad reeglid perekonnas, lasteaias ja huviringis. Mõned õpetajad ei kasuta selliseid pilte, sest arvavad, et need takistavad lapse loovuse arengut. See võib nii ka olla, kui tundides kasutatakse vaid värviraamatu pilte. Värviraamatud on siiski asjakohased mõne teema käsitlemiseks või õppimiseks (Foks-Appelman 2007: 67).

Osa ja terviku suhete tajumist õpetavad ka tükimängu sarnased pildid. Väljalõigatud osadest piltide tegemine pakub lastele võimalust saada kiire eduelamus, sest nad soovivad näha oma töö tagajärjel valminud äratuntavaid kujundeid. Samas peab märkima, et igasugune valmis osade kasutamine, näidiste järgi tegemine ja värviraamatust piltide värvimine võib piirata ja vähendada lapse eneseväljendusvabadust ja -võimalust, mõtlemise aktiivsust ning võimalust leida just tema jaoks sobivad materjalid, värvid ja sümbolid. Sellised meetodid võivad vähendada võimalust jagada teistega oma mõtteid, tundeid ja ideid (Seefeldt & Wasik 2006: 175).

Kokkuvõte

Lapse arengut võib vaadelda redelina, mille iga pulk tähistab arengu pöördepunkti.

Umbes pooleaastane laps hakkab istuma ja siis tekib võimalus istuvateks tegevusteks, see omakorda loob distantse lapse käe ja kunstitöö vahele.

Aastane laps hakkab käima, st tekib võimalus kasutada tegevuste osana kõndi. Laps hakkab järjest enam iseseisvuma ning on hea lasta tal teha lihtsaid tegevusi, mis õpetavad igapäevaste toimingutega hakkama saamist. Kaheaastasel lapsel areneb väga intensiivselt kõne.

Kolmandal eluaastal muutuvad väga oluliseks rollimängud, kus laps õpib seda, kuidas toimib ühiskond.

2. Õpetaja roll ja ökoõpetuse olemus

Õpetaja roll käelise tegevuse juhendajana

Mai Sein-Garcia

Lisa 1. Õpetaja mõtisklusleht

Kõige lihtsam lähenemine käelistele tegevustele on „teha valmis midagi konkreetset“. Selleks on abiks loendamatult hulk raamatuid, kus näidatakse, kuidas teha midagi samm-sammult. Samas ei pruugi selline suhtumine olla just kõige inspireerivam. Eglinton (2003: 22–27) eristab õpetaja puhul kunsti- ehk käelise tegevuse suunamise nelja meetodit.

1. Mittesekkuv meetod. Õpetaja pakub lastele kunstivahendeid ja laseb luua, ise laste tegevusest osa võtmata. Siia juurde ei kuulu tähendusrikas dialoog ega motiveerimine.

2. Materjalipõhine lähenemine. Selle meetodi puhul teeb õpetaja kunstivahendid lastele kättesaadavaks ning see peaks motiveerima lapsi looma. Saades selgeks, kuidas vahendeid kasutada, võib aga kunsti loomine muutuda lastele igavaks. Protsess toimub ilma õpetaja aktiivse osaluseta nagu ka eelmise meetodi puhul.
3. Õpetaja juhitud ehk tulemusele orienteeritud tegevus. Antud meetodi korral on õpetajal tegevuse lõpptulemus valmis (näidistööde kasutamine), enamik materjale välja lõigatud või ette joonistatud. Laps peab läbima teatud rea tegevusi, saavutamaks tulemust, mis sarnaneb täpselt täiskasvanu omale. On mitmeid põhjusi, miks õpetajad tunnevad ennast olevat kohustatud läbi viima selliseid tegevusi. Enamasti on see tingitud kas kunstiliste kogemuste piiratusest või õpetaja eneseusalduse puudumisest. Kunsti loomisel on oluliseks kriteeriumiks see, et lapsevanemad tajusid lapse tööd kunstina.
4. Kunsti tegemisele suunatud lähenemine. Tõeline kunsti kogemine on dünaamiline protsess, kus üks kogemus tekitab teise. Seda lähenemist iseloomustab paindlikkus ja lapse vajadustega arvestamine. Viimane tähendab motiveerimist ja dialoogi. Tegevus on n-ö avatud lõpuga, mis tähendab seda, et lõpptulemus ei ole valmisproduktina ette kujutatud, vaid selleni jõutakse tegemise käigus. Kunsti kogemine julgustab loomingulist kasvamist, uurimist ja aktiivset õppimist. Üheskoos läbi protsessi liikudes õpetaja tunnustab, juhib tähelepanu ja laiendab lapse avastusi. Õpetaja on lapsele kui kolleeg, kes samal ajal suunab protsessi.

Kui õpetaja on ainult initsiaator ja tegevuses ei ole dialoogi, siis ei pruugi tegevus olla mõlemale poolele tähenduslik. Laps teeb küll mehhaanilisi tegevusi, aga ta ei näe nende taga olevat lugu. On küll sammud, mida laps peab töö valmimiseks tegema, kuid need ei innusta last end väljendama. Selline tegevus võib piirata kujutluse arengut. Laps ei saa muuta ega mõjutada protsessi, tal ei ole võimalust uurida ega rakendada uusi leide, paika pandud sammud võimaldavad harva avastamist, sest kogemus on ette otustatud (Eglinton 2003: 24).

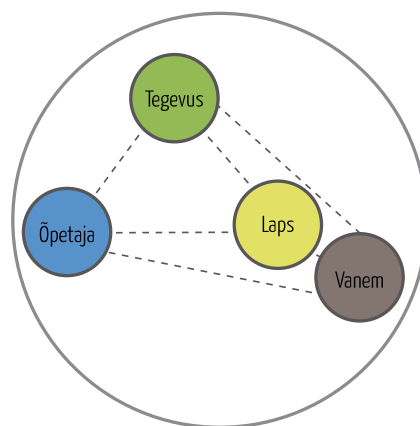
Järgnevalt on esitatud minu töökogemusel põhinev mudelite süsteem, mis võiks aidata õpetajal mõtestada oma rolli käeliste tegevuste juhendajana. Esitatud on neli kolmnurka: õpetaja suhe õpilase ja tema vanemaga, tegevusprotsess, käelise tegevuse sisu, tagasiside käelisele tegevusele.

Lisa 1 on mõtisklusleht, mille abil õpetaja saab joonistada oma isiklikud kolmnurgad. Kolmnurkade tippudes olevad tunnused saab joonistada just täpselt nii kaugele, kui need subjektiivselt üksteisest asuvad. Mida võrdhaarsem on kolmnurk, seda harmoonilisemalt suhestuvad kolmnurga tipus olevad mõisted omavahel.

Käelise tegevuse osapooled: laps, vanem, õpetaja ja tegevus

Käelise tegevuse neli osapoolt on laps, vanem, õpetaja ja tegevus ise (joonis 2). Selleks, et tegevus pakuks rõõmu kõigile, peaksid osapooled olema omavahel tasakaalus. Ühe või teise osapoole liigne domineerimine rikub tasakaalu.

Tegevused pakuvad õpetajale võimaluse luua lapsega kontakt. Siinkohal on oluline, kuidas õpetaja oma ja lapse rolli mõtestab. Oluline on ka see, kas tegevus toimub koos lapsevanemaga või ilma. Paljudes huviringides toimuvad tegevused kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni koos vanema või lapse muu saatjaga. Tegevuste puhul, kus laps on koos vanemaga, tuleb arvestada, et õpetaja loob tingimused vanemale ja lapsele koos tegutsemiseks. Sellisel juhul on hea läheneda lapsele vanema abiga. Vanem ei pruugi olla teadlik, kuidas täpselt lapse kätt suunata või kuidas aidata oma lapsel mõnda tegevust teha. Õpetaja võiks vanemale näidata õigeid võtteid, et ta oskaks last ka kodus juhendada. Oluline on märgata nii lapse kui ka vanema vajadusi.

Joonis 2.

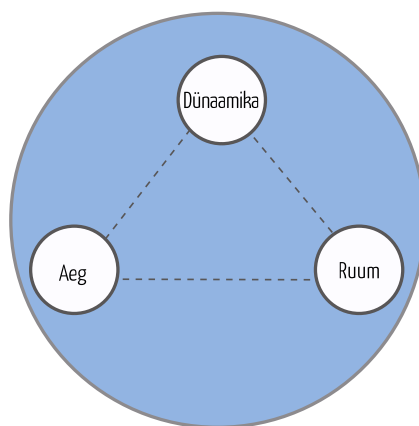
Käelise tegevuse osapooled: laps, vanem, õpetaja ja tegevus (Sein-Garcia).

Õpetaja roll on eelkõige seada turvalised piirid ning olla kaaslaseks avastusretkel. Kui õpetaja tunneb rõõmu lastega koos tegutsemisest, innustab see ka lapsi käelises tegevuses osalema. Lapsi nakatab eeskuju. Oluline on oskus luua vabad piirid, kus laps saab välja elada ka destruktiivseid impulsse ning kus on võimalik õppida, kuidas pingelistest situatsioonidest välja tulla. Siinjuures on tähtis õpetaja oskus suhelda ja vastu võtta teateid mitteverbaalsel teel: kujutluse, liikumise, hääle, sümbolite ja muu kaudu. Oluline on oskus sujuvalt üle minna ühelt suhtlemiskanalilt teisele (Rubin 2005: 351–355).

Tegevusprotsess: ruum, aeg, dünaamika

Tegevusprotsess toimub asises maailmas, seetõttu on olulised mõisted ruum, aeg ja dünaamika (joonis 3). Kõik need komponendid peaksid olema omavahel tasakaalus. Juhul, kui ruumis on küll võimalused loovaks tegevuseks, kuid aega on vähe, ei tule loomingust midagi välja. Vastupidi, kui aega on palju, aga ruum on väga vaene, on tulemus sama – loominguga on raske tegeleda. Aja olemuse mõtestamine ning arusaam, milline on iga lapse jaoks piisav isiklik aeg, aitab õpetajal planeerida tegevusi paindlikult. Vaja on kohanemis-, tegutsemis- ja lõpetamisaega (koos koristamisega). Komplekseeritumate tegevuste puhul võib see kõik võtta väikelaste puhul 60–90 minutit. Mida keerulisem materjal, seda rohkem peab olema aega. Anna lapsele aegsasti teada, kui on vaja hakata tegevust lõpetama. Samas arvesta, et iga laps teab ise, millal „aitab küll“.

Keskkond võib pakkuda rikka, aga ka vaese loova kogemuse. Vaene ja väheste võimalustega keskkond võib olla tingitud näiteks limiteeritud paberihulgast, juba valmis segatud värvidest, paberi suurusest või fikseeritud joonistamise ajast.

Joonis 3.

Tegevusprotsess: ruum, aeg, dünaamika.

Füüsilise keskkonna organiseerimine võib täita ka teatavaid eesmärke ning luua tingimused, kus lastel oleks hea keskenduda, olla konstruktiivselt loov ja suhelda teistega (McKellar 1957).

Loova tegutsejale on oluline kindlate reeglite ja piiride olemasolu ning selgus, milline on mänguruum. Väliste piiride seadmine tähendab teadlikkust oma rollist, ajast, kohast ja ümbritsevast sotsiaalsest süsteemist ning kokkuleppeid ja reegleid. Sisemised piirid on seotud inimese endaga ning tema eneseteadlikkuse, sisemise vabaduse ja motivatsiooniga (Kolk 2005: 48–50). Oluline on pakkuda lapsele ruumi, kus oleksid mitmesugused vahendid. Pole mõtet nõuda liigset puhtust ja korda, tegevuse lõppedes saab ju koristada. Lapsi tuleks innustada kaasa lööma terves protsessis, ka koristamises. Materjalide ja töövahendite lohakas kasutamine on taunitav (Hansen, Kaufmann & Walsh 1997).

Dünaamika ehk protsessi tempo sõltub ruumi ja aja organiseeritusest, mida tajutakse subjektiivselt.

Käelise tegevuse sisu: teadmised, oskused, väärtused

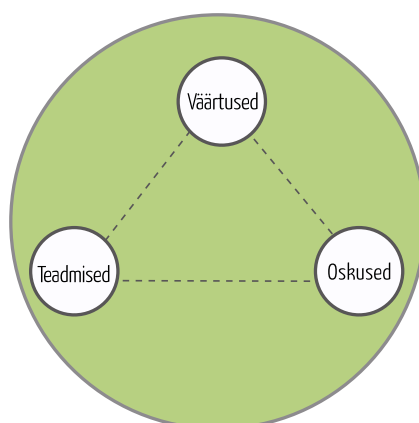
Käelise tegevuse sisu ja see, mida laps tegelikult õpib, sõltub suures osas õpetaja valikutest: milliseid väärtusi, teadmisi ja oskusi ta peab oluliseks (joonis 4). Õpetaja jaoks olulistest väärtustest sõltub üldine õhkkond, teemade ja materjalide valik ning teadmised ja oskused, mida laps õpib. Valikute tegemine kui üks osa probleemi lahendamise oskusest on oluline protsess, mida laps saab õppida käelise tegevuse käigus. Julgus oma seisukohti väljendada kuulub valikute tegemise oskuse kujunemise juurde. Juhul, kui lapsel ei ole võimalust oma ja teiste arvamust kuulda, hinnata ja võrrelda, ei saa ta ka nende hulgast valida. Viimane puudutab ka küsimust väärtushinnangutest ja nende kujunemist.

Oluline on anda lapsele võimalus valida materjale, tehnikaid ja teemasid. Last ei tohi keelata, kui ta tahab teha midagi omal viisil, kuid jälgi, et see oleks turvaline. Väikelastega töös tuleb olla paindlik. Loovaks mõtlemiseks ja loova töö tegemiseks läheb vaja teadmisi, varemõpitu meeldetuletamist, analüüsimise, võrdlemise ja seostamise oskust, võimet kasutada juba olemasolevaid teadmisi uute ideede arendamisel. Alles siis, kui inimene on omandanud teatava hulga teadmisi, on ta valmis uute lahenduste leidmiseks. Käelise tegevuse puhul tuleb seega esmalt omandada põhilised

töövõtted, mida saab hiljem vajaduse korral kasutada ja nende põhjal ise uusi tehnoloogilisi võtteid tuletada. Samuti on vaja võimalust ise otsustada, mida ja kuidas käelises tegevuses tehakse (Malmstein 1998: 49–50). Lapse õppimist soodustab see, kui aine või teema on talle huvitav, ta on pühanud, edastatava info hulk on talle jõukohane, tal tekib õpitavaga seoses uusi isiklike ideid, valitsevad paindlikud reeglid ning õpetatakse uusi ja kasulikke teadmisi (Bergström 2006).

On oluline, et laps kogeks midagi uut. Seda võimaldab näiteks mitte-dominantse käega joonistamine või senitundmatute materjalide proovimine, samuti juba tuntud materjalidega katsetamine uuel viisil. Sageli töötab laps juba teada-tuntud vahenditega. Õpetaja roll on juhendada teda nii, et ta töötaks millegi uuega. Respekteeeri lapse vaimset vabadust, kuid vajaduse korral aita teda. Kui laps ootab, et õpetaja teda mõnest keerulisest kohast üle aitaks, siis tuleb seda teha. Samas tuleb alati lapse käest enne tema töö kallale asumist luba küsida. Õpetaja ülesanne on võtta ära hirm ebaõnnestumise ees.

Sama oluline kui töö tegemine, on töö eksponeerimine. Iga laps peab saama eduelamuse enda tööd seina peal nähes ja seda oma vanematele näidates. Seda ka juhul, kui paberil on vaid üks täpp.

Joonis 4.

Käelise tegevuse sisu: teadmised, oskused, väärtused.

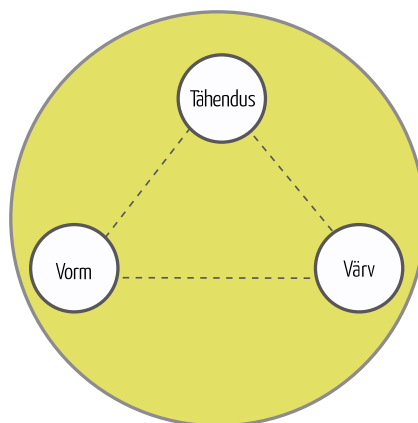
Käelise tegevuse tulemus ja tagasiside: värv, vorm, tähendus

Käelise tegevuse juures on oluline ka selle mõtestamine ja mõistmine, kuidas loodu loojat kõnetab. Laps vajab aega avastamiseks ja korduvateks tegevusteks, et mõista endaga toimuvat. Siin peitub ka väike oht: juhul, kui pakume lapsele piiramatuid loovtegevuse võimalusi ilma mõtestamiseta, muutub tegevus pinnapealseks ning kujuneb pigem tegevuste seeriaks kui oma kogemusepagasi avardamiseks ja loovuse arendamiseks. Õpetajana on oluline tunda huvi lapse töö vastu ning julgustada teda sellest rääkima. Juhul, kui pildil on oma lugu, oleks hea see töö taha kirja panna (koos lapse nime ja kuupäevaga). Lapse tööd tuleks analüüsida koos tema endaga ausalt ja siiralt. Alustada võib lihtsast küsimusest: mis toimub pildil. Vaid looja ise teab kõige paremini oma töö tähendust. On hea, kui õpetaja räägib sellest, mida ta näeb (värve, joont, materjali kasutamist), mitte ei anna omapoolseid tõlgendusi (nt see on koer) (joonis 5).

Visuaalses eneseväljenduses võib analüüsida järgmisi aspekte:

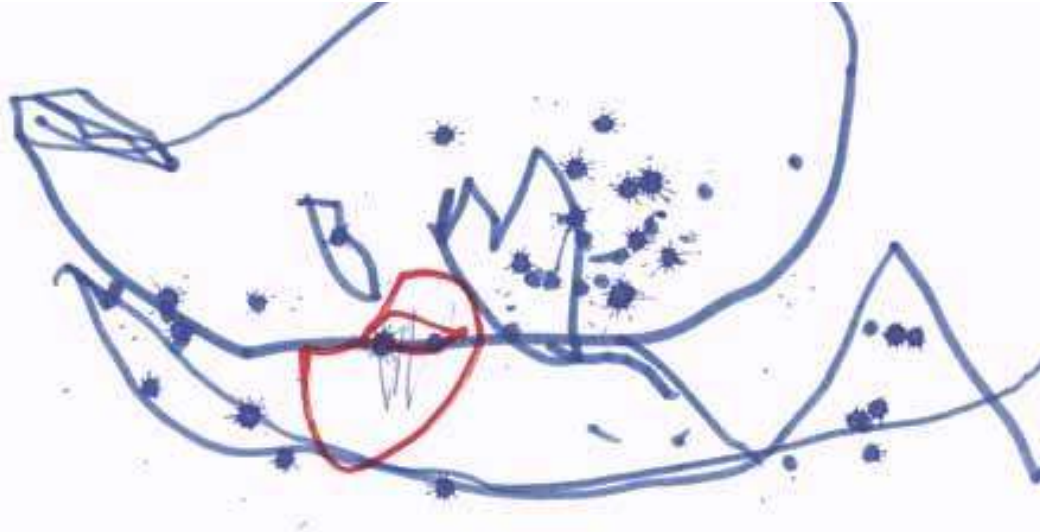
1. lihtsad visuaalsed elemendid: joon, kuju, tekstuur, detailid;
2. individuaalsed vormid: suurus, kuju, suund, värv, joonistuse taust;
3. ruumiline kontekst: kahe- või kolmemõõtmelise töö eripärad (Luseb-rink 1990: 67,89).

Laste töid ei ole soovitatav omavahel võrrelda.

Joonis 5.

Käelise tegevuse tulemus ja tagasiside: värv, vorm, tähendus (Sein-Garcia).

Tegevuse ajal ei pea laps rääkima, mida ta teeb. Olge ettevaatlik ütlusega „väga ilus“, sest see on liialt üldistav ega anna adekvaatset tagasisidet ning võimalust edasiseks dialoogiks. Vestluse arendamiseks küsige, kuidas ta midagi tegi (Hansen jt 1997). Parem on hakata rääkima protsessist. „Sa joonistasid tõesti kaua. Tahaksid sa mulle oma pildist rääkida?“ „Kas sul oleks vaja rohkem ...?“ Sellised märkused annavad tunnistust, et oled tööpoolest lapse pildist huvitatud. Last tuleks kiita iga väiksemagi õnnestumise eest ning anda positiivset tagasisidet. Julgustamine sisendab lapsesse eneseusaldust. Vahel on vaja lapse tööd ka kritiseerida, kuid tee seda ainult töö põhjal, puudutamata last ennast või tema iseloomujooni. Kriitika peab tulema läbi kiituse: kõigepealt tuleb leida töös õnnestunud kohad ja nende toel juhtida tähelepanu ebaõnnestunule. Lõpetuseks tuleb öelda jälle midagi positiivset ja motiveerivat.

Kokkuvõte

Õpetaja peamiseks ülesandeks on luua turvaline keskkond, kus laps saaks vabalt katsetada ning õppida seeläbi tundma ennast ja maailma.

Praktilised näpunäited:

1. Sekku lapse tegevusse nii palju kui vajalik ja nii vähe kui võimalik.
2. Õhuta last mõtlema ja looma ning näidistest vaid osaliselt eeskuju võtma.
3. Tea ja mõista lapse arengulisi vajadusi ja oskusi.
4. Pea meeles, et väikelastele on olulisem pigem protsess, mitte tulemus.
5. Õpi lastega nende piltidest rääkima nii, et see toetaks nende eneseavastamist ja loovust.
6. Paku lastele piisavalt materjale, ükskõik, millega nad tegutsevad (Hendrick 2001: 357).

Loodussõbralik kunstikasvatus ja õpetaja valikud

Seija Ulkuniemi

Ökoloogiline kunstikasvatus

Ökoloogilise kunstikasvatuse lähtekohaks on mõtteviis, mille järgi inimene on eluslooduse osa, mitte selle valitseja. Inimene püüab tegutseda nii, et väärtustab ökosüsteemi mitmekülgset ning austab elu kõigis selle vormides. See tähendab muu hulgas seda, et ta soovib oma valikutega edendada kestva arengut (Matikainen 2008: 155). Niisiis teeb ta valikuid, mis raiavad loodusvarasid võimalikult vähe (Wolff 2004: 23). Kunstikasvatuse praktikas tähendab see seda, et õpetaja julgeb teha otsuseid, mis paistavad olevat vastuolus ühiskonnas valitsevate väärtustega (Jokela 1996: 32). Ökoloogilises mõtteviisis püütakse kulutada võimalikult vähe materjale (Wolff 2004: 26.). Kuna maakera ei talu laustarbimist, saab ka kunstikasvatuses kasutada meetodeid, mis säästavad nii loodust kui ka raha – ökoloogilisusega kaasneb sageli ökonoomsus.

Ökoloogilises kunstikasvatuses kulutatakse materjalide asemel aega. Ka see põhimõte on tänapäeval valitseva kiirustava rütmiga vastuolus. Õpetaja loob õpikeskkonna, kus laps saab keskenduda (Rusanen 2009: 53).

Hingatakse sisse vaikust. Keskendutakse protsessile. Protsess võrdub loova mänguga, mis vajab arenemiseks piisavalt pikka, katkematut mänguaega (Mäntynen 1997: 126). See, mis toimub lapsega siis, kui ta osaleb kunstikasvatustlikus protsessis, võib olla vähemalt sama oluline kui tegevuse tulemus – võimalik teos. Alati ei peagi valmima materiaalne, nähtav teos. Ka vanematel on hea mõista seda, et kunstitunnis ei sünni alati koju viidavaid pilte. Hariliku vaatamise asemel õpitakse nägema. Eri meeli aktiveerides arendatakse keskkonnatundlikkust (Matikainen 2008: 161).

Jokela (1995: 31–34) on keskkonnakasvatuse meetodid kokku võtnud järgmisteks ülesandekategooriateks, mida võib rakendada ka ökoloogilises kunstikasvatuses:

1. vaatlusoskust ja tundlikkust arendavad ülesanded,
2. looduses toimuvaid protsesse esile toovad ja nende märkamise võimet suurendavad ülesanded,
3. keskkonna nägemise rutiinseks muutunud viisi lõhkuvad ülesanded,
4. keskkonna mastaape ja inimese piire proovile panevad ülesanded.

Hinda oma ruumi, väärtusta ka teist –
tee rahumeelse kooseksisteerimiseni

Inimene, kes mõistab, et ta sõltub ülejäänud looduse heaolust, tahab seda kaitsta (Mantere 1995: 97–100). Ta mõistab, et ka tema ise kuulub sellesse tervikusse ning peab nõnda lugu ka endast kui ühest selle ainukordsest osast. Rusanen (2009: 52) tõdeb, et laps jätab oma töösse teda ennast peegeldava jälje. Oletatavasti võib see kogemus soodustada lapse tunnet, et ta on omalaadse isiksusena oluline. See loob aluse tugeva eneseusalduse arenemiseks. Kui õpitakse endast lugu pidama, on kergem ka teise, endast erinevaga kohtudes suhtuda temasse lugupidavalt. Sedakaudu edendab ökoloogiline kunstikasvatus vastastikuse lugupidamise kultuuri, mis omakorda on maailmarahu alus.

Lastest lugupidamine ja nende vajaduste märkamine kuuluvad ökoloogilise kunstikasvatuse eetiliste põhimõtete hulka. Õpetaja ülesanne on hoida lastega avatud sidet ning luua turvaline õhkkond (Laxén 1975: 15, 21). Põnniealine, alla kolmeaastane laps, on oma loomu poolest uurija (Karppinen 2000: 58). Ta imestab, küsib ja katsetab. Õpetaja võib õpetamisprotsessi kavandades lähtuda lapse kuulamisest (Rusanen & Torkki 2000: 50). Mida laps räägib või küsib? Mis tal just praegu mõttes mölgub? Nõnda leiab ainevaldkondi ja teemasid, mille võib seada õpetamise keskmesse (Hakkola & Virsu 2000: 56–64).

Laste kunstiteosed on enamasti ainulaadsed, neis on kristalliseerunud iga lapse isiklikud valikud ning tegija oma käejälg. Arusaamine, et sama ülesande jaoks on mitmeid töötavaid lahendusi, aitab arendada võimet aktsepteerida erinevust ja looduse mitmekesisust. Alla kolmeaastased lapsed mängivad sagedamini kõrvuti kui koos (Einon 1999: 190; Hughes 2010: 96), mistõttu ka kunstiülesanded võivad sageli olla individuaalsed. Praktikas võib neist siiski – näiteks samale paberile või alale tehtuna – sündida ühiseid teoseid. Õpetaja võib ka laste erinevad tööd kokku koguda, siis on näha, et koos on võimalik teha märksa rohkem kui üksi. Samas on oluline ka paariaastaste laste sotsiaalsete oskuste arendamine, näiteks ühise nn lõkkeringivestluse kaudu (Karppinen & Salo 2000: 56). Sel kombel saab ülesandest ühiselt rääkida nii enne ülesande kallale asumist kui ka pärast selle lõpetamist.

Otstarbekohane õpikeskkond jätab ruumi mängimisele

Kuna põnniealine laps on ka *homo ludens* ehk mängiv inimene, siis tasub Linqvisti (2001: 30–31) järgi õpetamisel eelistada ja kavandada mängule innustavaid keskkondi. Õpetajal on oluline roll õpikeskkonna valimisel ja kohandamisel. Traditsioonilised rühmaruumid oma mööbliga piiravad sageli loomulikku liikumist. Õpetaja saaks muuta ruumilahendust, kasutades teisaldatavaid seinu ja sirme. Erinevad hoiulahendused mõjutavad seda, kui lihtne on materjale ja töövahendeid välja võtta ning kui palju ruumi leidub nende loovaks kasutamiseks.

Ökoloogilise kunstikasvatuse mõtteviis eeldab, et lapsel on võimalikult palju otsest kontakti loodusega. Uurimisretkedel vaadeldakse keskkonda ja kombatakse selle seisundit eri meeltega. Lapsed võivad looduskeskkonnas keskenduda näiteks teatud meelte vahendatud kogemustele ja kogeda nn meelterännakut (Keskitalo 2006: 62–87, 175–181). Lapsed võivad kasutada looduslikke materjale kas kohapeal või koguda neid õpetaja juhendamisel kaasavõtmiseks.

Lasteaia hoovi saab muuta selliseks, et see stimuleeriks meeli ja võimaldaks mängu abil uurivat õppimist (Grönholm 2004: 330–334). Lapsi tuleks kaasata hoovi kujundamisse võimalikult palju. Ruum tuleks jagada laste kasvuga sobivateks eri kõrgusega aladeks, kus on mitmesuguseid materjale. Valgus peaks olema sobivalt sume, kuid ära kasutada tasub ka päikesevalgust. Taimed, sisustus oma värvidega ning hoovis loodud helimaailm peaksid pakkuma impulsse kõikidele meeltele.

Mõtte treenimine. Kunstikasvatus ilma materjalide ja tarbimiseta

Ökoloogilist kunstikasvatust võiks kirjeldada ka kui mõttetreeningut. Kõige lihtsamal tähenduses võib see olla kujutlusvõime rakendamine, visuaalse mõtlemise arendamine. Õpetaja võib paluda lapsel pärast lõdvestumisharjutust silmad sulgeda ning seejärel juhatada last sõnadega mööda fantaasiateekonda (Mantere 1995: 101; Aho 1997: 26–29). Laps näeb suletud silmadega. Tema kujutlusvõime areneb. See omakorda on uute ideede alus. Lapse tegevus on terviklik. Ta võib korraga laulda ja tantsida või ehitada ning fantaasiamängude ajal valjusti mõelda. Õpetaja võib ka julgustada last kasutama eneseväljenduseks pilti, sõna, häält ja liigutusi (Heikkinen 1985: 31). Lapsed loovad koos mängides asjadele uusi tähendusi: olenevalt vajadusest muudavad nad käbi kas kartuliks või autoks.

Ökoloogilist kunstikasvatust edendab ka kunstiteoste silmitsemine. Looduses on kõigil oma ülesanne – inimene otsib liigile tüüpiliselt (oma) elu mõtet, mõtleb oma *mina* üle, enda suhte üle teiste ja maailmaga. Kunst on üks inimese viise vastata neile küsimustele ja moodustada uusi küsimusi. Kunstiteose ees õpib laps keskenduma pildi vaatamisele, selle tõlgendamisele ning tutvub piltide vahendatud pildikultuuridega (Laitinen 2006: 50). Ka väikeste lastega saab praktikas rakendada kogemusliku kunstivaatlemise põhimõtteid (Räsänen 2000: 35). Kunstiteostest ja ka muude visuaalse kultuuri piltidest saadav kogemus on sel juhul protsessi keskne osa ning vaatleja ei pea tingimata ise millelegi materiaalsele kuju andma. Väike laps teeb pildilugemisoskuse esimesi samme ning on oluline, et ta õpiks mõistma meedia vahendatud sõnumeid ning reklaamide ja popkultuuri kujude mõju, sealhulgas tarbimise propageerimist (Rusanen 2007: 206).

Looduslikkus ja taaskasutatavus kui materjalivaliku alus

Tegemise kaudu õppimine on põnniealiste kunstikasvatuse alus. Põnniealine laps õpib mitmesuguseid motoorseid oskusi, alates kogu keha valitsemisest kuni käteosavuse arendamiseni (Einon 1999: 26–41, 58–77). Eri tüüpi maastikel liikumine arendab loomulikult viisil oma keha valitsemist. Peenmotoorika arendamiseks sobivad näiteks mitmesugused kompimis- ja ehitamisharjutused loodusmaterjalidega. Need õpetavad lapsele materjali tundmist ning materjalide kasutamise võimalusi, samuti arendavad tema võimet kolmemõõtmeliseks ettekujutuseks. Paariaastane naudib erinevate materjalide pigistamist ja vormimist (Hughes 2010: 95). Kui laps midagi loob, siis konkretiseerib ta samal ajal oma mõtte või tunde, annab sellele nähtava kuju, kuigi kolmeaastased ei pruugi veel tegutseda lõpptulemusele mõeldes (Hughes 2010: 97).

Õpetaja ülesanne väikeste lastega tegutsedes on valida, milliseid materjale ja tehnikaid kasutada. Ökoloogilise kunstikasvatuse eesmärk on kasutada loodust austades võimalikult palju loodusmaterjale. Looduses materjal ringleb, loodusmaterjal kõduneb. Lume- ja jääskulptuurid sulavad, kuid neist tehtud fotod dokumenteerivad teose (Huhmarniemi, Jokela & Vuorjoki 2003). Mis kõige olulisem – teos elab edasi neis, kes sellega kohtusid. Protsessis osalenud ja teost näinud inimesed talletavad selle enda sees mälestusena, mis võib mõjutada nende elu mitmeti.

Materjalide nutikas ja säästlik kasutamine on ökoloogilise kunstikasvatuse tunnus. Õpetajal tasub osta pigem vähe ja kvaliteetseid vahendeid kui leppida odavate ja peagi lagunevatega. Vahendeid tuleb hästi hooldada, et nende kasutusega pikeneks.

Valmis meisterdamismaterjalid on kallid ja sageli ka asjatud ning viivad standardse lõpptulemuseni. Lapsed võivad ise värvida oma vikerkaarepaberi – tulemus on kindlasti väga värviline!

Õpetaja väldib ka mitte kõduneva materjali, nagu näiteks plasti kasutamist. Loomulikult otsib ta kõigi materjalina kasutatavate toodete seast välja mittemürgised variandid – seda nii laste tervise kui ka loodushoidlike vaadete tõttu.

Õpetaja soosib selliseid töömeetodeid, kus sama materjali võib kasutada mitu korda. Seetõttu on soovitatav ühendada omavahel loodusmaterjalid ja taaskasutusmaterjalid, nagu näiteks kodused pakendijäätmed. Loomulikult hoolitseb õpetaja selle eest, et juhul, kui valminud teosed ei jää kasutusele koduste kunstiteostena, siis sorditakse need korralikult taaskasutuse tarbeks. Kestlikku arengut soodustavate lahenduste pidevus – see, et lapsed puutuvad temaga seotud asjadega iga päev kokku – aitab kaasa sellel põhineva eluviisi tekkimisele. Lastega on hea rääkida ka materjalide valimise põhimõtetest ning lasta neil vahetevahel ise valikuid teha, see kuulub kunsti tegemise juurde. Lapse oskus valida küpseb vähehaaval sedamööda, kuidas koguneb kogemusi. Ka kolmeaastane on suuteline valikuteks, ehkki need on sageli intuiitiivsed (Karppinen 2000: 59). Vabadust harjutades muutub valik vastutuseks (Hakkola & Virsu 2000: 18).

Ühine vastutus

Ökoloogilise kunstikasvatuse mõtteviisi tutvustamine vanematele on vältimatu. Kuna lapsed võtavad oma tegevuses eeskju täiskasvanutest, peaks kodu ja lasteaia tegevus olema suunatud samadele eesmärkidele. Ühe lapse kasvatamiseks on vaja tervet küla, mitme täiskasvanu eeskju, siis juurdub kogetu osaks identiteedist (Kronqvist & Kumpulainen 2011: 13). Kui lasteaias toetatakse jäätmete sortimist ja soositakse taaskasutust, aga kodus mitte, siis satub laps vastuolulistest sõnumitest segadusse. Teiselt poolt tuleb õpetajal praktikas leppida olukorraga, kus tal ei pruugi tingimata õnnestuda nihutada vanemate väärtusi ökoloogilises suunas. Siis tuleb tal ennekõike veenduda selles, et tema enda tegevus on piisavalt eeskujulik. Ühine teoste ja ideede jagamine nii kodude, kolleegide kui ka lähikonna huvigruppidega aitab headel tavadel levida ja viib nii ühel võimalikul viisil ellu ökoloogilise kunstikasvatuse ringluspõhimõtet.

Kokkuvõte. Praktilised näpunäited õpetajale

1. Ökoloogiline kunstikasvatus kui vastukultuur. Ökoloogiline mõtlemine peaks läbi kumama sinu igast tegevusest: tekita võimalikult vähe prügi ja sorteeri seda, taaskasuta materjale.
2. Materjalivaliku aluseks on looduslikkus ja taaskasutatavus. Vali materjale teadlikult ning väldi liigset tarbimist. Ökoloogilised on looduslikud ja taaskasutatavad materjalid ning materjalid, mille tootmisprotsess on olnud keskkonnasõbralik. Pea meeles, et mida lähemal on materjalid toodetud, seda vähem on kasutatud ressursse transpordi peale. Isetehtud värvid, milles on kasutatud looduslikke värvipigmente, on lapsele parimad.
3. Kunstikasvatus ilma materjalide ja tarbimiseta treenib mõtlemist. Õpeta lapsi mõtlema tavapärasest erinevalt. Alati ei ole vaja tarbida.
4. Otstarbekohane õpikeskkond jätab ruumi mängimisele. Too loodus lastele võimalikult lähedale. Looduses tegutsemine kasvatab lastes ka empaatiavõimet, mis on aluseks headele sotsiaalsetele suhetele. Mida vahetum on lapse kontakt loodusega, seda terviklikumaks kujuneb tema identiteet ja arusaam iseendast.
5. Teod räägivad iseenda eest. Ökoloogiline kasvatus võimaldab tekitada kogukondlikku vastutust keskkonna ja ümbritseva eest. Kaasa vanemaid ja lähikümbruse asutusi lasteaia tegevustesse nii palju kui võimalik. See loob ka lasteaiale turvalise sotsiaalse keskkonna. Hinda oma ruumi, väärtusta ka teist.

3. Käelises tegevuses kasutatavad materjalid

Looduslike vahendite ja materjalide tähtsus käelises tegevuses

Mai Sein-Garcia

Lisa 2. Materjalide tabelid

Lihtsuses on võlu ja loodusel on jõud

Looduslikud materjalid, nagu puit, kivid, käbid, liiv, muld, savi, lambavill, taimed ja muu, mida võime loodusest leida, on tänuväärne materjal töös väikelastega. Looduslike materjalide hulka võiks lugeda ka toiduained (kartuli- või maisijahu, tangained, marjad jne), mida kasutatakse palju just väikelaste käelises tegevuses. Need on naha- ja puudutussõbralikud ja midagi ei juhtu, kui laps neid suhu pistab. Lisaks ergutavad need materjalid lapse fantaasiat ja loovust rohkem, kui poest ostetud valmis mänguasjad, mis ei paku lapse loovale mõtlemisele piisavalt väljakutseid. Poeelelud on valmis, tihtipeale saab puudutada vaid teatud nuppe ning laps õpib kiiresti ära, mis pärast nupule vajutamist juhtuma hakkab. Laps mängib mõni aeg ja seejärel kaotab lelu vastu kiiresti huvi (Moore & Wong 1997).

Inimese loomus igatseb kontakti nelja põhielemendi – maa, õhu, tule ja veega. Laste suhe ja kontakt loodusega on tänapäeval jäänud palju harvemaks. Laste elu on palju rohkem reguleeritud kui varasematel põlvkondadel. Vähem käiakse jala ning teleri ees veedetakse suurem osa vabast ajast, keskmiselt neli tundi ööpäevast (Norris 2004). Vaba tegutsemine, liikumine ja avastamine on keeruline linna tingimustes, kus paljud lapsed täna elavad (White & Stoecklin 1998).

Laps vajab emotsionaalseks arenguks positiivset kontakti loodusega (Louv 1991). Kui ta on olnud lapsepõlves seotud loodusega, siis on tal tõenäoliselt paremad suhted teistega ja oma keskkonnaga (Moore 1996). Inimeste vajadusel olla loodusega seotud on mitmed aspektid: asised (vajadus uurida loodust reaalses maailmas), emotsionaalsed, tunnetuslikud ja hingelised. Inimese identiteet ja personaalne rahulolu sõltub tema suhtest loodusega (Wilson 1984). Richard Louv (2005) kirjeldab nähtust nimega „looduse puuduse häire“ (*nature deficit disorder*), mis väljendub peamiselt tähelepanu- ja käitumishäirena. Käelised tegevused ning võimalus olla kontaktis loodusega ja seda aktiivselt uurida aitab lastel taas saavutada tasakaalu, vähendada hirme, töötada minapildiga ning suurendada autonoomsust ja iseseisvust (Ferrini 2003, Winnicot 1971, Kellert & Derr 1998, Berger 2004). Looduslike vahendite kasutamist käelistes tegevustes soodustab ka asjaolu, et lapsed eelistavad oma mängus just looduslikke vahendeid (Moore & Wong 1997, vt ka Moore, 1996; White & Stoecklin, 1998).

Materjal kui oluline õpetaja

Materjalide valik sõltub tegija soovist, eelistustest, vanuselisest arengutasemest ning materjalide kättesaadavusest. Ilma vahenditeta ei saa me käelisi tegevusi teha. Materjalid tekitavad meis emotsionaalset ja intellektuaalset vastukaja. Teatavad materjalid tingivad teatava reageeringu (Kagin 1969; Aach-Feldman & Kunkle-Miller 1987: 256). Materjale saab jaotada vastavalt sellele, milline on peamine tunnetuslik vastus neile (Aach 1981). Kunstivahendite ühiseks omaduseks on nn eksimiskindlus, see tähendab, et laps võib neid kasutada just nii nagu soovib ning seeläbi õppida tundma oma tundeid ja mõtteid. Materjalid pakuvad piiramatult võimalusi meelte ja tunnetuse arendamiseks: me võime materjale tajuda soojade, vedelate, kleepuvate, karedate ja pehmetena. Lapsel on võimalik teadvustada oma keha vastust materjalidele. Lisaks saab laps teadmisi, et nt kuusekäbi on pikergune, seal on varjul kuuseseemned, mida söövad oravad ja linnud. Materjalid kannavad kultuuriteadmist, eeskätt monokultuursetes piirkondades, kus lastel ei ole võimalusi tutvuda teiste kultuuridega.

Loovtegevused võimaldavad lastel kogeda erinevaid elustiile väljaspool perekonda. Oluline on siinjuures vältida stereotüüpe (Duffy 2006: 29). Loova tegevuse käigus ja mitmesuguseid materjale kasutades õpib laps tundma oma vajadusi. Kui palju on tema jaoks „palju“, „piisavalt“ ja „vähene“. Reaalses elus ei ole alati võimalik saada nii palju, kui laps tegelikult vajab, sest ta peab ka õe või vennaga arvestama, materiaalseid võimalusi ei ole piiramatult jne. Kunsti tehes saab laps kogeda ka üleküllastust, olukorda, kus ta tunneb, et ta enam ei tahagi – laps saab võtta nii palju värvi, kui vaja ja jääb veel ülegi. Küllastatuse tunde kogemine on väga vajalik, et laps õpiks tundma oma reaalseid vajadusi.

Lapse arengu toetamine materjalide valiku abil

Materjalide puhul, mida käelistes tegevustes kasutatakse, saab välja tuua väga üldisi printsiipe, kuidas need võiksid lapse arengut mõjutada. Oluline on pakkuda lastele materjale, mis sobivad nende vaimse, füüsilise ja kognitiivse arengutasemega, et laps ei kogeks frustratsiooni ja liigkõrgeid nõudmisi, vaid tema kogemus oleks rikastav ja stimuleeriv. Käeliste tegevuste kaudu püütakse suurendada lapse kognitiivset, tunnetuslikku ja motoorset teadlikkust iseendast ja keskkonnast. Last õhutatatakse kasutama kõiki oma meeli, et suurendada tema kaasatust ja kontakti ümbritsevaga (Aach-Feldman & Kunkle-Miller 2001). Väikelastega kasutatakse mitmeid n-ö kunstieelseid materjale, nagu jahu, habemeajamisvaht, suled, toiduained. Mõlema kategooria materjale – kunstieelseid ja traditsioonilisi kunstivahendeid – kasutatakse arengu stimuleerimiseks, oluliste mõistete (nt tühi-täis) ja spetsiifiliste motoorsete oskuste õpetamiseks. Tegevustes, kuhu on kaasatud nii laps kui ka vanem, valitakse materjale lähtuvalt lapse arengutasemest. Laste loomupärast rõõmu avastamisest ja materjalidega eksperimenteerimisest kasutatakse lapse-vanema suhte parandamiseks (Moon 2010: 51–52). Lapsele pakutakse alguses vähestes kogustes ja väheste valikutega materjale. Valikuid ja koguseid suurendatakse protsessi käigus. Nii suureneb lapse vastuvõtlikkus ning vähehaaval hakatakse tegema kunsti selle traditsioonilisemas tähenduses. Protsessi edenedes minnakse üle klassikalistele kunstimaterjalidele.

Lapse arenedes on oluline *mina* ja teiste eristamine. Selles etapis püütakse parandada lapse koordinatsiooni ja motoorikat, huvi uurida keskkonda. Füüsiliste ja vaimsete pingete maandamiseks saab kasutada mitmeid materjale ning tekitada rütme ja rutiini. Traditsioonilisi kunstivahendeid kasutatakse läbi mängu (Aach-Feldman & Kunkle-Miller 2001).

Kahe- ja kolmemõõtmelised materjalid

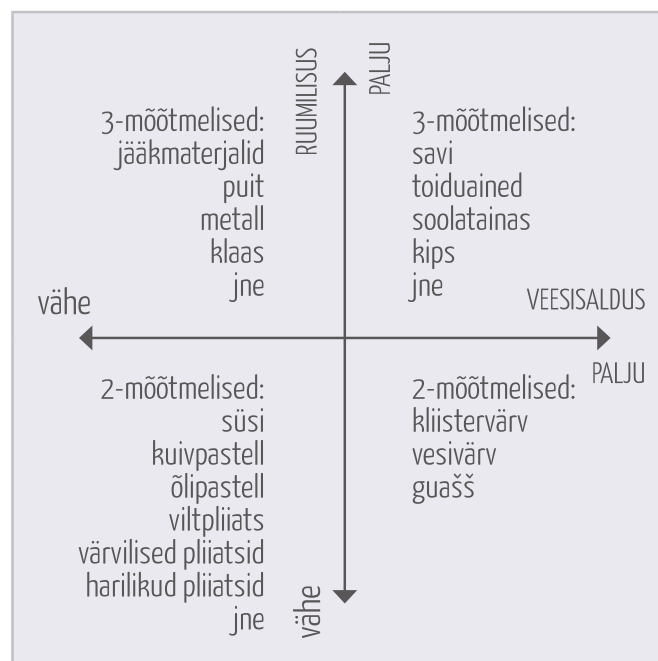
Käelise tegevuse kaudu, meisterdades ja joonistades mõlema käega, saab mõjutada mõlema ajupoolkera arengut. Eri materjalid mõjutavad meie meeli erinevalt. Lusebrink (1990: 83–86) jaotab kunstivahendid vastavalt vedelikusisaldusele. Ta leiab, et vesisemad materjalid (vesivärvid, guašid) äratavad meis enam tundeid, kuivemad materjalid (harilik pliiats, süsi) aitavad luua struktuure ning on seotud rohkem meie mõtetega. Näiteks savitöö aitab tasakaalustada emotsioone, kuna tegeleme sellega füüsiliselt. Näppudega joonistamine samas tekitab emotsioone, kuid ei tekita vorme (vt joonis 6).

Joonis 6.

Materjalide jaotumine vastavalt vee kasutamise vajadusele tegevustes (Lusebrink 1990, Kagin & Lusebrink 1978).

Järgmisel joonisel on kunstivahendid paigutatud maatriksisse, mille üks telg näitab materjali vedelikusisaldust ja teine telg ruumilisust. Ruumilisuse teljel on kahe- ja kolmemõõtmelised materjalid, viimaseid on tavaliselt keerukam käsitseda. Lihtsamini käsitsetavad materjalid stimuleerivad tundeid, aistinguid ja liikumist, keerulisemad materjalid mõtlemist. Saame neli ruutu, millest igaüks on seotud rohkem või vähem mõtete või tunnetega.

Joonis 7.

Kunstitegevuste materjalid ja nende paiknemine telgedel vastavalt veesisaldusele ja ruumilisusele (Sein-Garcia).

Näiteks vahendeid, milles on vähe vett ja mis on kolmemõõtmelised (puit, kivi), on keerulisem käsitseda ja need on seotud rohkem mõtetega. Kahe-mõõtmelised ja rohke veesisaldusega materjalid, näiteks kliistrivärvid, on enam seotud tunnetega (vt joonist 7).

Kahemõõtmelised materjalid võimaldavad joonistada (luua joone abil vorme ja sündmusi), maalida (luua värvi abil keskkonda), trükkida (teha surumise abil jälgi), kasutada tekstiile (luua tekstiile ja kujundada nendega keskkonda), fotografeerida (luua pilt keemiliste protsesside abil). Kolme-

mõõtmelised materjalid võimaldavad konstrueerida (vormida sobitamise teel), luua skulptuure (luua vorm eraldamise teel), modelleerida (luua vorm plastilist materjali töödeldes). Need tegevused võimaldavad õppida kunsti-elemente, nagu muster (vormi, värvi ja valguse kordus), tekstuur (materjali kvaliteet), värv (põhi- ja segatud värvid, värvus, intensiivsus, küllastumine), joon (märk, triip, täpp), vorm (välisjoon), kujund (kolmemõõtmeline), ruum (ruum vormi vahel) (Duffy 2005: 32). (Vt lisa 2 materjalitabeleid.)

Mõned näpunäited: värvitoonide, vahendite, abivahendite ja teemade valik Väikesele lapsele piisab joonistamisel ühest-kahest värvitoonist (põhivärvidest). Põhivärvid on sinine, punane ja kollane. Põhivärvide kokkusegamisel saame teised värvitoonid. Lisaks on oluline nii valge kui ka musta värvi olemasolu, sest nendega saab muuta värve kas tumedamaks või heledamaks. Igal värvil on olemas külm ja soe toon.

Lapsele on parajad väikesed värvikomplektid, sest suurest pakist võivad jääda paljud toonid kasutamata.

Kunstivahendeid valides arvesta lapse käe suurusega. Väikese käe jaoks on sobivad lühikesed ja jämedad kriidid. Peenikesed kriidid lähevad katki, sest lapsed vajutavad neile liiga kõvasti. Viltpliiatseid kasutades peab lapsele meelde tuletama, et alati on vaja panna viltpliiatsile kork peale. Ökopoodides on saada vee ja toiduvärvi baasil tehtud viltpliiatseid. Näpuvärvadena on kõige parem kasutada isetehtud kliistri- ja jahuvärve. Enda valmistatud värv peaks olema umbes rõõsa koore paksuse konsistentsiga. Analoogselt saab värve moodustada ka seebihelvestest (mitte puhastusvahendist!), veest ja värvipulbrist (toiduvärvist). Saadaval on ka ökoloogilised näpuvärvid. Vedelaid värve saab osta suurte pudelitega, see on odavam.

Väikesele lapsele on parim, kui iga värvi jaoks on eraldi pintsel, nii ei muutu värvid poriseks. Parimad on jämedad tugevakarvalised pintslid. Vanemad lapsed soovivad kasutada peenikest pintslit. Maalimiseks saab kasutada ka kokkukortsutatud paberitükke, vatti, riidepuntraid, švamme ja muid vahendeid.

Maalimiseks on hea paksem paber, mis ei ligune läbi. Mida väiksem on laps, seda tugevam ja suurem võiks olla aluspaber, sest siis on lapsel kergem joonistada. Meisterdamiseks saab kasutada mitmesuguseid pabereid, alates tavalisest värvilisest paberist kuni siidi-, kärg- ja isevalmistatud paberini.

Päris väikeste lastega on hea joonistada põrandal, kus lapsel on ruumi värvidega mängida. Hea on eelnevalt katta põrand kilega. Põrandal töötamine aitab tugevdada emotsionaalset efekti. Laps, kes juba ise seisab ja käib, võib proovida maalida molbertil. Eri tasandite kasutamine avardab lapse oskusi. Molbertit saab asendada ka pappaluse ja tagurpidi põrandale pandud tootliga. Molbertil töötamine aitab lapsel end tunnetada ja väljendada, maalimisse on haaratud kogu keha.

Kokkuvõte

Looduslikud materjalid ja teised kunstivahendid võimaldavad lapsel väljendada oma tundeid ja rikastada tunnetusmaailma, elavdada kunstitegevuse kaudu lastevahelist suhtlemist, käivitada intellektuaalseid protsesse. Mitmesuguste materjalide kasutamine stimuleerib lapse tundeid ja mõtteid. Materjale saab mõtteliselt jaotada vedelikusisalduse ja käsitsemiskeerukuse järgi. Materjalide valikul tuleks eelkõige lähtuda lapse oskustest ja arengu iseärasustest. Kehtib kuldne reegel: lihtsamalt keerulisemale ja ligemalt kaugemale.

Looduslikud materjalid aastaaegade lõikes: mida, millal ja kuidas korjata

Annika Tavasti

Üldisest ohutusest ja heast tavast

Eestis on igal inimesel võimalus saada loodusest osa olenemata sellest, kes on piirkonna omanik. Looduses võib vabalt matkata ja peatuda ajutiselt mõnes piirkonnas; korjata marju, seeni, mahakukkunud okkaid, oksakesi ja taimi, peotäie kive, liiva ja käbisid, sulgi ja merekarpe, lund ja jääd; õngitseda ja püüda kala sikutiga, sõita paadiga, ujuda ja pesta veekogudes ning liikuda jääl. Samas ei tohi häirida loomi ja inimesi, kahjustada elavaid puid, võtta ilma loata teise isiku maalt mahalangenud või kuivanud puid, vit-su, sammalt jms, teha ilma tungiva vajaduseta lahtist tuld teise isiku maal ja risustada keskkonda. Maaomanikult tuleb luba küsida pinnase ja kivide korjamiseks, suuremates kogustes käbide, puuseemnete, muude puu osade (oksad, koor, juured, lehed) ja vitste korjamiseks. Loomulikult ei tasu korjata aeglaselt kasvavat sammalt, samblikke ja haruldasi taimi.

Korjamisest ja hoiustamisest

Korja materjal puhtast kasvukohast, tehastest ja tiheda liiklusega teedest eemal. Ära korja hallitanud ega haigeid taimi. Kuivata materjal hoolikalt ning hoiu tolmu, niiskuse ja hiirte eest kaitstult. Head hoiukohad on näiteks kingakarbid, purgid, vanad ümbrikud, paberkotid ja toosid.

Kevad, looduse tärkamise aeg

Aeg on mütata ojades, pladistada lompides, segada vett poriga ja sellega joonistada ning kritseldada pulgaga pehmesse mutta. Kui sajab palju, saab koguda vihmavett ning kasutada seda aia kastmiseks või mängudes. Lume alt sulavad välja kivid, mida saab koguda randadest, liivaaukudest ja kraavipervedelt maaomaniku loal. Väikesi ja ilusaid kive hoia klaaspurgis, suuri hoovis. Neid saab kasutada ehitamiseks ja mängimiseks. Hea on veeretada kaunid kivid nähtavale kohale enne, kui võrsuv rohi kivikuhjad ära peidab. Kividega sarnaselt sulavad lume alt välja ka mere- ja teokarbid. Rannast leitud teokarbid tuleb kui-

klaaspurgis. Teokarpe

looma- ja toidu-
saviloomade kau-

Kevadel, mil
koguda savi.

põllult või kae-
niku loal. Eesti

mitmesuguste

Savi hoitakse

kotis või suletud

hoidmise tarbeks

segatavat savimassi on

ületalve hoovis seisnud

hoida ka rõdul või kamakana hoovis põõsa all. Savist saab voolida kujusid, savimassi saab kasutada savimaalinguteks, savi ja õlgede segu ehitamiseks. Alleshoidmiseks mõeldud saviesemed võib põletada kas lõkkeserval või kaminas. Põletatud savi on veekindel.

Aprillist alates saab maaomaniku loal tuua soost või metsast turvast. Seda hoitakse kuivatatuna kotis või niiskena suletud nõus ning kasutatakse aias või potipõllunduses. Turvas annab mullale happelisust ja seob niiskust.

Rõõmu lugematuteks mängudeks pakuvad võililled – kogu pere saab supelda kollases meres. Väikesed võilillelehed maitsevad hästi salatites, õitest saab päikesekiiri õhtusele pudrule.

Vaatame põhjalikumalt üht kevadekuulutajat – **paju** (*Salix*). Pajutibusid saab korjata märtsist aprillini. Mida varem pajutibusid korjata, seda vähem eraldub neist õietolmu. Kuivata pajutibud kas lamedas nõus või ajalehtedele laotatuna. Hoia pajutibusid kaanega nõus tolmu eest kaitstult. Pajutibudega võib mängida niisama või kasutada neid käbiloomade sabaks ja kõrvadeks, mängutoiduna nukunurgas tammetõrust kruusides.

vatada ja neid saab hoida
on võimalik kasutada
mängudes ning
nistamiseks.

maa on sula, saab

Seda kaevatakse

vetest maaoma-

on väga rikas

savide poolest.

lühikest aega

nõus ning pikema

kuivatatakse. Veega

kõige lihtsam sõtkuda

tükilisest savist. Savi võib

Pajukoort kogutakse aprillist maini, kui see on veel lahti. Pajukoort on kasutatud naha parkimiseks, samuti lõnga ja kalavõrkude värvimiseks. Pajukoorega värvides saab helepruuni ja lehtedega värvides kollasest kuni kollakasrohelise toonini. Pajukoorega värvides ei ole vaja abiaineid värvi kinnitamiseks. Alumiinium- või raudpada kasutades saab intensiivsema värvi.

Pajuoksi korjatakse punumiseks oktoobrist aprillini. Pajust on traditsiooniliselt punutud korve ja kalapüüniseid. Painduvast pajuviitsast saab hõlpsasti keerata viskerõngaid või kroone hoovimängudeks. Riideribast sõlm tugevdab punutist. Harulised pajuoksad on juba valmis kujuga nukud. Pajuviitsu maasse tor-gates saab väikestele paju- ja käbiloomadele ehitada aia või maja. Kevadel, kui maa on sulanud, lõigatakse tervest pajust pistikud ja vajutatakse need soovitud kohas niiskesse mulda. Nendest saab lastele teha elavaid maju.

MEELESPEA

Korja pulki tööriistadeks, mängudeks ja majade ehitamiseks.

Korja oksid luudade ja vaipade jaoks, pajuoksi punumiseks.

Korja pajutibusid, okkaid, teokarpe, merekarpe ja sulgi mängudeks.

Kuivata roheline jahu tarbeks looduses kasvavaid söögitaimi.

Varu savi, kive ja liiva.

Tee hoovi aed või tuppa potipõllunduse aed.

Tee kompostihunnik.

Pista maasse värskeid pajuoksi, millest kasvab elav pajuonn.

Tegevused putukate ja loomadega:

Riisu ärkavate loomade jaoks hunnikusse oksid.

Kogu kakandite ja mardikate jaoks kive.

Meisterda nahkhiirtele ja lindudele uued majad või puhasta vanad.

Suvi, kasvamise ja koorumise aeg

Suvel on piisavalt soo, et mängida vees ja veega. Loomulikult saavad väike-lapsed mängida veega ainult täiskasvanu järelevalve all.

Kogu vihmavett toobritesse ja ämbritesse, et ujutada neis paate või kasta varbaid. Vett saab kasutada ka savi- ja kehamaalingutes.

Suvi on aeg, mil koguda puhtast kohast kõnnumaalt, metsast ja niidult värskeid heintaimi. Ära korja haruldasi taimi (vaata taimeraamatust). Toa-

mängudeks mõeldud hein kuivata väikeste kimpudena ning hoia niiskuse, valguse, tolmu ja hiirte eest kaitstult. Hein muutub kiiremini hapraks kui õled. Eelmisest sügisest kasvama jäänud hein sobib õuemängudeks: väikes- teks majadeks käbilehmadele, kompostihunniku ja ussikoha katteks. Värs- kest heinast saab teha sabasid, kroone, maju ja vaipu. Suvel korjatakse ka hundinuia. Ära aja hundinuia segamini mürgise võhumõõgaga, hundinuia ladvas on juulikuust alates vaksapikkune pruun „sigar“. Hundinuiasid võib kraavikaldalt ja rannast korjata vabalt. Lehed rebi ribadeks, näiteks kahvliga vastu lauda. Ribasid kuivata õhurikkas, valguse eest kaitstud kohas, keerates need eelnevalt lõdvaks sõlmeks. Kuivatatud ribasid pehmenda niisutades. Pil- liroo leheribasid võib kasutada peakatete ja sabade tegemiseks ning mängudes. Juulis ja augustis, enne viljapeksuaega, kogu õlgi. Õlgi kuivata kimpudena kuivas kohas, kaitstuna hiirte, valguse ja tolmu eest. Õlgi kasuta kas värskelt või leotatult mänguasjade ning mängude valmistamiseks ja ehitamiseks. Jälgi, et väikesed lapsed ei paneks odra- ja rukkisõklaid silma ja suhu. Need on teravad ning silma ja suhu sattudes ohtlikud.

Suvel metsas ringi käies kogu mahalangenud puukoort, mida saab kasuta- da piltide ja laevade tegemiseks. Kasetohtu kogutakse värskena kesksuvel, halgudelt aasta ringi. Väikesi tohuribasid saab kuumas vees pärliteks kokku vajutada. Valmis kuivi kägaraid hoia nõus. Kasetohtu kasutatakse mänguas- jade, marionettide ja purjekate tegemiseks ning punumiseks.

Teiste puude koort kogu mais ja juunis (kevade lõpus ja suve alguses) maa- omaniku loal. Kõige paremini tuleb koor lahti pājulaadsetel pōōsastel ja puudel. Kitsas kooreriba keri vihiks. Suure tükina eemaldatud koor kuivata ja hoia vajutise all. Kuivanud koor tuleb enne kasutamist painduvaks leota- da. Koorest saab teha punutisi, peakatteid, nõusid ja mänguasju ning seda võib kasutada sidumiseks nagu nõõri.

Suvel on palju lilli. Õpi tundma ohutuid ja üldlevinud taimi. Mürgised lilled võivad ärritada nahka ja kogu organismi ning olla eluohtlikud. Kuiva- tamiseks korja lilli kuiva ilmaga, et vältida hallitamist. Lilled riputa väikeste kimpudena varjulisse ja õhurikkasse kohta. Samuti võid lilli pressida kas lillepressi vahel või panna need ajalehtede vahele raskuse alla. Hoia taimi hiirte, tolmu, niiskuse ja valguse eest kaitstult. Lilli kasutatakse kuivatatult mängudes ja kaunistustes. Värskeid lilli joonista ja värvi ning tee neist pärgi, marionette ja mängu. Õienuppudest on võimalik teha marionette ja ehteid. Taimi tasub korjata ka värvimiseks. Kõigis taimedes on värvainet, aga mitte kõik taimevärvid ei talu valgust ja pesu. Tasub valida aegade jooksul sobi- vaks tunnistatud värvitaimed, nagu näiteks nõges, angervaks, porgandipeal- sed, pilliroog ja kaselehed.

Taimi kasutatakse värskena või kuivatatult. Enamikus taimedes on värvainesaldus kõige suurem vahetult enne õitsemist. Kuivata taimi valguse eest kaitstult ning hoia valguse, niiskuse ja hiirte eest. Enne värvileeme keetmist tükelda värvitaimed ja leota.

Suvine taim, mida käsitleme pikemalt, on **pilliroog** (*Phragmites australis*). Värsket pilliroogu kogutakse suvel ja sügisel, kuiva pilliroogu aga talvel ja kevadel.

Pilliroogu on traditsiooniliselt kasutatud ehituses, loomasöödana ja käsitöös. Veel sada aastat tagasi kogusid saarte elanikud pilliroo pööriseid patjade ja madratsite täiteks. Tänapäevani on säilinud komme teha jõuluks kaunistusi – krässe.

Värske pilliroo kogumiseks kasuta kääre või sirpi. Pane kindlasti kätte kaitsekindad, sest lehtede teravad servad lõikavad kergesti kätte. Kuiva kolletavat roogu kogu talvel jää pealt või kevadel rannale uhutud hunnikutest. Pilliroo kogumiseks on vaja maaomaniku luba. Kuivatamiseks laota roog õhuvahele jättes näiteks toolide vahele asetatud okstele. Hoia roogu niiskuse, hiirte ja valguse eest kaitstult. Kuiva roogu kasutatakse mängimiseks, vaiba punumiseks ja majade ehitamiseks. Suvel saab pilliroo lehtedest teha paate veemängude jaoks. Õõnsad varred püsivad hästi pinnal ja neid riideribaga kokku sidudes saab meisterdada hästi kandvaid parvi. Värske ja noor roog on küllaltki paindlik ning sobib jämedateks punutisteks. Osav noakäsitseja teeb valmis ka roopilli. Pilliroog annab värvimisel rohelisi toone. Värvimiseks saab kasutada küllaltki noori taimi.

MEELESPEA

Kogu talveks värvitaimi.

Kuivata sügisel ja talvel mängimiseks rohtu, hundinuia leheribasid, heinapalmikuid ja puukoort.

Kuivata kibuvitsaõisi ja kaselehti talvisteks vannideks.

Kuivata lilli lillepressi või raskuse all talviseks seebikeetmiseks.

Kuivata teetaimi.

Punu koduteatrile sein ja rannamajale katus.

Tegevused putukate ja loomadega

Istuta ja külva aeda taimi putukatele söögiks.

Pane lindudele ja putukatele joogikohaks lame nõu.

Kogu putukatele koduks kimbuke rohtu. Seo kimp puuksale või pane kännu õõnsusse.

Lao vanu katusekive sisalike korrusmajaks.

Sügis, sülle kukkuvad aarded

Sügisel, augustist oktoobrini, kogutakse mahakukkunud puuvilju, mida saab kasutada mänguasjade ja ehte tegemiseks. Küpsest puuviljast tehtud mänguasi läheb ruttu halvaks, seepärast kuivata puuviljad. Noored ja väikesed puuviljad kuivavad kiiresti.

Juulist oktoobrini kogu puude seemneid. Kasutuskõlblikke seemnekodasid ja -tiibasid on mitmel puul, näiteks vahtral, saarel, pärnal. Seemned kogu puu alt või maaomaniku loal otse puult. Hoia neid kuivatatult paberkotis või ümbrikus. Seemnetest saab teha marionette, lendolendeid ja sõidukeid. Käbide, eriti kuuse- ja männikäbide, parim kogumisaeg on suvel ja sügisel. Käbilaadseid vilju kasvab ka teistel puudel, nt lepal ja lehisel. Neid kogu pargist, metsast või raiealalt. Lepakäbisid leiab ka rannast. Toamängudeks kasutatavad käbid korja kuiva ilmaga ja kuivata korralikult. Hoia neid kas paberkotis või kingakarbist. Käbidest saab meisterdada loomi, teha mängu ning neid saab kasutada ehitusklotsidena.

Septembris ja oktoobris saab koguda tammede ning sarapuupõõsaste alt tammetõrusid ja pähkleid. Neid kuivata toatemperatuuril ning hoia purgis. Kuivades muutuvad tõrud kõvaks, vajaduse korral tee augud värskettesse tõrudesse. Selleks on vaja jõudu ja teravat nõela. Tõrudest saab valmistada mängu, tõrumütsid sobivad mängunõudeks või käbiloomade koonuks.

Kastanimune korja augustist kuni oktoobrini. Pea meeles, et hobukastani munad ja tammetõrud on mürgised.

Sügisene lehtede värvikirevus kutsub nendega mängima, otsima erinevaid värvitoone ja koguma puude-põõsaste erikujulisi lehti. Värskeid lehti korja suvel ja sügisel. Kogu langenud lehti puude alt. Puu või põõsa küljes olevate lehtede korjamiseks on vaja maaomaniku luba. Toamängudeks mõeldud lehed kogu värskelt ja kuivata kimpudena või ajalehtede vahel. Kuivad lehed lagunevad kergesti. Värsketest lehtedest võib teha teatridekoratsioone, tiibu, kostüüme, peakatteid ja mänguasju, samuti pärgi ja lehelilli. Pärast talve

maas leiduvad lehed kõlbavad hoovimängudeks, kompostiks ja ussikestele kodu rajamiseks.

Sügistaimedeks valisime **pihlaka** (*Sorbus aucuparia*) ja **kibuvitsa** (*Rosa vosagiaca*). Nende marju kogutakse augustis ja septembris.

Pihlakat on peetud pühaks puuks ja koduaia kaitsjaks. Selle marjasaagi järgi ennustatakse saabuva talve lund ja pakast. Pihlakal on oma koht soomeugri ja slaavi rahvaste muinasjuttudes, luules, vanasõnades ja uskumustes.

Kibuvitsa kasvuperioodil jätkub rõõmu kauaks: pungad ehivad väikeste printsesside rõivaid ja on käbilehmadele toiduks. Suvest sügiseni lõhnavad õrnad õielehed sobivad käbiliblikate tiibadeks ja liivakookide glasuuriks.

Kogu koduaeda, lasteaeda ja vanaema juurde aegamööda suur valik mitmesuguseid kibuvitsasid, nii on saagihooaeg pikem ja laps saab uurida kibuvitsade erinevusi. Marjad korja enne külmade ilmade tulekut, sest külmavõetud marjad on pehmed ning lähevad kergesti lödiks ja halvaks. Mida varem marjad korjata, seda tihkema need on. Kuivatatud marjad säilitavad küllaltki hästi oma värvi ja kuju. Pane marjad järgneva aasta mängudeks aegsasti tallele. Marjad sobivad mängudes suurepäraselt kas sellisena, nagu need on, või siis ehete, marionettide ja käbiloomade osadeks. Kõva marja sisse tasub enne tikujalgade torkamist teha terava orgi või naelaga auk. Siis suudab ka väike laps marjaklotse omavahel ühendada.

Lindude rõõmuks riputa kuivatatud marjakobaraid kas puude külge või lisa purustatuna rasvapalli segusse. Marjadega saab kaunistada ka talviseid jäälühtreid.

Pihlakamarjad kuivata või keeda moosiks ja tarretiseks. Kuivata pihlakamarju kobaratena või siis niidile aetuna kas toatemperatuuril või ahju lähedal. Kibuvitsamarju kuivata talvise tee ja kisselli jaoks. Kõige paremad moosimarjad saab pärast esimesi öökülmi. Kibuvitsaõisi kuivata tee jaoks. Õielehe kibeda maitsega valge osa võid enne eemaldada. Kibuvitsast tee tarretist, moosi, kibuvitsamett ja -siirupit. Kibuvitsa õielehed kuivata lame-dal kandikul paberile või linalle laotatuna. Söögiks mõeldud kibuvitsamarjad kuivata poolitatult ahju mõõdukas järelsoojuses. Mängimiseks mõeldud marjad kuivata tervelt, ainult nende sabad võta ära, et kuivamist kiirendada. Kõige parem on marju hoida kaanega klaas- või plekkpurgis. Valguse eest kaitstud marjade värv säilib kaua.

Painduvaid noori pihlakavõsusid saab punuda nagu pajuoksi kas kompostihunniku toestikuks või mängumaja seinaks.

MEELESPEA

Naudi sügise saaki ja hoidista talveks hõrgutisi.

Kogu ja kuivata järgneva aasta mängudeks:

- kibuvitsa- ja pihlakamarju,
- värvilisi lehti,
- tõrusid, kastanimune ja pähkleid,
- õlgi,
- puude seemneid.

Kogu aiast ja kuivata järgmise kevade külviks:

- lillede ja kultuurtaimede seemneid,
- niidutaimede seemneid.

Tegevused putukate ja loomadega

Riisu siili talvepesa jaoks kokku suur hunnik lehti.

Küsi põllumehelt luba koguda põllupeenralt sinna kasvama jäänud kaerakõrsi lindude talvevihuks. Jäta vihk esialgu veel tuppa talvepakast ootama. Kuivata talvelindude jaoks pihlakamarju.

Talv, lume valgus ja tule soojus

Külm ja soe vahelduvad. Toas valmista ette õuemänge ja õues toamänge. Metsas ja lagendikel on lume alt välja jäänud talveuudistajad ehk püstiseks kuivanud suvetaimed. Neid saab kasutada mängudes ja kaunistustes, kuid need lagunevad väga kergesti. Kuivata taimed ning hoia neid vaasis või karbis.

Talv on aastaaeg, mille märksõnadeks on lumi ja jää. Lumest saab ehitada kujusid ja maju. Telliste tegemiseks talla lumi painduva põhjaga nõus tihedaks. Jääplaate kogu lompide pinnalt. Lühtrite ja telliste jaoks tee jääd hoovis piimapakkides ja nõudes. Kui soovid jääd pikemat aega säilitada, siis kata see liiva või saepuruga.

Lumi säilib tiheda hunnikuna varjulises kohas ka kevadiste soojade ilmaga ajani, mil mujalt on lumi juba ära sulanud.

MEELESPEA

Kogu talveuudistajaid (lumest väljaolatuvaid taimi).

Ehita jäätükkidest labürinte.

Tee lumelatern ja vala küünlaid lumelühtri jaoks.

Lõika ja keri järgmiseks aastaks kaltsuribasid.

Ehita toanurka talvepesa unistamise jaoks.

Naudi koos lapsega vintet tuult ja sooje jooke.

66

Tegevused putukate, lindude ja loomadega

Pange aialindudele õue rasvapalle, viljavihke ja kuivatatud pihlakamarju.

Pea meeles, et linde tuleb toita talv läbi.

Aasta ringi korjatavad materjalid

Aasta ringi saab koguda okkaid. Korja okkaid maast ja kui neid on vaja suuremates kogustes, siis raiealadelt. Männiokkad püsivad sitkelt murdunud oksa küljes, kuusk langetab okkad. Kuivata okkad ja hoia neid purgis. Okkaid tarvitatakse toamängudes, käbi- ja saviloomade kaunistamiseks, mängutoitudeks. Aasta ringi kogutakse ka oksti. Okste korjamine, tassimine ja muud kasulikud askeldused rõõmustavad põlne. Raputa suurem osa liiva okste küljest ära ning sordi oksad pikkuse ja jämeduse järgi: suuremad majaehituseks, keskmised kepphobusteks, punumisraamiks ja kangastelgedeks, päris väikesed minimajadeks, käbilehmade jalgadeks, loomadeks ja nukukudeks. Seejärel kuivata ja seo oksad kimpu.

Kase- ja pajuoksad on painduvad ning neist saab teha rõngaid ja punutisi. Kaseoksi on võimalik kasutada luudade, korvide, vaipade ja loomade valmistamiseks.

Aasta ringi saab korjata ka sulgi. Neid leidub rannas, metsas ja õues. Mängudeks sobivad ainult puhtad suled. Neid saad kasutada pintslina, kostüümide kaunistustena ja kirjutusvahendina ning mänguasjade tegemiseks.

Aias kasvatatud looduslikud materjalid

Kõige mugavam on kasvatada loovtegevusteks vajalikke materjale oma koduaias. Mõtle, milliseid taimi soovid oma aias näha ja kus on neile parim kasvukoht. Lapse enda pisiaedu tasub rajada sinna, kuhu taim on otsustanud kasvada: põõsa alla, hooviserva või lillepeenra äärde. Koguge oma aia ääristamiseks ilusaid kive, kepikesi ja puupakke. Tugiaiad saab teha maha painutatud okstest ja pajupunutistest.

Lapse aias elavad metsikud söögitaimed ja traditsioonilised aiataimed õnd-sas üksmeeles. Valige oma aeda mittemürgised taimed. Õpi lapsega koos taimi tundma. Tundmatuid taimi ei tohi suhu panna, enne söömist kontrolli alati, kas tegemist on ikka õige maiuspalaga. Juhul, kui soovid tuua metsast või niidult oma aeda uusi taimi, tuleb selleks küsida maaomanikult luba.

Lehtedest tekkiv kompost on must kuld. Kompostimullas elavad ussikesed aitavad väikesel aednikul rajada taimedele hea kodu. Kompostis kõdunevad taimejäägid muudetakse lagundajate abil mullaks. Komposti hooldamine on pisipere lemmiktegevus. Kompostihunniku raami võid punuda näiteks pajuvitstest või meisterdada vanadest laudadest. Söögitaimede komposti tuleks näriliste eest kaitsta tiheda võrguga.

Peale koheva mulla vajavad taimed ka päikesevalgust ja vett. Kastke oma aeda, hoolitsege selle eest ja jälgige koos lapsega, millised olendid taimedel kevadest sügiseni külas käivad.

Lapsega koos võid rajada:

plaastriaia: teeleht, raudrohi;

maiuspalade aia: nõges, võilill, teeleht, kortsleht, põdrakanep, murulauk;

putuka-aia: nõges, võilill, pune, tüümian, iisop, murulauk;

lilleaia: päevalill, saialill, võilill, maitsetaimed;

tiivulise aia: bergeenia, kortsleht.

Bergeenia õied meelitavad kohale liblikaid. Ka õitsev ja lõhnav münt meelitab liblikaid. Pea meeles, et väikese lapse organism ei saa hakkama mündis sisalduva tugeva mentooliga, seepärast ei soovitata münti alla aastastele lastele.

Põdrakanepi noori võrseid keedetakse samamoodi nagu sparglit.

Nõgest kupatatakse ja süüakse nagu spinatit. Seda kasutatakse ka pannkookides ja hautistes.

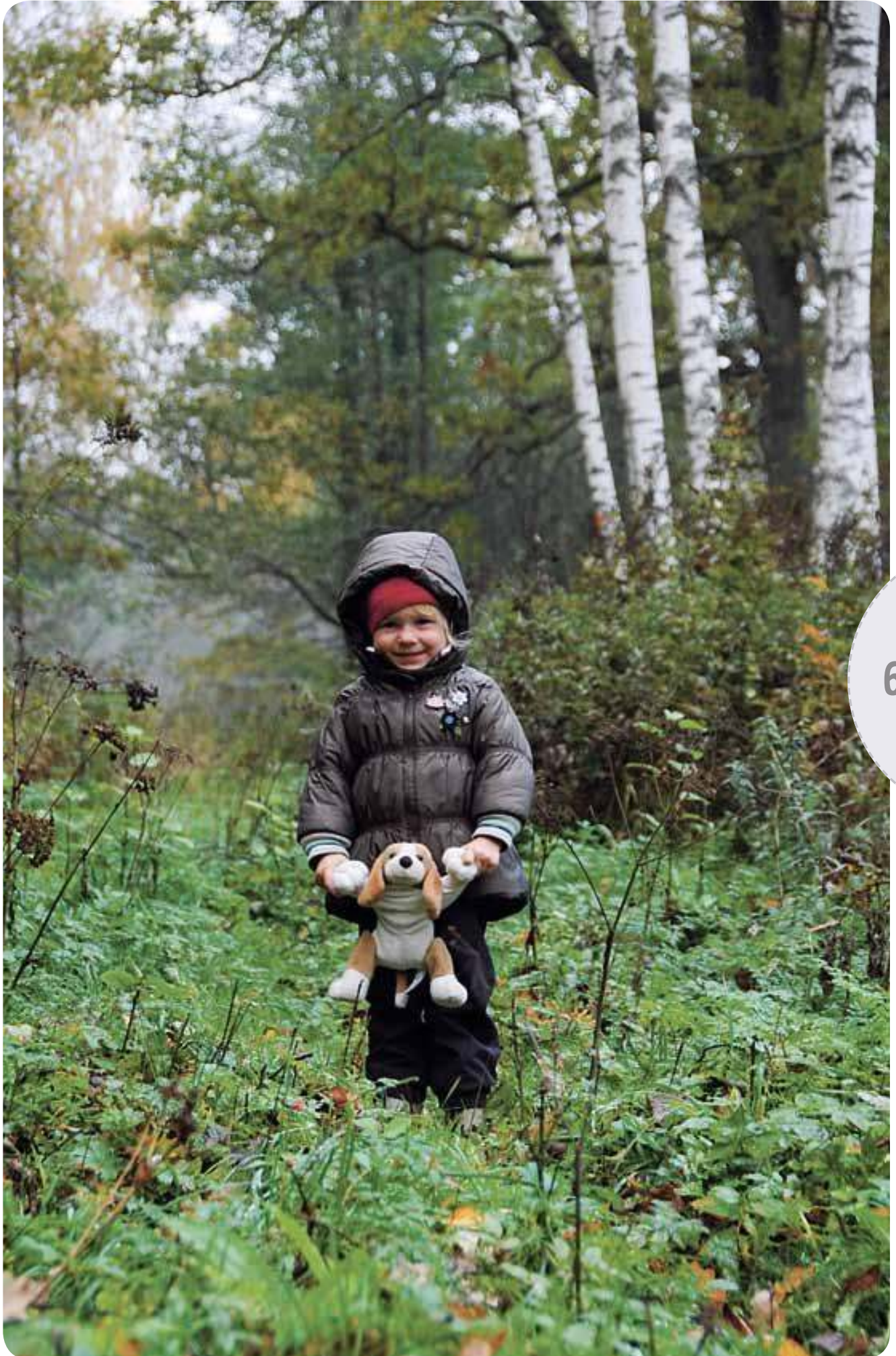
Kortslehte, võilille, teelehti ning maasika- ja vaarikalehti kasutatakse salatites. Meeldivad ja kaunid mitmeaastased maitsetaimed on sidrunmeliss, pune, tüümian ja murulauk.

Lastega koos saad aeda rajada seal kasvavatest taimedest elusaid maju ja labürinte. Labürindi seinad moodustuvad pikkadest tugeva varrega taimedest. Üheaastastest taimedest võid kasutada suurt mungalille ja päevalille, mitmeaastastest taimedest paju, humalat (see on pisut mürgine) ja rippokstega puid. Vääntaimed vajavad tugikonstruktsiooni, näiteks latte või tuginööre.

Alla meetrise mängija jaoks on isegi madal taimestik nagu džungel.

Aiataimedest sobivad lastele mängimiseks hernes (kaunad paatideks ja eheteks, hersed maiuspalaks ja mängudeks), kress (õied, seemned ja lehed eheteks ja salatiks, õienupud eheteks), salat (lehed pisiolendite tekkideks ja majadeks, ülekasvanud õitsev taim kas võlu- või valitsuskepiks), päevalill (õielehed eheteks ja mängudeks, õied paatideks ja taldrikuteks, seemned eheteks ja lindude talvetoiduks, kogu taim elusa maja või labürindi seinaks), peiulill, ahtalehine peiulill ja rukkilill (õied eheteks ja mängudeks, õied salatiks), kõrvits (seemned eheteks ja mängudeks, koor mängudeks), lina (sitked varred eheteks, seemnekojad mängudeks, tuuldunud seemned küpsetamiseks) ja till (õied ja torujad varred mängudeks). Väikelaste puhul tuleb jälgida, et nad ei topiks seemneid (herneid, kressiseemneid) ninna või kõrva.

Kui sul aeda ei ole, saad rõdule teha potipõllumaa. Näiteks ämbris saab kasvatada mitmesuguseid taimi. Enne taime istutamist või seemnete külvamist tee poti või ämbri põhja paar auku, et liigne vesi ära valguks. Pane nõu põhja kive või jämedamat liiva. See ühtlustab mulla niiskust ja taimejuured saavad paremini hingata. Täida nõu mulla või pinnasega, mis on toodud istutatava taime kasvukohast. Kasta mulda. Raputa seemned mulla pinnale ja kata õhukese mullakihi. Kasta külvi. Täiskasvanud taimi kasta alles siis, kui mulla pind muutub kuivaks.

Looduslikud toiduvärvid

Mai Sein-Garcia

Metsast ja aiast saab korjata taimi, millest on võimalik valmistada värvi väikelaste käelisteks tegevusteks. Looduslikud toiduvärvid on ohutud väikelapsele, kes armastab kõike suhu pista. Neid saab kasutada kliistri- ja jahuvärvide ning soolataina toonimiseks, aga ka iseseisvalt maalimiseks. Valmistatud toiduvärve tuleb hoida jahedas ja pimedas ruumis. Kõige kergem on saada püsivaid **punaseid toone**, mida annavad must sõstar, mustikas, põldmari, aroonia ja toompihlakas. Kasuta naturaalselt mahla, mahlakontsentraati, siirupit või kompotivedelikku. Värve aitab säravamaks muuta happeline keskkond, näiteks lisatud sidrunhape. Mahlakontsentraadi valmistamiseks keeda liitrit mahla tasasel tulel laiemas potis, kuni algkogus väheneb pea 2/3 võrra. Veidi enne aurutamise lõpetamist lisa 1–2 g sidrunhapet. Seejärel vala kontsentraat pudelisse ning säilita pimedas jahedas hoiuruumis.

Säravpunaseid kuni violetseid toone annab peedimahl. Peedimahla värvus sõltub temperatuurist ja vedeliku happelisusest. Neutraalses keskkonnas on peedimahl punane, tugevalt happelises keskkonnas taevasinine. Heaks värviaundjaks on eelkõige toores peedimahl.

Kollaste toonide saamiseks võib kasutada safranit. Tugevas kontsentratsioonis annavad kauni kollase värvi ka võilill, saialill ja kollane peiulill. Selleks tuleb kuivatada nende taimede õite kroonlehed õhukese kihina. Kuivatatud õielehtede pulbrit võib segada kliistervärvi või toiduainete hulka või teha kange veetõmmis. Ettevaatlik tuleb olla peiulillega, sest see on tugeva vürtsika lõhnaga.

Oranži värvi saame, kui riivime värsket pomerantsi, värvikamat apelsini või mandariinikoort. Samuti on võimalik kuivatada porgandite värvikam väline osa ning kasutada sellest tehtud pulbrit.

Sinise värvi saab rukkililleõite piiritusekstraktist, mis ei kannata kuumtöötlemist. Paraku ei sobi selline ekstrakt väikelastele kasutamiseks.

Rohelise värvi saamiseks kasuta melissi-, piparmündi-, aedkannikese või mädarõikalehtedest tehtud kanget vesilahust. Kuumuskindla püsivama rohelise saame porrulaugu rohelistest pealsetest. Selleks lõigu porrulaugu roheline osa tükkideks, asetä sōelale, kasta paar korda mõneks minutiks keeva vette ning jahuta iga kord jooksva külma vee all maha. Nüüd pressi välja lehemahl, mida kuumuta tasasel tulel madalamas nõus, kuni pool vedeli-

kust aurustub. Saadud ekstrakt vala väiksemasse pudelisse, sule võimalikult õhukindla korgiga ja säilita külmikus. Rohelist värvi saab kiiresti valmistada spinatilehtedest (spinatimahl).

Kollaseid kuni sügavpruune toone annab kõrvetatud karamell. Väikelas- tega saab veel kasutada keeva veega valmistatud kakaotõmmist. Kauneid toone annavad igasugused lilleõied: betuuniad, aedkannikesed, krüsanteemid, roosid ja nelgid. Lilleõied tuleb kõigepealt suhkruga läbi hõõruda, lisada veidi sidrunhapet ja pigistada mahl välja. Selliseid magusaid värvi- tõmmiseid tuleks säilitada külmikus (Niiberg & Niiberg 2003: 110–114).

Taimsed toiduvärvid

- sinine: sidrunimahla peedimahl;
- roheline: piparmünt, meliss, kannike, mädarõika või mustasõstra värsked noored lehed;
- kollane: safrankrookuse või päevalille kroonlehed, saialill, võilill, kollane peiulill;
- punane: mustikas, must sõstar, sinikas, põldmari, aroonia, jõhvikas;
- oranž: pomerantsi- või apelsinikoor, porgandi välimine osa;
- violetne: päevalilleseemned;
- pruun: kõrvetatud karamell.

Kokkuvõte

Korja ja uuri kõiki taimi, kuid süüa tohib ainult neid, mida tunned ja tead. Kui kahtled, siis pigem jäta söömata, kuid ära jäta uurimata, mis taimega on tegu.

Välgi haruldaste taimede korjamist.

Juhul, kui taimede korjamiseks on vaja maaomaniku luba, siis küsi seda.

Aia rajamisel väldi mürgiseid taimi.

4. IDEEDE VARAMU. TEOORIA PRAKTIKASSE

Mai Sein-Garcia

73

KEVAD – MAA

Kevad on aeg, mil maa tärkab, seetõttu on kevade elemendiks maa. Päike hakkab taevavõlvil käima üha suurema kaarega, lumikate sulab, veed vulisevad, näha on esimesi uniseid kärbsed ning loomulikult kipuvad lapsed üha rohkem õue. Loodus muutub iga päevaga ning meeled on avatud selleks, et nuusutada, maitsta, puudutada ja uudistada.

74

Vajalikud vahendid

- puupulgad
- suuremad ja väiksemad kivid
- soovi korral labidas ja reha

SULISEVAD KEVADVEED, MUDAPILDID

Tegevuse käik

Lapse jaoks on kevadise looduse helid ja aistingud seiklus. Imed algavad kodu-õuelt. Voolav vesi ärgitab last uurima peegeldusi, sädelust ja kiiresti mööda sööstvaid oksakesi. Isegi väikese lapse jõust piisab maapinnale joonistamiseks ja tammide ehitamiseks.

1. Tee maapinnale okstest pildiraam. Vali kaevamiseks ja joonistamiseks tugev terava otsaga oks.
2. Joonista maapinnale pilt ja vaata, mis juhtub, kui valad ettevaatlikult vett joonistatud kanalitesse.

Idee: mänguplats

Tehke väikestele tegelastele kividest või pulkadest aed või mänguplats. Uuristage vee jaoks kas saapanina või kepiga voolusänge. Kõige väiksemad oksad sõidavad vett mööda nagu laevad. Seadke pulkasid üle oja putukatele sildadeks. Ehitage kividest ja liivast tamme, et tõkestada vee jooksu.

PAJUTIBUD PESAS

Tegevuse käik

1. Veereta kuivanud heinast käte vahel pall. Vajuta pall väikeseks pesaks.
2. Silita õrnalt pajutibusid ja peida neid peopesasse: tibu, tibu, ära näita. Silita pajutibuga lapse kätt ja põske. Jälgi, et laps neid suhu ei pistaks.
3. Pane pajutibud heinapessa magama või lume alt paistvale kivile kevade tulekut uudistama.

Vajalikud vahendid

- pajutibud
- pisut heina või õlgi

75

Näpusalm

Väike tibu laulab: „Piu, piu, piu“, (Laps liigutab nelja sõrme ja põialt kokku ja lahku.)

kui tal kõht on tühi, kui ta tahab süüa. (Laps näitab oma kõhule.)

Kanaema tuleb, annab talle süüa, (Laps näitab oma suule.)

teeb talle kalli, küll on hea siis olla. (Laps teeb endale kalli ja pai.)

Idee: pajuvõrsetest maja

Suru värskeid pajuoksi talvest veel niiskesse maapinda (lühemad oksad pane maa sisse umbes 20 cm pikkuselt, pikemad 40 cm pikkuselt). Kuival suvel kasta oksa regulaarselt, et need juurduksid. Uued võrsed juhi kasvama võrgutaolise punutisena või seo riideribaga latvadest kuplilaadseks katuseks. Pikad pajuvitsad kinnita ülevalt kokku kas riideriba või puukoorega.

PUTUKAD JA MUTUKAD

Tegevuse käik

1. Võta klaasist sooltops ja pane putukas ettevaatlikult topsi. Keera topsile peale väikeste avadega kork.
2. Uurige lapsega putukat alt, ülalt ja külje pealt ning laske siis putukas vabaks. Suhe loodusega areneb täiskasvanu eeskuju järgides. Leebelt uudishimulik suhtumine putukatesse õpetab last austama ka kõige väiksemaid elusolendeid.

76

Näpusalm

Lendab mesilinnuke, (Laps teeb kas sõrmede või terve käega lendamise liigutusi.) mett ta otsib endale.

Lendab siin ja lendab seal, (Laps liigutab käsi ülal ja kõrval.) lõpuks puhkab lille peal. (Laps paneb käed sülle.)

Vajalikud vahendid

- klaasist soola- või pipratopsid, mille kaanes on väikesed avad
- putukas

OKSTEST LUUD

Tegevuse käik

1. Korja pihku suur kimp oksa.
2. Lükka kimbu keskele umbes 10 cm ulatuses kepp.
3. Keera riideriba tugevalt ümber oksakimbu. Nüüd saab laps õue pühkida ja osaleda sel moel kodutöodes, aga ka nōida mängida. Isetehtud tööriistad aitavad lapsel mõista materiaalist maailma.

Idee: pehme luud

Pehme luua saab, kui kasutad kaseokste asemel heina. Hargi või rehana saab kasutada mitmeharulise otsaga keppi.

77

Vajalikud vahendid

- peenikesed oksad, nt kaseoksad
- lapse käsivarre pikkune kepp
- nōör või riideribad
- käärid

Vajalikud vahendid

- kaks keeratava korgiga pestud plastpudelit
- kivikesed ja liiv

KÕRISEVAD PUDELID

Tegevuse käik

1. Korja väljast väikesi kive, liiva või kruusa. Puhasta need ning lase toas kuivada.
2. Lase lapsel hoida käes kive ja liiva ning neid tunnetada. Lase tal sorteerida kive hunnikutesse näiteks suuruse või tekstuuri järgi (siledad, krobelised).
3. Pange kivid ühte pudelisse ja liiv teise pudelisse. Hoiatud pudelit kinni, kui laps neid täidab.
4. Keera pudelitele korgid peale. Kuulake, mis häält teeb kumbki pudel. Rütmid paeluvad last. Tehke pudelitega muusikat sammude taktis. Rütmipille saateks kasutades loe või laula järgmist salmi.

78

*Ma olen pillimees ja tulen kaugel maalt,
ma mängin pilli, ma mängin pilli, ma mängin ... (Pilli nimi: trummi, marakat jne.)
Pumm-pumm-pumm-pumm-pumm... (Erinevad hääled, mida eri pillid teevad,
nt triangel – kill-köll jne.)*

Idee: marakas ja vihmapill

Sarnaselt eespool kirjeldatuga saab teha ka maraka. Sellisel juhul sule pudeliava puupulgaga ning teibi see hoolikalt pudeli külge.

Vihmapilli tegemiseks võta väikelapsele käepärase pikkusega papist toru, löö sellele naelad täies pikkuses sisse, kata üks ots riidetükiga, pane torusse liiva ja kive ning kata ka teine ots riidetükiga. Soovi korral võid toru kaunistada riideribadega. Juhul, kui oled löönud toru sisse hambatikke või naelu, kata toru täies pikkuses klištri ning tekstiiliga. Naelad takistavad kivide liikumist torus ja kui toru keerata, kostab vihmarabina hääli.

Vajalikud vahendid

- võilill
- väike terava otsaga pulk või grillitikk
- kauss veega

VÕILILLENUKUD

Tegevuse käik

1. Lõhesta võilille vars alt üles mitmeks ribaks nii, et vars jääks kenasti õie külge.
2. Pane õis vette ja jälgi, kuidas mõne aja pärast tõmbuvad varre osad keerdu.
3. Pista pulk altpoolt ettevaatlikult võilille sisse. Teater võib alata!

Idee: pärg

Ka väikesel inimesel on soov ilus olla ja vajadus end ehtida. Mõnikord piisab selleks joonistatud vuntsidest, teinekord on vaja põllutäit võililli. Pärga tegemiseks korja suur kimp pika varrega võililli. Võta kätte kaks lille. Keera ühe lille vars ümber teise ja pööra siis mõlemad varred samasse suunda. Võta järgmine lill, pane eelmise kõrvale ja keera järgmise lille vars kahe eelmise vahelt läbi. Keera vars eelmise kahega samasse suunda. Lisa lilli niikaua, kuni pärg ulatub ümber lapse pea. Seo pärg riideribaga ringikujuliseks.

Idee: võilillemakaronid nukutoiduks

Pane pikkupidi poolitatud võilillevarred vette ja oota veidi. Varred tõmbuvad kõverateks „makaronideks“. Magustoiduks tee liivakooke.

Näpusalm

Tipa-tapa tilluke, (Laps teeb põlveplakse salmi rütmis.)

tule seltsiks minule. (Laps teeb ühe käega kutsuvaid liigutusi.)

Sõpradega täies hoos (Laps puudutab ühe käe sõrmedega teise käe sõrmi.)

lähme meisterdama koos! (Laps plaksutab salmi rütmis.)

ROHUTEATER

Tegevuse käik

1. Murra rohuviht keskelt kokku ja sõlmi see nööriga kinni.
2. Riieta nukk riidetükkidega. Juhul, kui soovid nukku säilitada, siis jälgi, et kõrred kuivaksid kenasti ära ega läheks hallitama.

Idee: päristeater

Rohust ja heinast saab teha teatrietenduse jaoks sabasid, sarvi, seelikuid ja dekoratsioone. Kasutage fantaasiat ja ehitage lava, kus lapsed saavad esineda.

Vajalikud vahendid

- piisavalt pikad rohu- või heinakõrred
- nöör või riideribad
- käärid
- nukkude riietamiseks suuremad riidetükid

Näpusalm

Väikesed jänkud magavad. (Laps istub käed süles.)

Kõik on nii vaikne, kas nad on haiged?

Äratus! (Laps tõstab käed üles ja raputab neid.)

Hüppa, väike jätku, hopp-hopp-hopp. (Laps liigutab käsi üles ja alla.)

Hüppa, väike jätku, hopp ja stopp.

Vajalikud vahendid

- hein
- kepp
- nööri või riideribad
- käärid
- soovi korral kaunistamiseks puulehti ja riideribasid

KEPP-HOBUNE

Tegevuse käik

Hobuseks piisab lihtsalt kepist, aga ratsut võib ka pisut rohkem viimistleda. Lase lapsel otsustada, millal hobu on valmis.

1. Võta kaks lapse käsivarre pikkust juppi nööri või riideribasid. Seo heinakimp riideribadega kepi külge.
2. Keera heinad hobuse koonuks ja seo teise riideribaga kinni.

3. Kinnita hobuse pea, sidudes esimese riideriba heinakimbu teise otsa ja kepi külge.

4. Seo koonu ümber olev riideriba hobuse kaela ohjadeks. Riideribadest võid teha ka laka.

Soovi korral võid teha oma hobusele puulehtedest kõrvad.

Hobustega saab mängida takistusraja mängu. Pane maha keppidest ja kividest hüppekohti, kuhjasid ja tõkkeid. Takistustest on lõbus hobusega üle karata. Kõige vahvamad takistused on lombid. Lusti on sellise mängu juures küllaga. Ratsutamiskunsti võib harjutada kas labürindis või hobuse keksukastis.

Idee: sokist kepp-hobune

Hobuse pea saab teha ka vanast sokist. Täida sokk kuiva heina või riideribadega ning lükka kepi ots soki sisse. Seejärel keera riideriba ümber soki ehk hobuse kaela ning tee tugev sõlm. Tee nõõpidest silmad. Aja nõõbid lõnga otsa ja seo lõng ümber hobuse koonu.

Linnukesed lendavad (Laps teeb kätega ringikujulisi liigutusi.)

vurr-vurr-vurr.

Kellukene heliseb (Laps helistab justkui kätega kellukesti.)

kill-kill-kõll.

Ärka üles hobuke (karuke), (Laps lehvitab ühe käega, teine käsi on süles.)

püüa kinni lapseke. (Laps võtab ühe käega teisest kinni.)

Vajalikud vahendid

- värsked lilled ja lehed
- ajalehepaber
- lillepress või rasked raamatud
- paksude lehtedega kaustik või joonistusplakk
- maalriteip
- vajaduse korral käärid

MINU TAIMERAAMAT

Tegevuse käik

1. Korjake koos lapsega õuest, metsast või karjamaalt taimi. Nuusutage ja uurige neid.
2. Lõika ajalehest vajaliku suurusega tükid, murra need kokku ning säti lilled ühekaupa paberite vahele. Aseta ajalehepaberid koos taimedega lillepressi või raskete raamatute vahele.
3. Lase lilledel kuivada umbes kuu aega. Võta kuivanud lilled lehtede vahelt välja ning pane need kaustikusse või joonistusplokki. Kinnita taimed väikeste maalriteibi tükkidega.
4. Aita lapsel kirjutada taimede juurde nimed. Soovi korral võib laps joonistada taime juurde ka pildi. Pildid aitavad hiljem meenutada lapsele taime leidmise rõõmu ning tolle suvepäeva elamusi ja õnnestumisi.

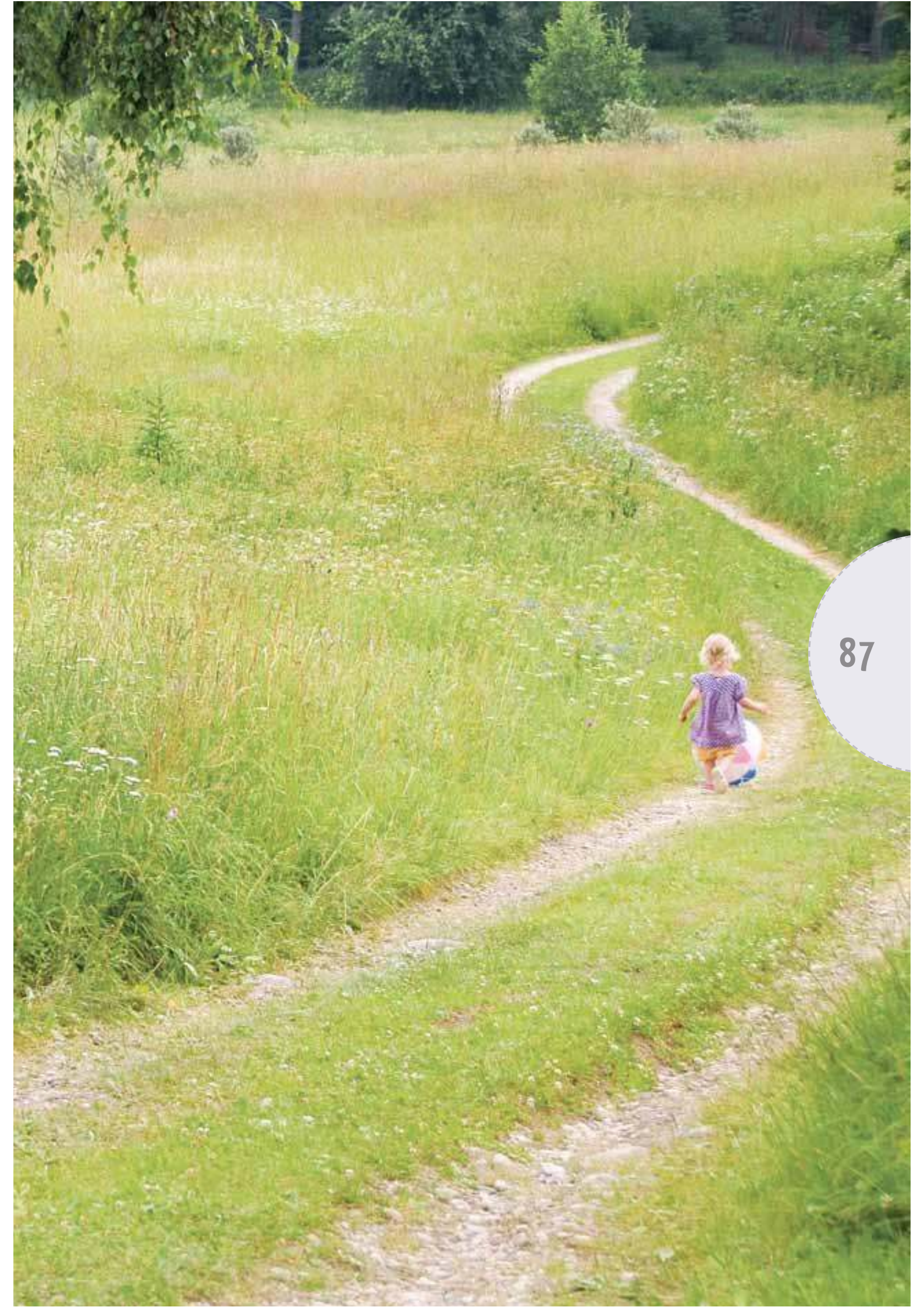
Idee: isetehtud kaustik

Herbaariumi jaoks saab kaustiku teha ka ise. Selleks on vaja enam-vähem ühesuurusi paberilehti, kahte paksemat lehte paberit või pappi kaanteks, nööri ja augurauda. Eriti kauni herbaariumi saab, kui lisad vahelehtedeks pärgamentpaberit. Augusta kaaned ja kõik lehed ning seo need nööriga omavahel kokku.

SUVI – VESI

Suve alguses on kõik värskelt haljas ja värviline. Kõik õitseb ja lõhnab. Juuni on õitekuu, mil tasub korjata lilli ja teha herbaariumi. See on ka aeg, kus uurida kõikvõimalikke putukaid. Suve lõpupoole saame osa marjadest ja seentest. Oluliseks märksõnaks on vesi. Lõpuks ometi on väljas nii soe, et saab vabalt veega mängida, rannas käia ja ujuda.

88

Vajalikud vahendid

- eri pikkusega puupulgad
- kivikesed, merekarbid ja muu huvitav kraam rannast

RANNAPILDID

Tegevuse käik

1. Tehke lapsega rannaliivale pildiraam.
2. Joonista liivale pilt ning kaunistage see kõige käepärasega.
3. Tee lapsega pildil näpurännak ning laske tal õrnalt puudutada selle detaile. Samuti võid teha rännaku lapse kehal. Leppige kokku, kus on reisi algus- ja lõpp-punkt, nt liikuge varbaotsast kuni ninaotsani. Alusta rännakut ja nime- ta vahepeal kehaosi. Suuremad lapsed saavad ise oma kehal näpurännakut teha, kuid beebidel teeb seda täiskasva- nu. Juurde võid lugeda järgmist salmi.

*Tipa-tapa, tipa-tapa,
üle muru, üle mätta,
ikka tee jääb lühemaks!
Peatus: ... (Kehaosa nimi.)*

AARETE JAHT

Tegevuse käik

1. Täida ämbrid poolenisti liivaga. Pane igasse ämbrisse mõni aare ning peida need liiva alla.

2. Otsige aardeid liiva seest. See on vahva mäng rannas, mis ergutab laste uudishimu ja uurimissoovi.

Idee: ämbrimängud

Juhul, kui laps on aardemängust tüdinenud, tühjenda ämbrid ja alustage viskemängu. Pane ämbrid ritta ja püüdke sinna sisse visata kivikesi ja teokarpe. Teine võimalus on teha ämbritest torn. Püüdke veeretada või visata palli nii, et torn ümber kukuks.

89

Vajalikud vahendid

- väikesed ämbrid
- liiv
- aarded rannast: kivid, teokarbid, puutükid, ümarate äärtega klaasitükid jm

Vajalikud vahendid

- puhtaks pestud suurema ja väiksema avaga pudelid
- mahlakontsentraat või siirup
- vesi
- väike kruus valamiseks
- soovi korral lehter

MÄNG VEEGA

Tegevuse käik

1. Lase lapsel valida pudel, mida ta soovib veega täita. Klaasist pudeleid on lapsel kergem täita, sest need püsivad paremini püsti. Samas tuleb olla ettevaatlik, et need katki ei läheks.
2. Lase lapsel pudelisse toasooja vett valada, proovige koos lehtriga ja ilma.
3. Tilgutage pudelisse kontsentreeritud mahla või siirupit. Vaadake, mis juhtub. Tehke nii erinevate mahladega ning seejärel võrrelge vedelike värvusi pudelites. Kasutage värvilisi vedelikke hiljem morsi tegemiseks.

91

VIHMAPILT

Tegevuse käik

1. Valmista jahuvärvid. Tegemisõpetuse leiad lk 127.
2. Kata paber jahuvärvidega.
3. Vii töö õue vihma kätte ja vaata, mis juhtub värvidega. Juhul, kui vihmaseid ilmu ei ole, võid tööle ise vett pritsida.
4. Too töö tuppa ja lase sel kuivada.

Vajalikud vahendid

- jahuvärvid
- paber
- vesi

Vajalikud vahendid

- kliistrivärv
- suur paber
- looduslikud värvained (nt marjad, peet, marjamahl)
- taimed, lehed, maast leitud puukooretükid jm
- rätik käte pühkimiseks

JALUTUSKÄIK PABERIL

Tegevuse käik

1. Valmista kliistrivärv. Tegemisõpetuse leiad lk 127.

Suvel on suurepärase võimalus minna värvidega mängima välja. Võta nii suur paber kui võimalik ning pane selle otsesse ja servadele raskusi, et paber püiks kindlalt rohul. Toas olles kinnita paber teibiga põranda külge.

2. Pane alustuseks väike kogus kliistrit paberile ja lase lapsel seda uurida. Võid juba eelnevalt segada värvained kliistriga või teha seda koos lapsega paberil.

3. Lase lapsel nii käte kui ka jalgadega maalida ning võtta nii palju värvi, kui ta soovib. Värv koguse üle otsustades õpib laps oma vajadustest lähtuvaid valikuid tegema.

Tähelepanu! Kliister on väga-väga libe. Last tuleb kindlasti selja tagant toetada, et ta ei kukuks, kui ta paberil ringi liigub.

4. Pühkige käed ja jalad värvist puhtaks.

5. Pange tööle lehti ja taimi. Uurige puukooretükke. Mis looma moodi need on? Asetage kooretükid paberile ning laske kuivada. Kuivamise aeg sõltub sellest, kui paksult on pandud värvi.

Idee: raam tööle

Kliistritöö võib ääristada papist raamiga. Liimige koos lapsega raamile taimi, mulda ja liiva. Lase raamil kuivada ning seejärel liimige kliistritöö raami taha. Kinnita raami taha aas pildi riputamiseks.

KEHAMAALINGUD MUDA VÕI SAVIGA

Tegevuse käik

1. Vali tegevuseks koht, kus laps saab vabalt saviga mängida ning kus ei ole vaja muretseda savipritsmete pärast. Pane pesukaussi savi ja piisavalt sooja vett. Lase lapsel saviga mängida ning endale kehamaalinguid teha.

2. Vaadake peeglist, mis tema näos muutub. Puudutusaisting ja naha võime oma ümbrusest infot saada on seotud lapse minapildi arenguga. Laps naudib muda, plätserdamist ja enda imetlemist. Lase lapsel olla mudane.

Idee: raamitud käe- või jalajälg

Peenest savist tehtud pätsikesse saab tallutada lapse jala- ja käejälje. Selleks tee täiskasvanu peopesa suurune päts. Vajuta sinna lapse jala- või käejalg. Lase savil kuivada, värvi ja raami. Enne raamimist peab töö olema täielikult kuivanud.

Vajalikud vahendid

- savi või muda
- pesukauss veega
- soovi korral peegel

93

94

Vajalikud vahendid

- värsked metsmaasikad või muud marjad
- suhkur
- puhas klaaspurk või plastkarp
- kauss
- segamiseks puulusikas

MMM ... MAGUSAD MARJAD JA TOORMOOS

Tegevuse käik

1. Puhasta marjad ja sega need suhkruga. Juhul, kui säilitad toormoosi külmi-
kus, arvesta liitri marjade kohta umbes
sama palju suhkrut. Sügavkülma saab
panna marjad vähema suhkruga.
2. Sega ja purusta marjad. Jäta moos
terveks ööks seisma, et suhkur sulaks.
3. Hommikul pange moos purkidesse
või karpidesse.

Idee: maasikad kõrre otsas

Väikesele maiustajale on heaks peen-
mootorika harjutuseks metsmaasikate
korjamine kõrre otsa.

LAEVAD

Tegevuse käik

1. Võta üks kõrkjas ja puhasta see lehtedest. Ole tähelepanelik, et laps ei teeks kõrkjalehtede teravate servadega oma käsi katki.
2. Lase lapsel murda peopesapikkune osa kõrkjast tagasi ja seejärel keerata terve kõrkjas ümber keskme.
3. Kinnita ise kõrkjad hambatikudega.
4. Kinnita mastiks hambatikku ja sellele purjeks üks kõrkjaleht. Ujutage laevukesi ojas, järves või meres. Kelle laevuke ujub kõige kiiremini? Vihmase ilma korral saab laevukesi ujutada toas kausis või vannis.

Idee: muud laevad

Laevana võite kasutada ka hernekaunu, lilli ja puutükke.

95

Vajalikud vahendid

- kõrkjad
- hambatikud
- vajaduse korral käärid

LÕNGA VÄRVIMINE TAIMEDEGA

Tegevuse käik

1. Korja värskaid taimi. Lõnga värvimiseks sobib Eestis umbes 80 taime ja seent. Traditsioonilisteks värvitaimedeks on puulehed (kask, pihlakas, paju, lepp, vaher), kõrrelised ja lilled (harilik kesalill, angervaks, hundinui, pilliroog, nõges), aiataimed (rabarber, sibul ja porgand). Traditsioonilised värvitaimed püsivad kangal paremini ja on pleekimiskindlamad. Väikelastega on hea kasutada sibulakoori, mis annavad kõige kiirema tulemuse. Sibulakoorte keeduvees kuumutades värvub lõng paari minutiga tibukollaseks ning mõne tunniga ruugelt pruuniks.

2. Pane taimed ööpäevaks vette likku. Keeda värvileem. Tee seda võimaluse korral õues, sest moodustuvaid aure ei ole hea sisse hingata. Arvesta 100 grammi lõnga kohta 5 liitrit vett ning 5 liitrit taimi. Pehmeid taimi, nagu sibulakoored ja porgandipealsed, keeda värvileeme valmistamiseks pool tundi kuni tund. Kõigile taimedele peaks 5 liitri vee kohta lisama 2 supilusikatäit jämedat soola. Tavaliselt tuleb taimed panna keedunõusse koos külma veega. Sibulakoored (ja kaselehed) armastavad ehmatamist, st need pannakse kuuma vette.

Tähelepanu! Laps saab osaleda kõigis tegevustes, kuid kuuma keedunõuga tuleb olla väga ettevaatlik, ohutuse eest vastutab siinjuures täiskasvanu. Kuum värvivesi võib pritsida.

3. Kurna praht marli abil leemest välja, pane lõng värvivette ning lasse sel mõnda aega liguneda.

4. Kuumuta lõnga värvileemes kuni 95 kraadini, kuid ära lasse keema. Raudpada muudab toonid rohelisemaks ja alumiiniumpada kollasemaks. Kasuta värvipadasid ainult värvimiseks. Jälgi lõnga kogu aeg ja lõpeta kuumutamine siis, kui on saavutatud sobiv toon. Kui kuumutamise käigus lõng segamata jätta, saab põnevalt laigulise tulemuse.

5. Loputa lõng. Pane loputusvette sorts äädikat ja lasse värvil umbes pool tundi kinnistuda.

6. Pese ja loputa lõng ning riputa kuivama. Lõng tasub panna päikese kätte, sest päike kinnitab värvi. Omavärvitud lõngast saab meisterdada väikesi loomi ja vahvaid pilte.

Idee: sokinukud

Värvida võib ka vanu villaseid sokke, mida hiljem saab kasutada sokinukkude ja kepp-hobuste meisterdamiseks.

Vajalikud vahendid

- lõngaviht
- värsked taimed (nt porgandipealsed) või sibulakoored
- 2 supilusikatäit keedusoola
- 5 liitri vee kohta
- alumiiniumist või rauast keedunõu
- vesi
- segamispulk
- sorts äädikat
- marli

97

Märkus

Looduslikult kirjatud lõngad ei anna pesus värvi ega tekita allergiat. Lõngade värvimine võib aega võtta mitu päeva ning see õpetab mudilastele tegema asju kannatlikult ja etapiviisi.

SÜGIS – ÕHK

Tasapisi hakkab looduses märku andma sügis. Suvine pulbitsev elurütm raugub. Loodus on küps ja viljakas. Paljud hapud ja kõvad viljad muutuvad magusaks ja mahlakaks. Mida aeg edasi, seda rohkem tekib metsa värve: kollast, punast, pruuni. Linnud kogunevad parvedesse ja hakkavad järgemööda lahkuma. Vahel on terve taevavõlv neid täis. Kuulda on kurgede kruugutamist. On viimane aeg minna marjule ja seenele. Sügise oluline märksõna on tuul (elemendina õhk).

TUULEMÄNGUD RÄTIGA

Tegevuse käik

1. Leia mõnus koht, kus lapsega tegeleda.

Tegevus sobib väga väikestele lastele, kes oskavad juba pilguga liikuvaid objekte jälgida. Kerge rätiku tuules hõljumine võib lapse tähelepanu köita mitmeks minutiks.

2. Libista kergelt rätiga üle lapse keha. Lase tal jälgida, kuidas rätik tuule käes hõljub ning aeg-ajalt teda puudutab.

100

Saateks võid lugeda järgmist salmi:

Pai, pai, pai minu lapsele,

pai, pai, pai minu kallile.

Päike teeb pai, tuul teeb pai,

emme teeb pai, issi teeb pai.

Vajalikud vahendid:

- õhuke pehme läbipaistev rätik
- tekk lapsele istumise alla

Idee: rätiois

Rätioie puhkemine paelub beebit ja ta võib seda vaadata kasvõi iga päev. Võta rätik ja peida see oma peopesade vahele. Ava peopesad järk-järgult ning jälgi koos lapsega, kuidas rätilill puhkeb õitsele.

SEEMNEKOPTERID

Tegevuse käik

Seemneid valmib igal sügisel lõpmata palju. Tundub, et kõik kohad on puude seemneid täis. Kas ei ole hämmastav, et kogu tarkus puu kasvamisest mahub imetillukese seemne sisse?

1. Ulata lapsele ühekaupa mitmesuguseid seemneid, uurige neid ja seejärel visake õhku.
2. Tehke seemnelennuvõistlus. Lase mõlemast käest lahti erinevaid seemneid ja vaadake, kuidas need õhus püsivad.

Vajalikud vahendid

- mitmesuguste taimede seemned
- tekk istumiseks või lamamiseks

Vajalikud vahendid

- puulehed
- traat
- vajaduse korral suur tõmbi otsaga nõel

LEHEPÄRG

Tegevuse käik

1. Tee traadi ühte otsa suurem sõlm. Jäik ja jäme traat hoiab pärja kuju paremini, samas saab peenikese traadi panna nõela taha. Kaheaastane laps on juba küllalt osav, et täiskasvanu järelevalve all nõelaga tegutseda.
2. Ajage puulehed sobiva pikkusega traadile.
3. Keera traadi otsad kokku ning riputa vanik uksele, seinale või lakke. Laps võib lehtedest lõigata välja mitmesuguseid kujusid ning hoopis neid traadi otsa lükkida.

Idee: leheuss

Juhul, kui lapsel ei jätku kannatust lehepärga tegemiseks, võib ta teha leheussi. Jäta sel juhul ussile taha piisavalt pikk jupp nõõri, millest laps saab kinni hoida ja nii ussiga ringi kõndida.

PINTSLID RANNALT

Tegevuse käik

1. Kinnita paber teibiga põrandale või lauale.
2. Võta kordamööda sulg, oks ja kõrkjas, kasta värvi sisse ja lase lapsel paberile jälgi vedada.
3. Vaadake, milliseid jälgi mingi ese jätab.

Vajalikud vahendid

- suled, oksad, kõrkjad ja muu põnev kraam mererannalt
- tušš või isetehtud must värv
- paber
- teip

103

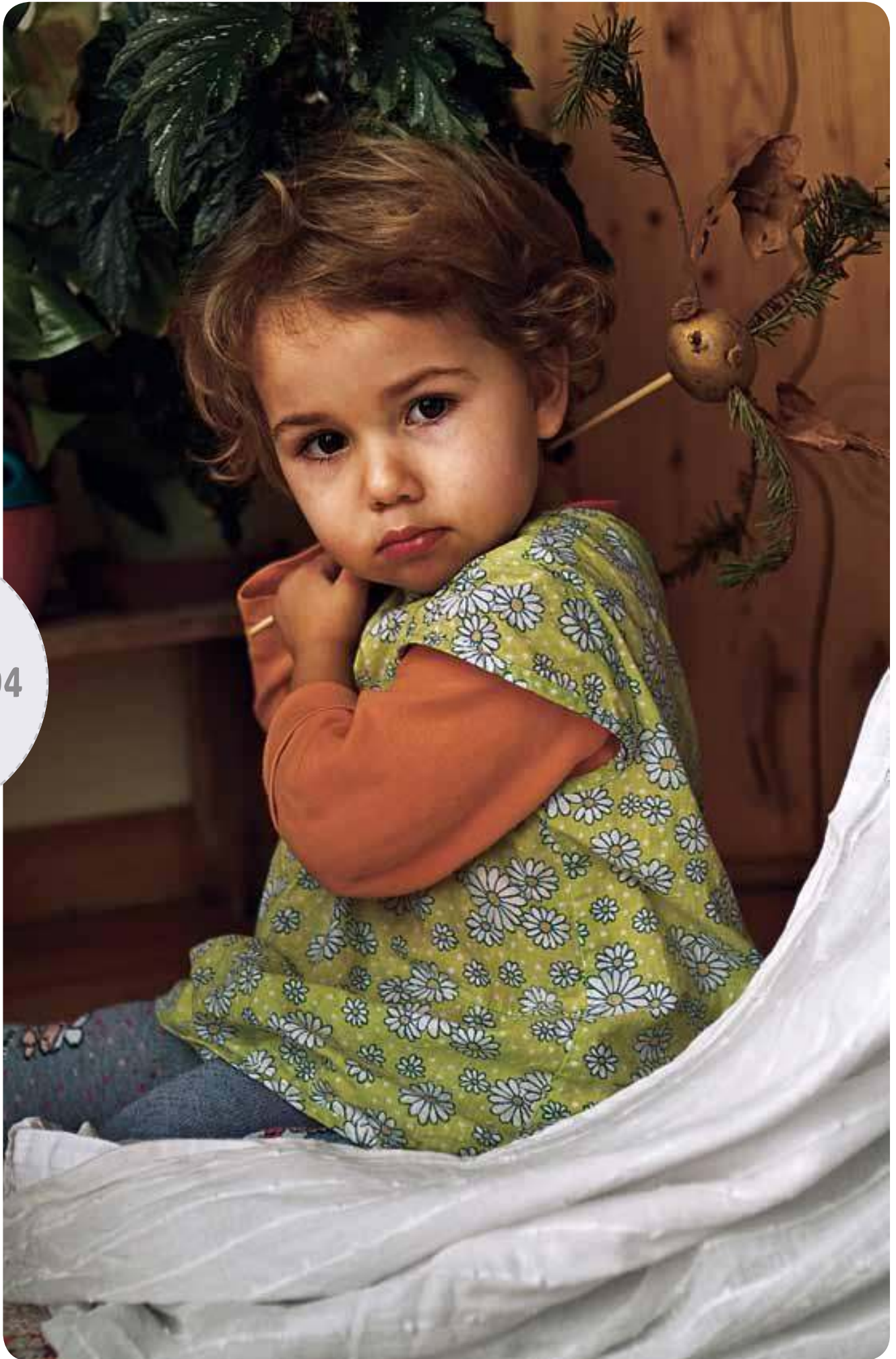
Näpusalm

Kõndis väike koerake (Laps teeb kahe käega astumise liigutusi.) vastu meie lapsele.

Nina oli süsimust, (Laps paneb mõlemad nimetissõrmed oma ninale.)

silmad helesinised. (Laps paneb mõlemad nimetissõrmed oma silmade juurde.)

Auh, auh, auh, karmauh! (Laps ütleb kaasa ja peidab karmauhi ajal käed põlvede vahele.)

JÕULUKRÄSS

Tegevuse käik

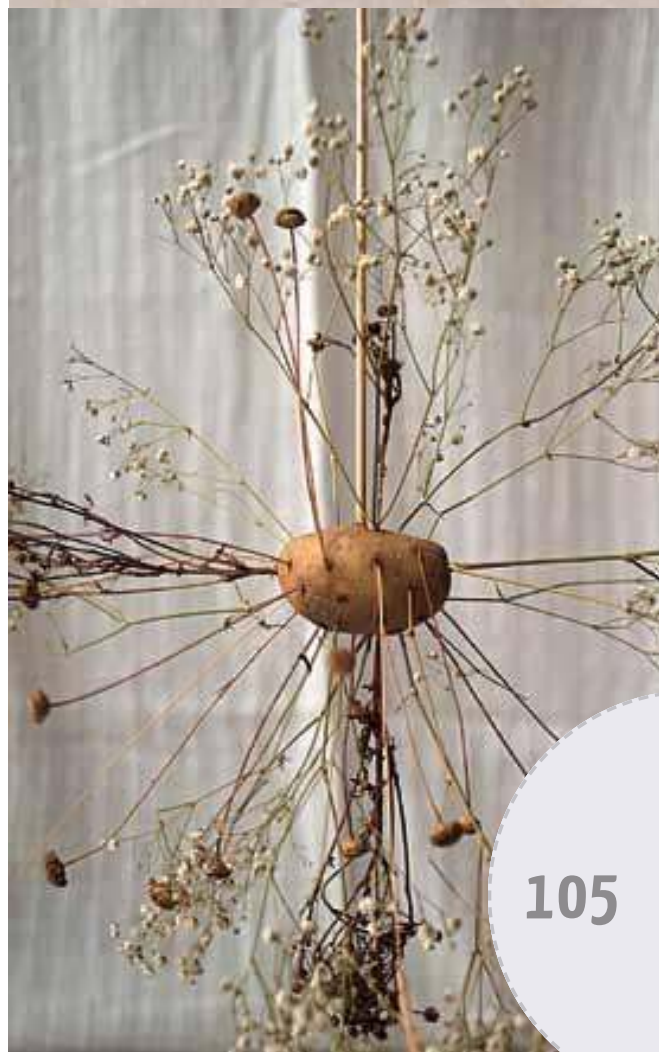
1. Torka grillitikk kartulisse, sealt on lapsel hea töö käigus kinni hoida.
 2. Tee kartulisse naaskliga augud.
 3. Pista kuivatatud taimed aukudesse. Krässi tegemiseks torgatakse kõrred kartulisse kiirtekujuliselt. Kõrred võib eelnevalt lõigata ühepikkuseks, siis tuleb kaunistus kerakujuline. Vanasti tehti krässe rukkikörrest.
 4. Kinnita grillitikku külge pael, mille abil saad krässi üles riputada.
- Ühte värvi õlelilledest tulevad kaunid lillepallid.

Idee: juurviljatrükk

Kasuta mitmesuguseid juur- ja puuvilju tekstiilile trükkimiseks. Nii saad kena liniku.

Idee: roost maja

Roog on suurepärane majamaterjal. Roost ja riideribast piisab maja tugikonstruktsiooniks. Laota roog täiskasvanu käsivarre paksuse kihina maapinnale. Seo „roovorst“ riideribaga tugevalt kinni. Tee mitu „roovorsti“ ja tõsta need maja tugikaarteks. Maja kata kas roomatiga, rookimpudega või heinaga. Kui teed puitkonstruktsiooniga maja, siis kata see rookimpudega või koo roog telgedel vaipadeks.

105

Vajalikud vahendid

- ümara kujuga pestud kartul
- kõrred ja kuivatatud taimed
- grillitikk
- vajaduse korral naaskel või jämedam nõel

106

Vajalikud vahendid

- mitmesugused puu- ja juurviljad
- rosinad ja pähklid
- taldrik
- nuga

Märkus

Toiduaineid on kunsti tegemiseks kasutatud aastatuhandeid. Itaalia kunstnik Giuseppe Arcimboldo (1527–1593) on saanud kuulsaks allegooriliste portreedega, mis koosnesid tarbeesemetest, puu- ja juurviljadest ning lilledest.

SÖÖDAV PORTREE

Tegevuse käik

1. Arutage lapsega, kelle portreed ta soovib teha. Lapsele on tähtis selgitada, et toiduga ei mängita, vaid toiduaineid kasutatakse austusega, jäägid süüakse ära või antakse loomadele.
2. Lase lapsel valida juur- ja puuviljade seast silmad, nina, suu, kulmud, juuksed.
3. Vaadake, kus on lapse silmad, suu, nina jne. Aita lapsel asetada juur- ja puuviljad taldrikul õigetes kohtadesse. See on hea võimalus näo- ja kehaosade õppimiseks.

Idee: söödavad loomad

Võimalik on teha ka söödavaid loomi. Vajaduse korral kasuta hambatikke.

HAPUD MARJAD PUDELISSE

Tegevuse käik

1. Puhastage marjad, loputage vee all ning pange pudelisse või purki. See on lapsele suurepärase peenmotoorika harjutus.
2. Vala marjade peale 8 minutit keenud ja jahutatud vesi, nii et see marju kataks.
3. Sulge purgid õhukindlalt. Soovi korral tee purkidele kenad sildid. Pane hoidised jahedasse kohta hoiule.

Idee: jõhvikakommid

Tee jõhvikad märjaks ja veereta neid tuhksuhkrus.

Märkus

Vesihoidistamine on tervislik, praktiline ja lihtne. Külmas vees sobib hoidistada jõhvikaid, pohli, mustikaid, tikreid, musti arooniaid, murakaid, musti ja punaseid sõstraid, pihlakamarju ja rabarbrit. Pohli ja jõhvikaid on nii säilitatud aastasadu, teisi marju vähem. Marjad peavad olema täiesti värsked ja terved. Toored vesihoidised on soovitatav ära tarvitada 3–4 kuu jooksul (Luigela 2010: 32).

107

Vajalikud vahendid

- jõhvikad
- vesi
- steriliseeritud pudel

Vajalikud vahendid

- kastanimunad
- tammetõrud
- hambatikud
- naaskel
- soovi korral nõor sabadeks
- pähklikoored jm looduslikud vahendid loomade kaunistamiseks (nt pistaatsiapähkli koored kõrvadeks)

KASTANI- JA TÕRULOOMAD

Tegevuse käik

1. Aruta lapsega, mis looma või lindu ta soovib teha.
2. Uurista naaskliga kastanimunadesse ja tammetõrudesse augud, kuhu laps saab pista hambatikud.
3. Ühenda looma või linu kehaosad tikkudega.

Idee: talumäng

Meisterdatud loomadele ja lindudele võib teha lauda ning mängida talupidamist. Samuti võib panna tegelased elama metsa või mõnda muusse keskkonda.

Näpusalm

Krokodill on hirmus loom, (Laps ajab sõrmed harali ja teeb kätega hirmutavaid liigutusi.)

tal on hambaid mitu suus. (Laps näitab oma hammastele.)

Tahab süüa, kõht on tühi. (Laps liigutab käsi nagu lõugu kokku ja lahku.)

Lapsed, peitu, ruttu, ruttu! (Laps peidab oma näo kätega ära.)

PIHLAKAKEE

Tegevuse käik

1. Pane niit nõelale taha ja tee niidi teiselt otsa suur sõlm.
2. Lase lapsel ükshaaval lükkida pihlakamarjad niidi otsa. Tegevus nõuab lapselt suurt keskendumist, seetõttu kiida teda iga marja puhul.
3. Tee kee piisavalt pikk, et see mahuks lapsel üle pea. Sõlmi otsad kokku. Nii saate valmistada ka käevõrusid ja peapaelu. Pikemat pihlakamarjakeed võib kasutada jõulude ajal kuuseehtena.

Idee: arooniamarja- või õunalõigukee

Kee võite valmistada arooniamarjadest, kuid värsked arooniad määrivad ja plekid ei taha riidetelt enam ära tulla. Õunalõikudest parga tehes pea meeles, et õunaviilud tuleb nõörile lükkida piisavalt suurte õhuvahedega. Nii ei lähe õunaviilud hallitama, vaid kuivavad kenasti ära.

Idee: pihlakaõitest pörsad

Seda saab teha kevadel, kui pihlakas õitseb. Lase lapsel loputada nupus olevad pihlakaõiekobarad vees puhtaks, kuivatada ning kasta vedelasse sõõrikutainasse. Keeda õiekobaraid rasvas. Maitsvad pihlakaõitest pörsakesed on tõelised kevadised hõrgutised.

Vajalikud vahendid

- pihlakamarjad
- jämedam nõel
- tugev niit

109

Märkus

Pihlaka värsked viljad on kibeda maitsega, aga esimeste öökülmadega kibedus kaob, sest sorbiinhape laguneb. Pihlakatest võib teha moosi, džemmi, kisselli, marmelaadi, želeeid, salateid ja teed. Kuivatatud pihlakapulbrit kasutatakse küpsetest.

110

TALV – TULI

Talv on aeg, mil saab rahulikult taas tegutseda ning nautida pere keskis olemist. Oluliseks märksõnaks on tuli. Ajal, mil õues on külm ja pime, on hea soojendada end kaminatule paistel või nautida küünlavalgust. Metsas ringi käies on paras aeg uurida loomade jalajälgi. Neid on eriti palju söötmiskohtade juures. Kodu lähedal saame toita linde ja aidata neil talv üle elada. On rahu ja vaikuse aeg, loodus puhkab.

112

MÄNG TASKULAMBIGA

Tegevuse käik

1. Istu lapsega kõrvuti väikese nurga all. Näita taskulambi valgusvihku oma peopesal ning palu lapsel jälgida valguse liikumist oma kehaosadel. Seejärel näita valgust lapse kehaosadele ja nimeta neid üksteise järel.
2. Soovi korral võid taskulambi katta siidipaberiga ning paberi nööri abil kinnitada. Siis on valgusvihk teist värvi.

Idee: päikesejänku

Mäng päikesejänkuga. Seda mängu saab mängida pisut suurema lapsega. Päikesisel talvapäeval võta väike peegel ja peegelda päikesevalgust toas olevatele esemetele. Palu lapsel päikesejänku kinni püüda. Seejärel vahetage lapsega rollid.

Vajalikud vahendid

- väike taskulamp
- soovi korral siidipaber ja nöör

KUUM JA KÜLM EHK KUHU KADUS LUMI?

Tegevuse käik

1. Too tuppka kausitäis lund ja pane teise kaussi soe vesi.
 2. Katsu koos lapsega vaheldumisi lund ja sooja vett. Milline on erinevus?
 3. Jäta lumi sulama ja soe vesi jahtuma. Käige lapsega aeg-ajalt vaatamas, mis on lume ja sooja veega vahepeal juhtunud.
 4. Kui lumi on täielikult sulanud ja soe vesi jahtunud, katsuge vaheldumisi vett kahes kausis. Mis on juhtunud?
- Kasutage lumesulamisvett toailillede kastmiseks.

Märkus

Kuuma ja külma tajumine on suhteline ja sõltub sellest, mida me esimesena kogeme, kas kuuma või külma. Suuremate lastega võib teha kolme kausiga katse, kus ühes kausis on lumevesi, keskmises kausis on kehatemperatuuriga vesi ning viimases soe (kuum) vesi. Juhul, kui panna käed esimesena külma lumesulamisvette ja seejärel keskmisesse kaussi, tundub see vesi soe. Juhul, kui panna aga käed esimesena kuuma vette, siis tundub keskmises kausis vesi jahe-dana. Laps võib panna käed korraga eri kaussidesse: üks külma, teine sooja vette ning seejärel mõlemad keskmisesse kaussi. Milline tundub nüüd keskmise kausi vesi?

Vajalikud vahendid

- kaks kaussi
- lumi
- soe vesi
- käterätik

JÄÄPILDID

Tegevuse käik

1. Vala vesi anumasse ja aseta looduslikud materjalid vette. Kõrred jäävad veepinnale. Vaata, et kõik materjalid oleksid märjad, sest nii külmuvad need üksteise külge.
2. Tõsta anum kas sügavkülma või miinuskraadide juures õue ja lase külmuda.
3. Võta jäätunud pilt anumast välja. Juhul, kui pilt ei taha välja tulla, pane anum hetkeks kuuma vette. Leia aias või rõdul pildile sobiv koht. Pimedal ajal võib panna küünla pildi taha kumama.

Idee: jääkaunistused

Sarnaselt saab teha ka jääskulptuure ja -kaunistusi. Jääkaunistuste tegemiseks võid kasutada liivavorme. Kalla vormi vett ja pane vette kinnituspöör. Pistavorm sügavkülma või jäta piisavalt külmade ilmade korral õue. Kui vesi on jäätunud, võta kaunistus vormist välja. Jääkaunistustega võid talvisel ajal ehitada aeda ning jõulude ajal kaunistada väljas jõulupuud. Kui kaunistused on sulanud, korja kinnituspöörid kokku.

Vajalikud vahendid

- vettpidav anum
- kivikesed, käbid, kõrred jm
- vesi

LUMEPILDID JA -SKULPTUURID

Tegevuse käik

1. Aruta lapsega, kelle ta soovib lumest meisterdada.
2. Voolige lumest kuju ja kaunistage see käbide, kivide jm käepärasega.

Idee: peopesaskulptuur

Kõige lihtsam lumeskulptuur on peopesas kokku surutud lumi, kuhu saab väikesi oksa sisse suruda. Nii saab valmistada loomi (nt siile) ning talveputukaid.

115

Vajalikud vahendid

- lumi
- käbid, kivid, oksad jm
- labidas, reha või muu tööriist
- vajaduse korral vett

Vajalikud vahendid

- käbid, kivikesed, puutükid jm
- riidetükid
- lõng
- riidest kott

ÜLLATUSMÄNG

Tegevuse käik

1. Paki metsaleiud eraldi riidetükkidesse ja keera lõng ümber pakkide. Pakkimine ja üllatused meeldivad lastele väga. Samuti meeldib neile peitusemäng.
2. Säti väikesed pakid riidest kotti.
3. Lase lapsel pimesi võtta üksteise järel üllatused kotist välja. Iga üllatuse puhul palu lapsel enne avamist ära arvata, mis võiks riide sees peidus olla.
4. Korda mängu erinevate esemetega.

Idee: jõulukingi pakend

Tekstiili sisse saab pakkida ka jõulukingid. Väikelapsele on see tegevus lihtsam, sest riie ei lähe pakkides katki nagu paber. Võta piisavalt suur riie, et lapsel oleks seda lihtsam kingituse ümber keerata.

MEELÕHNALISED KÜÜNLAD

Tegevuse käik

1. Lõika vahalehest sobiva suurusega tükk. Väikesel lapsel on kergem küünalt valmistada, kui küünla kõrgus ei ole tema käelabast väga palju laiem.
2. Mõõda ja lõika tahist piisavalt pikk jupp, et see ulatuks üle vahalehe.
3. Pane taht vahalehele ja rulli leht tihkelt selle ümber. Väikest last tuleks alguses aidata ning hiljem jälgida, et ta rulliks lehte piisavalt tihkelt. Mesilasvahast küünlad sobivad ideaalselt sünnipäevatoridile.

Idee: kuuseehthed

Mesilasvahalehtedest võib teha jõuluehteid. Selleks lõika välja sobivad kujuandid ning kinnita neile riputamiseks kas niit või traat. Kuna mesilasvaha on üsna kerge lõigata, siis lase lapsel endal lõigata kuuseehthed.

Vajalikud vahendid

- taht
- mesilasvahalehed
- käärid

117

Vajalikud vahendid

- loomarasv
- kaerahelbed, seemned
- kuuse- või männikäbid
- jupp nööri
- pott, segamiseks lusikas

TOIDUKÄBID LINDUDELE

Tegevuse käik

1. Kuumuta rasva, kuni see muutub vedelaks. Välti liiga kõrget temperatuuri, mis oleks lastele ohtlik.
2. Segage rasva hulka kaerahelbed ja seemned.
3. Toppige toidusegu käbi soomuste vahele.
4. Sõlmige käbi külge nöör ja riputage käbi õue puuksa külge.

Lindude talvise toitmiseks võib teha algust siis, kui valitseb püsiv öökülm ja maapind on kaetud lumega. Kui oled kord lindude toitmiseks alustanud, pead seda jätkama kuni kevadeni, sest kui linnud ei leia toitu harjumuspärasest kohast, võivad nad talvekülmadega hätta jääda. Lindudele ei tohi panna soolaseid toiduaineid, leiba ega küpsiseid.

Lapsel on külmal talvapäeval vahva jälgida söögimaja külastavaid linde.

Idee: erikujulised linnutoidupalad

Lindude toidusegu võib panna ka piparkoogivormidesse või suurde koogivormi. Viimasel juhul on vaja hängunud toidusegu lõigata tükkideks.

NUKUNURGA TOIDUD

Tegevuse käik

1. Valmista soolatainas. Tegemisõpetuse leiad lk 126.

2. Riputa lauale pisut jahu ning vormi tainast puu- ja juurvilju, leibu, saiut, vorste, seeni ja muud. Lase oma fantaasial lennata.

3. Kaunistatud toidud hambatiku, kahvli ja noa abil.

Pane tainast vormitud toiduained küpsetuspaberile ning küpseta 180 kraadi juures umbes 20 minutit. Lase jahtuda ja värvi soovi korral näpuvärvidega.

Idee: nukunõud

Sarnaselt eespool kirjeldatuga võid valmistada ka nukunõud.

Idee: osavusmäng

Osavusmängu tegemiseks läheb vaja soolatainast, piparkoogivorme, jämedat joogikõrt, tainarulli, soovi korral näpuvärve, vildilehti, kääre ja pikki jämedaid kingapaelu.

Tee piparkoogivormide abil soolatainast mitmesuguseid kujundeid. Jäta tainas piisavalt paksuks, et kujundid ei läheks mängides katki. Enne ahju panemist tee kõrrega igasse kujundisse auk. Küpseta kujundeid nõrgal kuumusel ahjus, pärast jahtumist võid need soovi korral ära värvida. Lõika vildilehtedest mitmesuguseid kujundeid ja tee neile kääridega väike auk sisse. Lapsed saavad näiteks 10 kujundit kingapaela otsa lükkides vaadata, kes on nobedam.

119

Vajalikud vahendid

- soolatainas
- soovi korral näpuvärvid
- küpsetuspaber
- kahvel, hambatikk, nööri nuga

TIPI – LAPSE OMA TELK

Tegevuse käik

1. Tipi ehitamine haarab tegevusse terve pere ja on põnev kõigile. Tooge metsast kolm pikemat ja kolm lühemat keppi.

2. Sõlmige pikemad pulgad ühest otsast omavahel kokku. Kõige parem on kasutada kolmjalasõlme (vt joonist paremal). Pange kepid põrandale püsti, et tekiks kolmjalg.

3. Siduge väiksemad pulgad ülevalt poolt risti suuremate pulkade külge, et tekiks stabiilne püstkoja raamistik.

4. Laotage lina kolmjalale ning vajaduse korral kinnitage pesupulkadega. Soovi korral võite linale maalida kliistrivärvidega kaunistusi. Kui kasutate looduslikust värvainest tehtud värve, saab neid hiljem linalt maha pesta. Püstkojas on lastel vahva rääkida talviseid jutte või vaadata raamatuid. Viimaseks tegevuseks võib vaja minna taskulampi. Lisaks võite lastega ehitada ka tekkidest ja patjadest maju.

Kolmjalasõlm (vt joonis 8)

1. Aseta kõik kolm puud paralleelselt maapinnale. Sõlmi nöör äärmise puu külge.

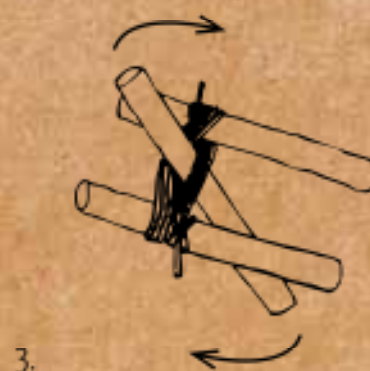
2. Keri nöör või riideribad umbes 20 cm kauguselt puude otsast 4–5 korda lõdvalt ümber puude ja kinnita nööri ots äärmise puu külge.

3. Keera keskmist puud koos nööriga 180 kraadi ja pane kolmjalg püsti.

Vajalikud vahendid

- kolm pikemat pulka
- kolm lühemat pulka
- nöör või riideribad
- suurem lina
- vajaduse korral pesupulgad

121

Joonis 8. Kolmjalasõlm.

122

Näpusalm

*Viis väikest hunti keerutavad ringi, (Laps liigutab oma harali sõrmi, mis on ülespoole püsti.)
keerutavad, keerutavad ringi.*

Üks neist läks peitu. (Laps paneb ühe sõrme peopessa.)

*Neli väikest hunti keerutavad ringi, (Laps liigutab oma harali sõrmi, mis on ülespoole püsti.)
keerutavad, keerutavad ringi.*

Üks neist läks peitu. (Laps paneb teise sõrme peopessa peitu.)

Kolm väikest... jne. (Tegevus kordub, kuni kõik sõrmed on rusikas ja laps saab peita rusika selja taha.)

PANNKOOK

Tegevuse käik

1. Kloppige munad suhkruga lahti, lisage hapupiim või keefir ja sool.
2. Segage söögisooda jahuga ning lisage tainale.
3. Küpsetage väikesed pannkoogid ja sööge moosiga.

Pannkoogitegu lõpetab pidulikult terve aasta tegevused. Tainasse võib püstitada kevadtaimede väge ja suve lõhnu, koogi peale võib panna suure kulbitäie läbikumavat sügist. Laps naudib kogu seda ilu süles istudes, armastuse paistel, küünalde ja tähtede valgusel.

Vajalikud vahendid

- 4 muna
- 4 supilusikatäit suhkrut (soovitavalt pruuni)
- 1 liiter hapupiima või keefiri
- 1 teelusikatäis soola
- 6 detsiliitrit nisujahu
- 1 teelusikatäis söögisoodat
- soovi korral vanillisuhkrut, kaneeli, riivitud õunu, kevadistest rohelistest taimedest valmistatud pulbrit või kuivatatud kibuvitsaõielehti
- praadimiseks õli või võid
- moosi

124

JÄRELSÕNA

Mai Sein-Garcia

Lapsel on vajadus õppida tundma teda ümbritsevat keskkonda ning selles olevaid esemeid ja elusolendeid. Esimesel eluaastal on oluline pakkuda lapsele tegevusi, mis aktiveerivad kõiki tema meeli. Teisel eluaastal, mil kõne muutub üha olulisemaks, on tähtsal kohal tegelemine mõistete ja kontseptsioonidega. Kolmandal eluaastal on keskmes loovus ja erinevad rollimängud, mis aitavad lapsel mõista ümbritsevat maailma. Käelise tegevuse kaudu saame aidata kaasa lapse *mina* arengule ja enesekindluse kujunemisele. Oma rolli mõtestamisel käelise tegevuse juhendajana tuleks pöörata tähelepanu sellele, kuidas on tegevustes suhestatud laps ja vanem, milline on tegevusprotsess ja selle sisu ning kuidas koos lapsega analüüsida tegevuse tulemust (mudelite süsteem).

Mitmesuguste materjalide kasutamine stimuleerib tundeid ja mõtteid. Materjalide valikul tuleks eelkõige lähtuda lapse arengu iseärasustest ja oskustest. Harmooniliseks arenguks vajab laps kontakti loodusega, looduslike materjalide kasutamine käelises tegevuses aitab sellele kaasa.

Lõpetuseks üks lugu õpetajapraktikast, mis näitab, kuivõrd delikaatne ja mõistev peab õpetaja olema last juhendades. See lugu räägib püüdest mõista, mis on täpi taga.

*Oli 2005. aasta jõuluaeg ning mul oli tund kolmeaastaste lastega. Me olime mitu nädalat meisterdanud keerulisi asju ning ma otsustasin, et selles tunnis saavad lapsed toimetada oma äranägemist mööda. Ostin hiigelsuured ja pak-
sud paberid, muretsesin ka piisavalt guašše ning sättisin valmis pintsliid. Tund
algas. Pärast tervitusringi panime koos lastega paberid põrandale, et kõigil oleks
piisavalt ruumi. Kõik lapsed hakkasid endale värve valima ja neid taldrikutele
kallama, väljaarvatud üks tüdruk, kes küsis minu käest joonistamiseks harilikke
pliiatseid. Andsin talle need, kuid õhutasin tegutsema värvidega. Ta ei tahtnud
ning ma lasin tal tegutseda tema oma tahtmise järgi. Üsna varsti teatas ta, et
pilt on valmis. Suure paberi peal oli vaid üks väike täpp. Algas järgmine dialoog:*
Mina: „Mis see on?“

Tüdruk: „See on päkapikk.“

Mina: „Joonista päkapikule käed ja jalad ka.“

Tüdruk: „Tal on juba käed ja jalad.“

Mina: „Joonista talle mõni sõber kõrvale. Teine päkapikk?“

Tüdruk: „Sõber on tema taga.“

Mina: „Kus päkapikk elab? Joonista tema maja.“

Tüdruk: „Seda ei ole näha.“

Mina: „Kus päkapikk on?“

Tüdruk: „Väljas.“

Mina: „Võib-olla ta läheb kuhugi. Joonista, kuhu ta võiks minna.“

Tüdruk: „See on tema ees ja seda pole näha.“

Mul ei olnud enam midagi muud küsida, kui et kas ta arvab, et ta töö on valmis.

Tüdruk vastas jaatavalt.

Mõtlesin endamisi, et saan seda paberit kasutada järgmise lapse jaoks, paber oli kallis, kuid ei. Tüdruk palus päkapikupildi sisse pakkida ja viis selle koju.

Mõtlesin pärast tükk aega, mis toimus. Miks ja kuidas me midagi loome? Väga lihtne oleks olnud nähagi paberil ainult seda ühte punkti ning mitte midagi lapse käest küsida. Pildil väikese täpi taga oli aga nagu muinasjutus terve suur maailm.

Retseptid

SOOLATAINAS

Vajalikud vahendid

- 1 klaas jahu
- 1 klaas soola
- 2/3 klaasi vett
- 1 supilusikatäis õli
- kauss

Tegevuse käik

Sega omavahel kõik ained. Lisa vajaduse korral rohkem vett.

Sõtku tainast, kuni see laseb end hästi vormida.

Valmis tainast säilita külmikus ning tarvita seda paari päeva jooksul.

KEEDUTAINAS („PLASTILIIN“)

Vajalikud vahendid

- 2 klaasi vett
- 2 klaasi jahu
- 2 klaasi keedusoola
- 2 supilusikatäit toiduõli
- looduslikud värvid või toiduvärv
- pott

Tegevuse käik

Kalla potti vesi ning lisa sinna jahu ja muud ained.

Sega kõik kokku ning kuumuta pliidil.

Võta segu pliidilt ja lase jahtuda.

Tõsta mass suletavasse anumasse, et vältida kuivamist. Säilita külmikus.

KLIISTRIVÄRV

Vajalikud vahendid

- 1 liiter vett
- 5 supilusikatäit tärklist (kartuli- või maisitärklis)
- anum
- looduslikud värvained

Tegevuse käik

Kuumuta vesi ning lisa sellele vähehaaval eelnevalt külma veega segatud tärklis. Sega pidevalt.

Kuumuta segu kuni paksenemiseni ja seejärel võta tulelt. Jahuta, kuni segu on mõnusalt käesoe.

Värvained võid lisada kas värvi tegemise ajal või enne joonistamist. Segu võib tarvitada ka paberiliimina.

JAHUVÄRV

Vajalikud vahendid

- 5 supilusikatäit vett
- 3 supilusikatäit jahu
- looduslikud värvaineid
- pott

Tegevuse käik

Sega omavahel jahu ja vesi ning kuumuta.

Lisa juurde värvaine ja tõsta pott tulelt.

Jahuta. Värvi saab kasutada mõne päeva jooksul.

RIIDERIBAD

Vajalikud vahendid

vanad riided
käärid

Tegevuse käik

Lõika või rebi vanadest riidetest umbes 2 cm laiused ribad. Õhukeseks kulunud kangast ribade rebimisega saab hakkama isegi väike laps, kui esmalt lõikad kanga serva väikese sälgu.

Keri ribad tihedaks keraks. Riideribad on väga hea materjal majade, kepphobuste, pärgade ja nukkude tegemiseks. Tihe kera on suurepärane pall. Jäta pallile pikk saba. Nii sobib kera rihma otsas talutatavaks loomaks.

NISUJAHUST LIIM

Vajalikud vahendid

4 osa vett
1 osa nisujahu
pott

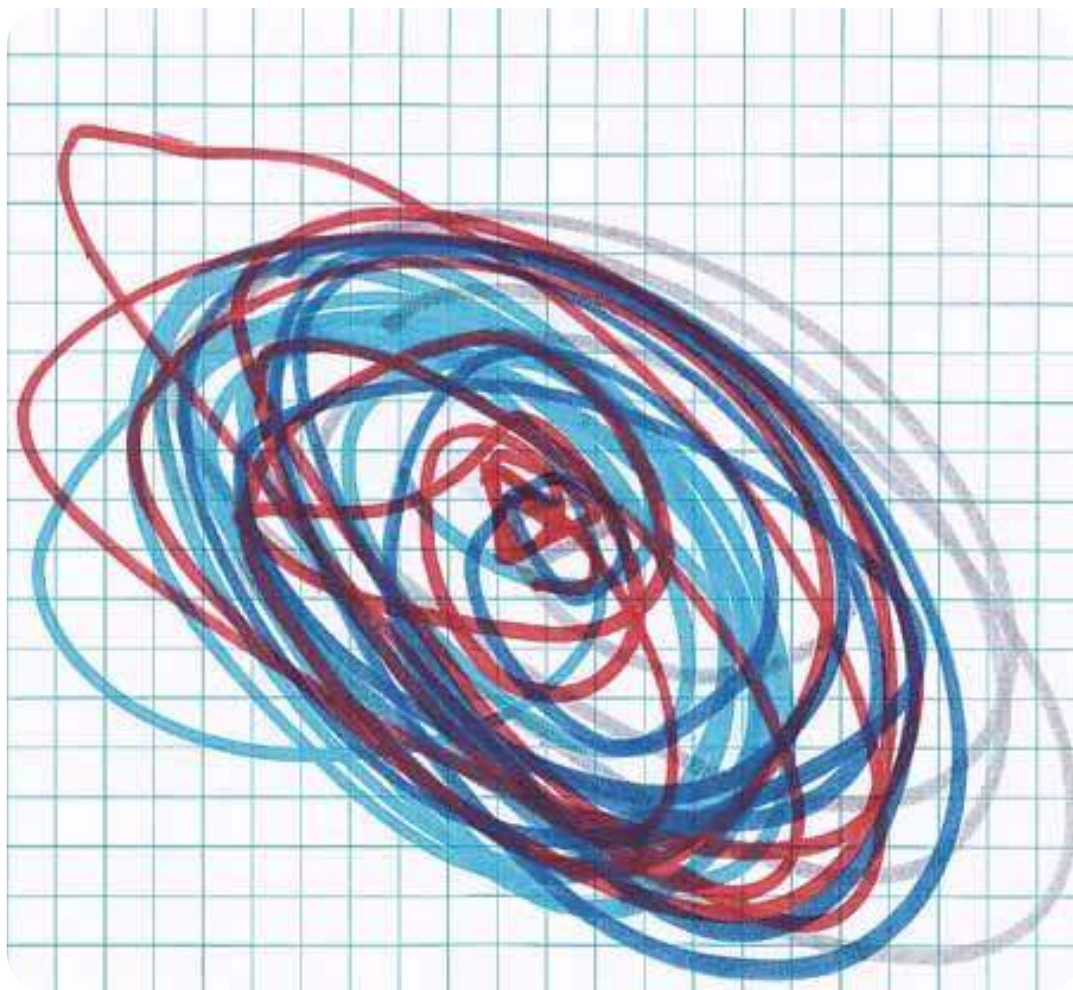
Tegevuse käik

Lisa jahule ettevaatlikult segades külm vesi ning jäta segu mõneks ajaks paisuma.

Sega uuesti läbi ning kuumuta pidevalt segades, kuni pinnale hakkavad tõusma mullid. Segu sarnaneb paksu kisselliga. Vajaduse korral kurna liim tükkide eemaldamiseks läbi sõela.

Säilita liimi külmikus kuni nädal. Liim sobib pehmete paberite liimimiseks.

Lisa 1. Õpetaja mõtisklusleht

Mai Sein-Garcia

Selleks, et mõista teatava süsteemi omavahelisi seoseid, on see vaja suhestada kolmandaga. Neljandas peatükis oli juttu neljast kolmnurgast, mida saab iga õpetaja kasutada oma tegevuse mõtestamiseks. Joonista need kolmnurgad paberile just täpselt sellise suuruse ja elementide vahelise kaugusega nagu sinule kohane. Analüüsi saadud kolmnurki alljärgnevate küsimuste abil. Vaata, kui kaugel asuvad iga kolmnurga tipud üksteisest. Mida võrdhaardsem on kolmnurk, seda harmoonilisemalt suhestuvad kolmnurga tipus olevad mõisted omavahel.

1. *Lapse, vanema ja õpetaja koostöösuhe (käelise tegevuse kolm osapoolt).*

Milline on minu sõnum ning minu, lapse ja vanema suhe käelises tegevuses? Millistes olukordades tunnen end õpetajana hästi (millised on minu tugevused)? Püüa kirjeldada konkreetset situatsiooni ja oma tegevust. Millised on minu õpilase vajadused? Kuidas mina õpetajana saan õpilase arengule kaasa aidata? Kirjuta iga vajaduse juurde tegevus, mida sina õpetajana saad teha.

.....

.....

.....

2. *Tegevusprotsess. Ruum, aeg, liikumine.*

Milleks ma endale aega võtan? Mis on minu jaoks aeg? Milline on minu sisemine aeg (minu elu rütm)? Kui palju aega on mul vaja, et end hästi tun-
da? Mis on minu personaalne ruum? Kui lähedal on lähedal? Kui kaugel on
kaugel? Kus ma tunnen ennast hästi?

.....

.....

.....

3. *Õpetaja valikud. Milliseid teadmisi, oskusi ja väärtusi laps tegelikult omandab?*

Milline on minu sõnum? Milliseid väärtusi, teadmisi ja oskusi laps minu
tunnis õpib? Millised on valikud, mida teen õpetajana? Mis on minu jaoks
oluline? Mida ma soovin, et laps minu tunnis õpib?

.....

.....

.....

4. *Lapsega tema tööst rääkimine: värv, vorm, tähendus.*

Milline on minu loov eneseväljendus? Millised vahendid on minule süda-
melähedased ja omased? Joonista või maali mõni pilt ja kirjelda vaid seda,
mida sa näed (värvi ja vorme, võib-olla ka pildi tekstuuri). Milline on selle
pildi tähendus?

.....

.....

.....

Lisa 2. Materjalide tabelid

Tabel 1.
KÄELISE TEGEVUSE TEHNIKAD JA VAHENDID*

KAHEMÕÕTMELISED TÖÖD (Sein-Garcia)

TEGEVUS	TEHNIKAD	VAHENDID	MÄRKUSED	MIDA LAPS ÕPIB?
joonistamine, maalimine, tilgutamine ja puhumine, hõõrumine	joonistamine	pliiatsid, süsi, kriidid, õli- ja kriitpastellid, viltpliiatsid (väikelastele toiduvärvi baasil), paber või muu alus, kuhu joonistada (tekstiil)	Lase lapsel katsetada ja ära torma talle kohe appi. Lapsed on nii iseseisvad, kui neil lastakse olla. Julgusta last avastama ja katsetama erinevaid kunstivahendeid.	Silma-käe koostöö areneb harjutades. Pliiatsit hoides vaadake, et lapse põial oleks ühel pool ja muud sõrmed teisel pool pliiatsit. Jälgige, et laps kasutaks haaramisel pöidla abi.
	maalimine	isetehtud värvid, sõrmevärvid, guašid, vesivärvid, akrüülvärvid, paber või muu alus, kuhu maalida (tekstiil), kile (vakstu)	Juhul, kui soovite kunstitööd säilitada, maalige paberile või muule alusele. Hea on lasta lapsel maalida kahe käega korraga ning suunata teda kasutama ka mittedomineerivat kätt. Paberi võib asetada pörandale või molbertile. Viimane pakub lapsele hoopis teistsuguse kogemuse, sest oma tööd on võimalik eemalt silmitseda. Oluline on varieerida paberi suurust.	Sõrmedega maalimine erineb oluliselt pliiatsi või pintsli kasutamisest. See on kasulik puudutusaistingu saamiseks. Töö sõrmevärvidega on üsna suur mäkerdamine, mis meeldib lastele.
	tilgutamine ja puhumine	kõrred (puhumiseks), hambahari (pitsimiseks), šabloonid (mitmesugused kujundid ning materjalid kujundite võtmiseks), vedel värv, paber või mõni muu alusmaterjal	Tilgutamise puhul on võimalik šabloonid eelnevalt paberile paigutada ja pitsida värvi šabloonide ümber. Šabloonide eemaldamise järel tekkinud valge kujutise võib jätta valgeks või värvida üle. Samuti saab šablooni valmistada nii, et aluspaberile jääb šablooni sisemine kujutis. Puhumiseks valmista värv värvipulbrist, veest ja seebihelvestest, viimased tihendavad värvi. Jälgi, et värvi puhudes ei tõmbaks laps seda endale suhu.	Need tegevused õpetavad last kontrollima oma liigutusi. Näiteks liiga tugev pintsli raputamine määrab, liiga kõva puhumine ajab värvijoone üle piiri. Mitme värvi kasutamine õpetab värvide segamist.
	hõõrumine (vahakriibe, jäljendite võtmine)	rasvakriidid või küünlad (paberi katmiseks), tušš, nööri pliiats (vahakriipe tegemiseks); harilikud pliiatsid (jäljendite tegemiseks) aluspaber	Vahakriipe puhul alusta paberi katmist heledamate toonidega ja mine järkjärgult üle tumedamatele toonidele. Paberi võib katta tuššiga ja alles seejärel kriipida pilt paberile.	Hõõrumise teel õpib laps tundma eri tekstuuride olemust. Ka nõuab see teatavat vilumust käsitseda väikseid esemeid (näiteks müntidelt jäljendite võtta).
	volditud pildid	mitmesugused värvid (isetehtud, guašš, tušš jm), lõngad ja muud materjalid, mida saab värvi sisse panna, aluspaber	Võimalik on teha kahe poolega pilte, kus ühelt poolt vaadates on näha ühte pilti, teiselt poolt teist pilti.	Lapsed hakkavad taipama, mis on sümmeetria (teisel pool murdejoont olev pilt on esimese peegeldus). Oluline on ka ülatusmoment – enne paberi lahti tõmbamist pole teada, milline pilt välja näeb.

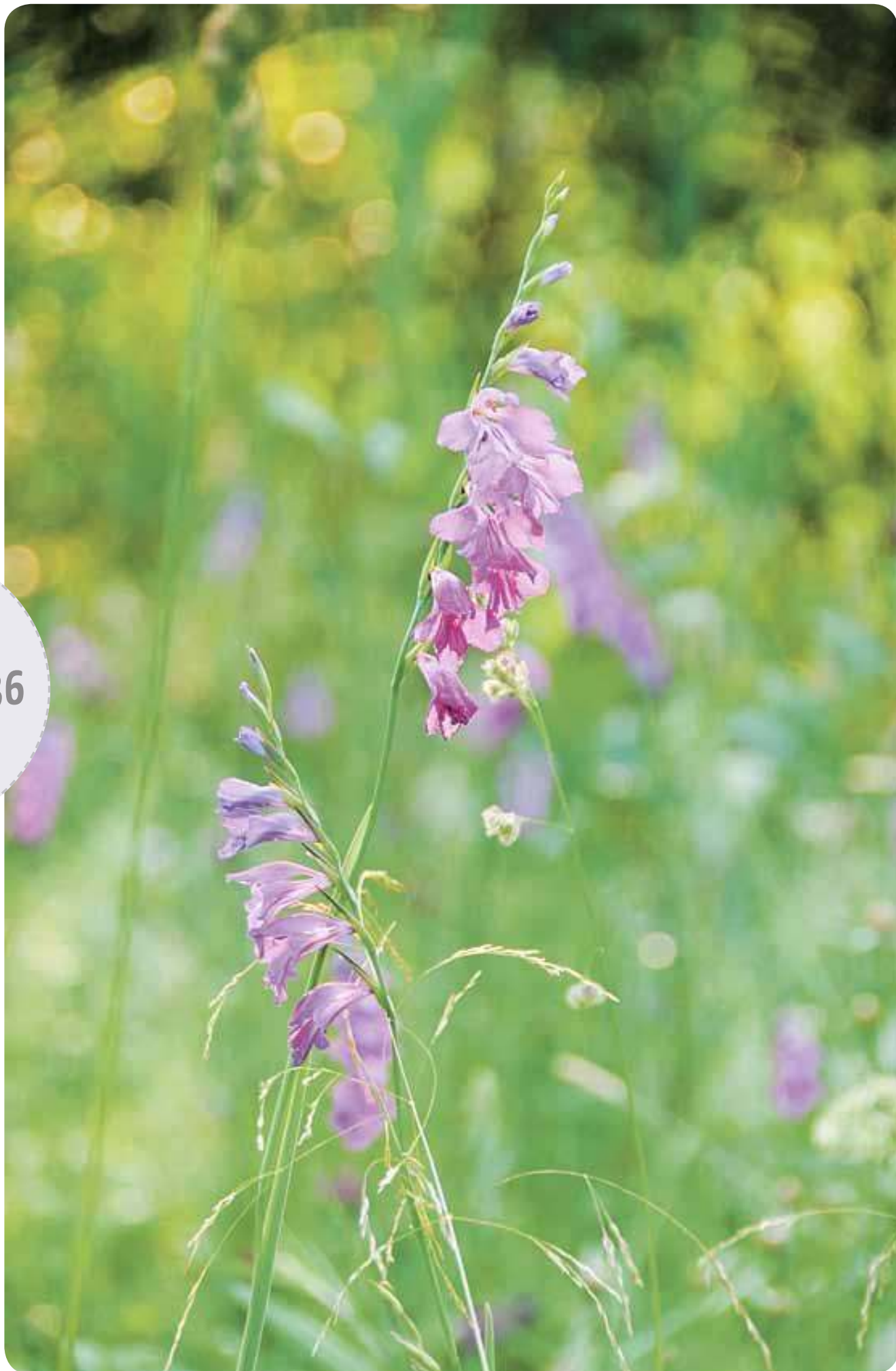
trükkimine	kartuli-, lehe-, vahtkummi- trükk	kartul (muud puu- ja juurviljad), lehed (muud looduslikud materjalid), vahtkumm (muud tehisma- terjalid), guašš	Kõige lihtsam on õppida trükkimist oma käe- ja jalajälgi tehes. Metsas või pargis käies saab uurida lindude ja loomade jalajälgi.	Laps õpib tundma mitme- suguseid kujundeid ning vaatama, milliseid jälgi erinevad esemed jätavad.
kleepimine, konstrueeri- mine	mitmesuguste materjalide kleepimine aluspinna- le (värvilised paberid, purud jne)	mitmesugused paberid, toiduained (makaronid, maitseained), looduslikud materjalid, liim, aluspaberid	Pabereid saab liimida aluspinna- le tavalise liimipulga ja klistriga. Teisi materjale saab liimida ka PVA- või kontaktliimiga. Tee koos lastega tükimänge (puslesid). Jälgi, et igal tükil oleks piisavalt palju olulist infot, et laps saaks aru, kuhu ja mispidi tuleb tükk pildile asetada.	Lastele meeldivad asjad, mis saavad valmis. Mida suuremad need on, seda parem. Kleepimine või- maldab katta suuri pindu. Kuigi kleepimine on täpsust nõudev töö, peavad lapsed seda lõbusaks ja neile meeldib seda harjutada. Kleepimine arendab silma- käe koostööd.
	mosaiik	värvilised paberid, liim, aluspaber	Mosaiigi puhul kasutatakse ühesuuruseid tükke.	Laps õpib kääridega ümber käima.
	kollaaž	ajaelhe väljalõiked, värvili- sed ja muud paberid, liim, aluspaberid	Kollaaži puhul tarvitatakse erineva suurusega tükke.	
	puistamine	läikiv puru, kakao, sool ja muud kuivained	Peeneteralise materjali võtmine sõrmedega on väga hea peenmotoorika harjutus.	Laps õpib tundma mitmesu- guseid materjale. Ta näeb, et mõned on kergemad ja jäävad paremini liimi sisse kinni; mõned jäävad paigale, mõned veerevad mujale jne. Detailide kleepimine ettejoonestatud kontuuride sisse nõuab vilunud kätt.

Tabel 2
KÄELISE TEGEVUSE TEHNIKAD JA VAHENDID*

KOLMEMÕÕTMELISED TÖÖD (Sein-Garcia)

TEHNIKAD	VAHENDID		MÄRKUSED	MIDA LAPS ÕPIB?
voltimine	voltimine (origami)	eri tüüpi paberid, liim	Voltimine on keeruline tegevus, sest nõuab suurt täpsust ja kannatlikkust. Alustuseks piisab, kui laps õpib paberit pooleks murdma. Volditud lehte saab kasutada mängu-loomade maja või telgina.	Lisab sõrmedele vilumust ning paneb aluse matemaatilisele mõtlemisele (jagamine, kujunditaju, geomeetria).
voolimine	soolatainas (mängutainas)	jahu, sool, õli, vesi	Voolitud kujud saab madalal kuumusel kõvaks küpsetada ning seejärel on võimalik neid ka värvida. Mängutainasse võib lisada toiduvärve.	Kõik voolimismaterjalid on erinevad ning laps peab iga materjali juures erinevaid oskusi rakendama. Asjade valmistamine arendab lapse kujutlusvõimet (tool kõige väiksemale nukule jne.). Voolimine pakub toremaid puudutuskogemusi ja arendab ruumilist mõtlemist, sest laps loob midagi kolmemõõtmelist. Lapsele meeldib vanemaks saades ka oma varasemaid töid vaadata.
	savi	eri tüüpi savid	Savitööd tehes hoolitse selle eest, et laps saaks vabalt tegutseda ega peaks muretsema selle pärast, et riided ja ümbrus võivad määrduda.	
	plastiliin	plastiliin, voolimismass	Plastiliinist saab teha nii kahe- kui ka kolmemõõtmelisi töid.	
	papjeemašee	ajalehepaberid, vesi,	Pane ajalehepaberid 24 tunniks vette ligunema. Kalla segu välja ja pigista kuivaks. Valmista liimiseku: kolm osa vett ja üks osa PVA-liimi. Segu peaks olema sama kõva kui savi või plastiliin.	
jäljendite võtmine	erinevad massid, vormid	savi, soolatainas, plastiliin, vormid	Jäljendite võtmine on keerukas ja mitmeastmeline protsess. Laps õpib samm-sammult eesmärgini jõudma.	Laps õpib jäljendeid võttes (justkui piparkooke tehes), mis on vastandid, peegelpilt ja negatiiv. Savile jäänud kujutis on objekti peegelpilt, savi vastu surutud eseme väljaulatuvad osad tekitavad savi sisse auke, eseme süvendatud osadest jäävad savi pinnale kühmukesed. Originaal ja jäljend sobivad omavahel täpselt kokku.
vormide meisterdamine	matriitsi katmine	ajalehepaberid, klistser	Kata matriitsi rasvaga ning seejärel ajalehtede ja liimiga. Pane 6–7 kihti, lase kuivada.	Matriitsiks võib olla õhupall, lillepott, kauss või mõni muu ese. Vormi võib luua ka ise kaspapist, paberist või traadist.
	kips	kipsipulber või kipsmarli, traat, ajalehepaber	Kipsipulber on lenduv. Ole tähelepanelik seda allergiliste lastega kasutades.	
valmis asjadest uute asjade meisterdamine (nt nukud)	leitud esemed	lillepott, toiduained, traat ja muud materjalid	Mitmesuguste esemete omavahel sobitamine ja neist uute konstrueerimine arendab lapse loovust.	Mudelite valmimine arendab ruumitaju ja õpetab tundma eri materjale. Laps kogeb, kui keeruline on üht või teist asja teha.

Lisa 3. Tekstis mainitud taimede nimekiri

Aedtill	<i>Anethum graveolens</i>	68, 101
Bergeenia	<i>Bergenia crassifolia</i>	67
Hernes	<i>Pisum sativum</i>	68, 95
Hobukastan	<i>Aesculus hippocastanum</i>	63
Humal	<i>Humulus lupulus</i>	68
Iisop	<i>Hyssopus officinalis</i>	67
Jõhvikas	<i>Vaccinium oxycoccos</i>	71, 107
Kartul	<i>Solanum tuberosum</i>	44, 49, 68, 105, 127, 133
Kask	<i>Betula</i> liigid	60, 61, 66, 77, 96
Kibuvits	<i>Rosa</i> liigid	61, 64, 65, 123
Kortsleht	<i>Alchemilla</i>	67, 68
Kuusk	<i>Picea abies</i>	50, 63, 66, 109, 117, 118
Metsmaasikas	<i>Fragaria vesca</i>	68, 94
Murulauk	<i>Allium schoenoprasum</i>	67, 68
Mustikas	<i>Vaccinium myrtillus</i>	70, 71, 107
Mänd	<i>Pinus sylvestris</i>	63, 66, 118
Münt	<i>Mentha</i>	67, 70, 71
Nöges	<i>Urtica dioica</i>	60, 67, 96
Pajulised	<i>Salicaceae</i>	58, 59, 60, 64, 66, 67, 68, 75, 96
Peiulill	<i>Tagetes</i> liigid	68, 70, 71
Pihlakas	<i>Sorbus aucuparia</i>	64, 65, 66, 70, 96, 107, 109
Pilliroog	<i>Phragmites australis</i>	12, 60, 61, 96
Pohl	<i>Vaccinium vitis-idaea</i>	107
Pune	<i>Origanum vulgare</i>	67, 68
Põdrakanep	<i>Epilobium angustifolium</i>	67
Päevalill	<i>Helianthus annuus</i>	67, 68, 71
Rukkilill	<i>Centaurea cyanus</i>	68, 70
Saialill	<i>Calendula officinalis</i>	67, 70, 71
Tamm	<i>Quercus robur</i>	58, 63, 74, 108
Tüümian	<i>Thymus vulgaris</i>	67, 68
Vaarikas	<i>Rubus idaeus</i>	68
Vaher	<i>Acer platanoides</i>	63, 96
Võilill	<i>Taraxacum</i>	58, 67, 68, 70, 71, 80

138

Kasutatud kirjandus

- Aach, S. (1981). Art and the IEP. In L. Kearns, M. & Roehner, B. (Eds.), *Readings: Developing arts programs for handicapped students*. Harrisburg, PA: Arts in Special Education Project of Pennsylvania.
- Aach-Feldman, S. & Kunkle-Miller, C. (2001). A developmental approach to art therapy. In J. A. Rubin (Ed.), *Approaches to art therapy. Theory and technique* (pp. 226–240). Philadelphia: Brunner/ Routledge.
- Aach-Feldman, S. & Kunkle-Miller, C. (1987). A developmental approach to art therapy. In J. A. Rubin (Ed.), *Approaches to art therapy. Theory and technique* (pp. 251–274). New York: Brunner/ Mazel Publishers.
- Ackerman, D. (2005). *Meelte lugu*. Tallinn: Varrak.
- Aho, L. (1997). Luonto- ja ympäristöoppiminen esi- ja alkuopetuksessa. Teoksessa M. Siniharju (toim), *Esi- ja alkuopetuksen uusia tuulia* (s. 10–49). Helsinki: Opetushallitus.
- Amabile, T. M., Hennessey, B. A. & Grossman, B. S. (1986). Social influences on creativity: The effects of contracted-for reward. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 14–23.
- Barnes, R. (2006). *Teaching art to young children 4–9* (2nd edition). London & New York: Routledge Falmer.
- Barrows, A. (1995). The ecopsychology of child development. In T. Roszak, M. E. Gomes. & A. D. Kanner, (Eds.), *Ecopsychology: Restoring the earth, healing the mind*. New York: Sierra Press.
- Beetlestone, F. (1998). *Creative children, imaginative teaching*. London: Open University Press.
- Berger, R. (2004). *Nature therapy. Integrative therapy, education and ecology*. Pub: The Israel Ministry of Environment (web-site).

- Bergström, M. (2006). *Imaginary time, real time and complex time – A brain based analysis of the time concept to be used in physical science*. [www. matti-bergstrom.fi](http://www.matti-bergstrom.fi). 16.04.2011.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cecil, L., Gray, M. M., Thornburg, K. R. & Ispa, J. (1985). Curiosity-explorationplay: the early childhood mosaic. *Early Child Development and Care*, 19, 199–217.
- Csikszentmihalyi, M. (2007). *Kulgemine. Optimaalse kogemuse psühholoogia*. Tallinn: Pegasus.
- Danesi, M. & Perron, P. (2005). *Kultuuride analüüs*. Tallinn: Valgus.
- Duffy, B. (2005). *Supporting creativity and imagination in early years*. London: Open University Press.
- Eglinton, K. A. (2003). *Art in the early years*. London, New York: Routledge Falmer.
- Einon, D. (1999). *Kebittyvä ja onnellinen lapsi*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Ferrini, F. (2003). Horticultural therapy and its effect on people health. In *Advances in horticultural science* (chapter 1). Conference International Society of Arboriculture.
- Foks-Appelman, T. (2007). *Draw me a picture. The meaning of children's drawings and play from the perspective of the analytical psychology*. Nuenen: Foxap scriptus.
- Goldstein, J. H. (1994). *Toys, play and child development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grönholm, I. (2004). Koulun piha leikin ja oppimisen paikkana. Teoksessa L. Piironen (toim.), *Leikin pikkujättiläinen* (s. 328–339). Helsinki: WSOY.
- Hakkola, K. & Virsu, M. (2000). *Entäs jos ... Laulava puu ja muita tarinoita teematyöskentelystä*. Helsinki: Tammi.
- Hakkola, K., Laitinen, S. & Ovaska-Airasmaa, M. (1991). *Lasten taidekasvatus*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hansen, K., Kaufmann, A. & Walsh, R. K. (1997). *Hea Alguse lasteaedadeprogramm*. Tallinn: Avatud Eesti Fond.
- Heikkinen, R. (1985). *Nyt minä piirrän. Kokemuksia lasten kuvataideopetuksesta*. Espoo: Weilin & Göös.
- Hendrick, J. (2001). *The whole child. Developmental education for the early years* (7th edition). Upper Saddle River: Merrill Prentice Hall.
- Hoff, E. (2003). *The creative world of middle childhood. Creativity, imagination, and self-image from qualitative and quantitative perspectives*. Lund: Lund University.
- Hughes, F. P. (2010). *Children, play and development* (4th edition). Los Angeles: Sage.

- Huhmarniemi, M., Jokela, T. & Vuorjoki, S. (toim.) (2003). *Talven taito. Ohjeita lumi- ja jäänveistoon. – Winter skills. A guidebook for snow and ice sculpting*. Rovaniemi: Lapin yliopiston taiteiden tiedekunnan julkaisuja D 7.
- Jokela, T. (1996). Ympäristö, taide ja esteettinen kasvu. Teoksessa T. Haase (toim.), *Taide kasvun ja kehityksen voimavarana* (s. 14–34). Rovaniemi: Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Juske, A. (2004). *Joonistav laps: onto- ja fülogeneetilised paralleelid*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia.
- Kagin, S. (1969). *The effects of structure on the painting of retarded youth*. Unpublished master's thesis, University of Tulsa.
- Kagin, S. L., & Lusebrink, V. B. (1978). The expressive therapies continuum. *Art Psychotherapy*, 5 (4), 171–180.
- Karppinen, S. & Salovalta, H. (2000). Käden taidot – taaperoiden tilkut, puupallikat, romut ja aarteet. Teoksessa S. Karppinen, A. Puurula & I. Ruokonen (toim.), *Elämysten alkupoluilla. Lähtökohtia alle 3-vuotiaiden kasvatukseen* (s. 54–63). Helsinki: Finn Lectura.
- Kellert, S. & Derr, V. (1998). *National study of outdoor wilderness experience*. Washington, DC: Island Press.
- Keskitalo, A. K. (2006). *Tien päällä ja leirissä. Matkanteon kokemuksesta taideteokseksi. Acta Universitatis Lapponiensis 108*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Kolk, L. (2005). *Loovus – ettevõtte arengu võti*. Tallinn: Äripäeva Kirjastus.
- Kronqvist, E.-L. & Kumpulainen, K. (2011). *Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun*. Helsinki: WSOYpro.
- Laitinen, S. (2006). Museon taidekasvatustyö koulun näkökulmasta. Teoksessa E. Happonen & K. Kähkönen (toim.), *Miksi aurinko on vihreä?* (s. 47–63). Rovaniemi: Rovaniemen taidemuseo.
- Laxén, U. (1975). *Luova leikki varhaiskasvatuksessa*. Helsinki: Weilin & Göös.
- Lindenfield, G. (2003). *Enesekindel laps. Aidake lapsel endaga rahul olla*. Tallinn: Sild.
- Linqvist, G. (2001). *Pikkulasten leikki. Aikuisten roolien luominen ja lasten merkitysten muodostaminen. – Small children's play. The creation of roles for adults and the formation of meaning for children*. Oulun yliopiston Kajaanin opettajankoulutusyksikön julkaisuja C 8.
- Louv, R. (1991). *Childhood's future*. New York: Doubleday.
- Louv, R. (2005). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. New York: Algonquin Books of Chapel Hill.

- Lowenfeld, V. & Brittain, W. (1987). *Creative and mental growth*. New York: Mac-Millan Publishing Company.
- Luigela, A. (2010). *Hoidised*. Tallinn: Varrak.
- Lusebrink, V. B. (1990). *Imagery and visual expression in therapy*. New York: Plenum Press.
- Malmstein, K. (1998). *Loovus ja käsitöötund*. Rahvusvaheline konverents: Tööõpetuse osast lapse arengust 9.-10.10.1998. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Mantere, M.-H. (1995). Ekologia, ympäristökasvatus ja kuvaamataito. Teoksessa I. Grönholm (toim.), *Kuvien maailma* (s. 97–111). Helsinki: Opetushallitus.
- Mäntynen, P. (1997). *Pikkulasten leikin edellytykset päiväkodissa*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 37.
- Matikainen, E. (2008). Lasten orientoituminen luonnonympäristöön. Teoksessa A. Helenius & R. Korhonen (toim.), *Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen* (s. 154–163). Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- McKellar, P. (1957). *Imagination and thinking: A psychological analysis*. London: Cohen and West.
- Moon, C. H. (2010). *Materials & media in art therapy. Critical understandings of diverse artistic vocabularies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Moore, R. & Wong, H. (1997). *Natural learning: Rediscovering nature's way of teaching*. Berkeley, CA: MIG Communications.
- Moore, R. (1996). Compact nature: The role of playing and learning gardens on children's lives. *Journal of Therapeutic Horticulture*, Vol. VIII.
- Moyles, J. (1989). *Just playing? The role and status of play in early childhood education*. Buckingham: Open University Press.
- Niiberg, T. & Niiberg, T. (koost.). (2003). *Värvide maailm*. Tallinn: Maalehe Raamat.
- Norris, S. (2004). *The extinction of experience*. Conserver. Spring.
- Padre e hijo Juntos*. Gymboree.
- Pfenninger, K. H. (2001). The evolving brain. In K. H. Pfenniger, V. R. Shubik, B. Adolphe, T. R. Cech, D. Chihuly, A. R. Damasio, J. Galler, H. Gardner, F. Gilot, B. B. Mandelbrot, G. E. Palade, D. E. Rogers, G. S. Stent & C. F. Stevens (Eds.), *The origins of creativity*. Oxford: Oxford University Press.
- Piirto, J. (2004). *Understanding creativity*. Arizona: Great Potential Press.
- Räsänen, M. (2000). *Sillanrakentajat. Kokemuksellinen taiteen ymmärtäminen*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 28.
- Robinson, G. (1989). Stimulus for art in the primary school: an historical perspective. In A. Dyson, (Ed.), *Looking, making and learning*. London: David Fulton.
- Rubin, J. A. (2005). *Child art therapy* (25th anniversary edition). John Wiley & Sons, Inc.

- Rusanen, S. & Torkki, K. (2000). Minusta jää jälki. Teoksessa S. Rusanen, A. Puurula & Inkeri Ruokonen (toim.), *Elämysten alkupoluilla. Lähtökohtia alle 3-vuotiaiden kasvatukseen* (s. 43–53). Helsinki: Finn Lectura.
- Rusanen, S. (2007). *Taidekasvattajaksi varhaiskasvatukseen. Kuvataiteen opintojen kehittäminen lastentarhanopettajien koulutuksessa*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja A 77.
- Rusanen, S. (2009). Lasten kuvista kulttuurin kuviin. Teoksessa I. Ruokonen, S. Rusanen & A.-L. Välimäki (toim.), *Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Iloa, ihmettelyä ja tekemistä* (s. 48–54). Helsinki: Yliopistopaino.
- Seefeldt, C. & Wasik, B. A. (2006). *Early education. Three-, four- and five-years-olds go to School* (2nd edition). New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Taylor, R. & Andrews, G. (1993). *The arts in the primary school*. London: The Falmer Press.
- Vögtelski, L. (1978). *Mind and society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Warnock, M. (1976). *Imagination*. London: Faber and Faber.
- White, R. & Stoecklin, V. L. (1998). Children's outdoor play & learning environments: Returning to nature. *Magazine of Child Care and Children's Learning & Play Environments: Issue of Early Childhood New*. March/April. White Hutchinson: Leisure & Learning Group.
- Williams, G. C. & Nesse, R. M. (1991). The dawn of Darwinian medicine. *Quarterly Review of Biology*, 66, 1–22.
- Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Winnicott, D. W. (1971). *Therapeutic consultations in child psychiatry*. London: Hogarth Press.
- Wolff, L.-A. (2004). Ympäristökasvatus ja kestävä kehitys: 1960-luvulta nykypäivään. Teoksessa H. Cantell (toim.), *Ympäristökasvatuksen käsikirja* (s. 18–29). Jyväskylä: PS-kustannus.

